Halk Sağlığı Perspektifinden Bağımlılık

EDİTÖRLER

Banu ASLAN

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

Özgür ÖNAL

Süleyman Demirel Üniversitesi, Tıp Fakültesi

© Copyright 2026

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Yayınevi A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN
978-625-362-267-1

Kitap Adı
Halk Sağlığı Perspektifinden Bağımlılık

Editörler
Banu ASLAN
ORCID iD: 0000-0003-4715-8449
Özgür ÖNAL
ORCID iD: 0000-0001-6514-2120

Yayın Koordinatörü
Yasin DİLMEN

Sayfa ve Kapak Tasarımı
Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No
47518

Baskı ve Cilt
Vadi Matbaacılık

Bisac Code
MED085000

DOI
10.37609/akya.4380

Kütüphane Kimlik Kartı
Halk Sağlığı Perspektifinden Bağımlılık / ed. Banu Aslan, Özgür Önal.
Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2026.
322 s. : tablo, şekil. ; 160x235 mm.
Kaynakça var.
ISBN 9786253622671

UYARI

Bu üründe yer alan bilgiler sadece lisanslı tıbbi çalışanlar için kaynak olarak sunulmuştur. Herhangi bir konuda profesyonel tıbbi danışmanlık veya tıbbi tanı amacıyla kullanılmamalıdır. Akademisyen Kitabevi ve alıcı arasında herhangi bir şekilde doktor-hasta, terapist-hasta ve/veya başka bir sağlık sunum hizmeti ilişkisi oluşturmaz. Bu ürün profesyonel tıbbi kararların eşleniği veya yedeği değildir. Akademisyen Kitabevi ve bağlı şirketleri, yazarları, katılımcıları, partnerleri ve sponsorları ürün bilgilerine dayalı olarak yapılan bütün uygulamalardan doğan, insanlarda ve cihazlarda yaralanma ve/veya hasarlardan sorumlu değildir.

İlaçların veya başka kimyasalların reçete edildiği durumlarda, tavsiye edilen dozunu, ilacın uygulanacak süresi, yöntemi ve kontraendikasyonlarını belirlemek için, okuyucuya üretici tarafından her ilaca dair sunulan güncel ürün bilgisini kontrol etmesi tavsiye edilmektedir. Dozun ve hasta için en uygun tedavinin belirlenmesi, tedavi eden hekimin hastaya dair bilgi ve tecrübelerine dayanak oluşturması, hekimin kendi sorumluluğundadır.

Akademisyen Kitabevi, üçüncü bir taraf tarafından yapılan kitaba dair değişikliklerden sorumlu değildir.

GENEL DAĞITIM
Akademisyen YAYINEVİ A.Ş.

Halk Sokak 5 / A Yenişehir / Ankara
Tel: 0312 431 16 33
siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Bağımlılık, insan sağlığını yalnızca bireysel düzeyde etkileyen bir davranış ya da klinik sorun değildir. Bireyin yaşam öyküsünden aile ve sosyal çevresine, ekonomik koşullardan eğitim ve çalışma yaşamına, sağlık hizmetlerine erişimden toplumsal normlara ve politika ortamına kadar uzanan çok katmanlı bir yapının içinde ortaya çıkan; birey, aile ve toplum üzerinde önemli sağlık ve sosyal sonuçlar doğuran karmaşık bir halk sağlığı sorunudur. Bu nedenle bağımlılığın anlaşılması ve bağımlılıkla mücadele, yalnızca madde kullanımına ya da bireysel davranışlara odaklanan yaklaşımların ötesine geçmeyi gerektirmektedir.

Halk Sağlığı Perspektifinden Bağımlılık adlı bu kitap, tam da bu gereksinimden hareketle hazırlanmıştır. Temel amacımız, bağımlılığı yalnızca tedavi edilmesi gereken bir sağlık sorunu olarak değil; ortaya çıkmadan önce önlenmesi, risklerin erken dönemde belirlenmesi, sosyal ve çevresel belirleyicilerinin anlaşılması, etkili müdahalelerle yönetilmesi ve toplum düzeyinde kanıta dayalı politikalarla ele alınması gereken çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirmektir.

Kitapta bağımlılığın temel kavramları ve halk sağlığı boyutu ile başlayan çerçeve; epidemiyolojik örüntüler, küresel hastalık yükü ve sosyal belirleyiciler üzerinden genişletilmiştir. Tütün ve nikotin bağımlılığı, elektronik sigara ve yeni nesil nikotin ürünleri, alkol kullanım bozukluğu, opioid kullanımı ve aşırı dozlar, uyarıcı maddeler ve yeni psikoaktif maddeler ile esrar kullanımı; güncel kanıtlar, sağlık sonuçları ve halk sağlığı müdahaleleri doğrultusunda ayrı bölümlerde ele alınmıştır. Değişen teknoloji ve yaşam biçimleriyle giderek daha görünür hale gelen kumar ve oyun oynama bozuklukları ile problemli internet kullanımı gibi davranışsal bağımlılıklar da kitabın kapsamına dahil edilmiştir.

Bağımlılık riskinin ve bağımlılığa bağlı zararların toplum içinde eşit dağılmadığı gerçeği, kitabın temel yaklaşımlarından biridir. Bu nedenle ergenler ve genç yetişkinler ile kadınlar ve gebelik dönemi gibi özel önem taşıyan gruplara ayrı bölümler ayrılmış; risk ve koruyucu faktörler, okul temelli önleme, anne-bebek sağlığı, damgalanma, izlem ve hizmetlere erişim gibi konular halk sağlığı bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Böylece bağımlılığın yalnızca "hangi madde kullanılıyor?" sorusuyla değil, "kim, hangi koşullarda, hangi risklerle karşı karşıya kalıyor ve nasıl korunabilir?" sorularıyla birlikte ele alınması amaçlanmıştır.

Kitabın bir diğer önemli özelliği, sorunun tanımlanmasıyla yetinmeyerek çözümün farklı basamaklarını da bir arada ele almasıdır. Tarama, kısa müdahale, sevk ve tedavi entegrasyonu; birinci basamak sağlık hizmetlerinden hastane ve toplum temelli hizmetlere

uzanan bir bakım sürekliliği içinde değerlendirilmiştir. Benzer biçimde zarar azaltma yaklaşımları, aşırı dozların önlenmesi, düşük eşikli hizmet modelleri ve damgalamanın azaltılması; önleme ve tedavinin alternatifi olarak değil, bütüncül bağımlılık hizmetlerinin tamamlayıcı bileşenleri olarak ele alınmıştır. Kitabın son bölümünde ise vergilendirme, reklam kısıtlamaları, yasal düzenlemeler ve program değerlendirmesi üzerinden bağımlılıkla mücadelenin politika boyutuna odaklanılmıştır. Böylece bireyden topluma, sağlık hizmetinden düzenleyici politikalara uzanan geniş bir halk sağlığı çerçevesinin oluşturulmasına çalışılmıştır.

Bağımlılık alanı, kullanılan ürünlerin, davranış örüntülerinin, teknolojinin, pazar dinamiklerinin ve bilimsel kanıtların hızla değiştiği alanlardan biridir. Bu nedenle kitabın hazırlanma sürecinde güncel ulusal ve uluslararası literatürün izlenmesine, kavramların doğru kullanılmasına, kanıtların gücünün gözetilmesine ve farklı bölümler arasında ortak bir halk sağlığı yaklaşımının korunmasına özel önem verilmiştir. Bununla birlikte bu eser, bağımlılık alanındaki tüm sorulara nihai yanıtlar sunma iddiasında değildir. Aksine, değişen kanıtları eleştirel biçimde değerlendirebilen ve bağımlılığın bireysel olduğu kadar toplumsal bağlamını da görebilen bir yaklaşımın gelişmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu kitabın ortaya çıkması, farklı konulardaki bilgi ve deneyimlerini paylaşan değerli bölüm yazarlarının bilimsel katkıları ve titiz çalışmaları sayesinde mümkün olmuştur. Eserin hazırlanma ve gözden geçirilme sürecinde gösterdikleri özen, sabır ve iş birliği için her birine içtenlikle teşekkür ederiz. Bilimsel bir kitabın gerçek değerinin yalnızca içerdiği bilgilerle değil, bu bilgilerin sağlık hizmetlerine, eğitime, araştırmaya ve toplumsal yarara dönüşebilme gücüyle ölçüldüğüne inanıyoruz.

Halk Sağlığı Perspektifinden Bağımlılık kitabının; halk sağlığı alanında çalışan akademisyen ve araştırmacılara, sağlık profesyonellerine, lisans ve lisansüstü eğitim süreçlerine, bağımlılığın önlenmesi ve kontrolünde görev alan uygulayıcı ve karar vericilere yararlı bir başvuru kaynağı olmasını; aynı zamanda bu alanda yapılacak yeni çalışmalara katkı sağlamasını diliyoruz.

Bağımlılıkla mücadelenin yalnızca bağımlılık geliştikten sonra başlayan bir süreç olmadığı; sağlığı koruyan koşulların oluşturulmasından erken müdahaleye, tedaviden iyileşmeye, zararların azaltılmasından eşitsizliklerin giderilmesine ve etkili kamu politikalarının geliştirilmesine kadar uzanan ortak bir halk sağlığı sorumluluğu olduğu düşüncesiyle, bu eseri okuyucularımıza sunmaktan mutluluk duyuyoruz.

Kitabın bilimsel bilgiye, sağlık hizmetlerine ve toplum sağlığının geliştirilmesine katkı sağlaması dileğiyle...

Editörler

Dr. Öğretim Üyesi Banu ASLAN **Prof. Dr. Özgür ÖNAL**

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1 Bağımlılığın Halk Sağlığı Boyutu: Kavramlar, Tanımlar ve Temel Yaklaşımlar 1
Serkan ÇELİKGÜN

BÖLÜM 2 Bağımlılığın Epidemiyolojisi: Madde Kullanım Örüntüleri, Risk Grupları ve Küresel Yük 23
Neşe MEHMETOĞLU

BÖLÜM 3 Bağımlılıkta Sosyal Belirleyiciler: Yoksulluk, Eğitim, İşsizlik, Göç ve Eşitsizlikler 45
Ahmet Furkan SÜNER

BÖLÜM 4 Tütün ve Nikotin Bağımlılığı: Halk Sağlığı Yükü, Önleme ve Bırakma Politikaları 67
Çiğdem SAMANCI TEKİN

BÖLÜM 5 Elektronik Sigara ve Yeni Nesil Nikotin Ürünleri: Halk Sağlığı Riskleri, Kullanım Eğilimleri ve Düzenleyici Politikalar 87
Banu ASLAN

BÖLÜM 6 Alkol Kullanım Bozukluğu: Toplumsal Etkiler, Tarama ve Zarar Azaltma Yaklaşımları 109
Furkan BAKIRHAN

BÖLÜM 7 Opioid Kullanımı ve Aşırı Dozların Önlenmesi: Klinik, Toplumsal ve Politika Düzeyindeki Müdahaleler 133
Hatice Eftal Şeyda KANAL

BÖLÜM 8 Uyarıcı Maddeler ve Yeni Psikoaktif Maddeler: Epidemiyolojik Eğilimler ve Erken Uyarı Sistemleri 157
Ferit KAYA

BÖLÜM 9 Esrar Kullanımı: Risk Algısı, Ruh Sağlığı Etkileri ve Düzenleyici Politikalar.....171
Ayşe TAŞ

BÖLÜM 10 Davranışsal Bağımlılıklar: Kumar Oynama Bozukluğu, Oyun Oynama Bozukluğu ve Problemli İnternet Kullanımı.....187
Önder AYDEMİR

BÖLÜM 11 Ergenler ve Genç Yetişkinlerde Bağımlılık: Risk ve Koruyucu Faktörler ile Okul Temelli Önleme.....209
Egemen ÜNAL

BÖLÜM 12 Kadınlar, Gebelik ve Bağımlılık: Anne-Bebek Sağlığı ve Toplum Temelli İzlem.....229
Ufuk ACAR

BÖLÜM 13 Bağımlılıkta Tarama, Kısa Müdahale, Sevk ve Tedavi Entegrasyonu Birinci Basamak, Hastane ve Toplum Temelli Hizmetler 253
Ayşegül EKEMEN

BÖLÜM 14 Zarar Azaltma Yaklaşımları: Steril Enjeksiyon Ekipmanı, Nalokson, Düşük Eşikli Hizmet Modelleri ve Damgalamayı Azaltma.....275
Hümeyra YILMAZ

BÖLÜM 15 Bağımlılık Politikaları: Vergilendirme, Reklam Kısıtlamaları, Yasal Düzenlemeler ve Program Değerlendirme 293
Ülfiye ÇELİKKALP

YAZARLAR

Dr. Öğr. Üyesi Ufuk ACAR
Harran Üniversitesi, Tıp Fakültesi,
Halk Sağlığı AD.

Dr. Öğr. Üyesi Banu ASLAN
Süleyman Demirel Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik AD.

Uzm. Dr. Önder AYDEMİR
Konya İl Sağlık Müdürlüğü

Dr. Öğr. Üyesi Furkan BAKIRHAN
Adıyaman Üniversitesi, Tıp Fakültesi,
Halk Sağlığı AD.

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇELİKGÜN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD.

Doç. Dr. Ülfiye ÇELİKKALP
Trakya Üniversitesi, Tıp Fakültesi,
Halk Sağlığı AD.

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül EKEMEN
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi,
Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD.

Dr. Öğr. Üyesi Hatice Eftal Şeyda KANAL
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD.

Doç. Dr. Ferit KAYA
Adıyaman Üniversitesi, Tıp Fakültesi,
Halk Sağlığı AD.

Doç. Dr. Neşe MEHMETOĞLU
Malatya Turgut Özal Üniversitesi,
Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD.

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem SAMANCI TEKİN
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi,
Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Furkan SÜNER
Düzce Üniversitesi, Tıp Fakültesi,
Halk Sağlığı AD.

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe TAŞ
Adıyaman Üniversitesi, Tıp Fakültesi,
Halk Sağlığı AD.

Doç. Dr. Egemen ÜNAL
Ankara Yıldırım Beyazıt, Üniversitesi,
Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD.

Dr. Öğr. Üyesi Hümeyra YILMAZ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD.

BÖLÜM

1

BAĞIMLILIĞIN HALK SAĞLIĞI BOYUTU: KAVRAMLAR, TANIMLAR VE TEMEL YAKLAŞIMLAR

Serkan ÇELİKGÜN [1]

1. GİRİŞ

Bağımlılık; bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığını, aile ilişkilerini, eğitim ve çalışma yaşamını, toplumsal güvenliği ve sağlık sistemlerini etkileyen çok boyutlu bir halk sağlığı sorunudur (1,2). Bağımlılığın yalnızca bireysel irade ya da ahlaki tercihler üzerinden açıklanması; sorunun biyolojik, psikolojik, sosyal, ekonomik ve çevresel belirleyicilerini göz ardı eden indirgemeci bir yaklaşımdır (1,3). Günümüzde bağımlılık; genetik yatkınlık, nörobiyolojik mekanizmalar, ruhsal bozukluklar, erken yaşam deneyimleri, aile ve akran çevresi, yoksulluk ve sosyal dışlanma, bağımlılık yapıcı maddelere erişilebilirlik ve sağlık hizmetlerine erişim gibi çok sayıda etmenin karşılıklı etkileşimi sonucunda gelişebilen, önlenebilir ve tedavi edilebilir bir sağlık durumu olarak kabul edilmektedir (1,3).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), madde kullanım bozukluklarını psikososyal, çevresel ve biyolojik belirleyicileri bulunan karmaşık sağlık durumları olarak tanımlamakta ve bu bozukluklara verilecek yanıtın multidisipliner, kapsamlı ve halk sağlığı odaklı olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşımda bağımlılık, bireyin kendi iradesiyle geliştirdiği kötü bir alışkanlık olarak değil; biyolojik yatkınlıklar ile psikososyal ve çevresel koşulların uzun süreli etkileşimi sonucunda gelişebilen bir sağlık durumu olarak değerlendirilmektedir (1).

Bağımlılık alanındaki güncel halk sağlığı yaklaşımı, yalnızca bağımlılık geliştirmiş bireylerin tedavisine odaklanmamaktadır. Madde kullanımına başlamanın önlenmesi, riskli kullanımın erken dönemde belirlenmesi ve uygun müdahalelerin uygulanması, kanıta dayalı tedavi hizmetlerine erişimin artırılması, aşırı doz ve bulaşıcı hastalıklar başta olmak üzere madde kullanımına bağlı zararların azaltılması, iyileşme ve rehabilitasyon süreçlerinin desteklenmesi ile damgalama ve ayrımcılığın azaltılması bu yaklaşımın temel bile-

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD. celikgunserkan@gmail.com, ORCID iD: 0000-0003-1825-3113

DOI: 10.37609/akya.4380.c20846

15.SONUÇ

Bağımlılık; biyolojik, psikolojik, sosyal, ekonomik, çevresel ve ticari belirleyicilerin etkileşimiyle şekillenen önemli bir halk sağlığı sorunudur. Etkileri yalnızca bireyi değil, aileleri, sağlık ve sosyal hizmet sistemlerini ve toplumun tamamını kapsamaktadır.

Etkili bir halk sağlığı yaklaşımı; bağımlılığın önlenmesi, riskli kullanımın erken belirlenmesi, kanıta dayalı tedaviye erişim, zarar azaltma, rehabilitasyon ve uzun dönem iyileşme desteğini bütüncül biçimde ele almalıdır. Bu yaklaşım insan hakları, sağlıkta hakkaniyet, bilimsel kanıt, toplum katılımı ve sektörler arası iş birliğine dayanmalıdır.

Bağımlılığı yalnızca bireysel irade ve sorumlulukla açıklamak yerine sosyal ve yapısal belirleyicileri de dikkate alan, damgalamayan ve toplum temelli politikalar benimsenmelidir. Halk sağlığının temel amacı, bağımlılığa yol açan ve zararlarını artıran koşulları değiştirerek önlenebilir zararları azaltmak ve sağlıklı yaşamı destekleyen çevreler oluşturmaktır.

16. KAYNAKLAR

1. World Health Organization. Improving prevention and treatment for drug use disorders [Internet]. Geneva: World Health Organization; [cited 2026 Aug 10]. Available from: https://www.who.int/activities/improving-prevention-and-treatment-for-drug-use-disorders
2. World Health Organization. *Global status report on alcohol and health and treatment of substance use disorders*. Geneva: World Health Organization; 2024. ISBN: 978-92-4-009674-5.
3. World Health Organization, United Nations Office on Drugs and Crime. *International standards for the treatment of drug use disorders: revised edition incorporating results of field-testing*. Geneva: World Health Organization and United Nations Office on Drugs and Crime; 2020.
4. United Nations Office on Drugs and Crime. *World Drug Report 2025*. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime; 2025.
5. World Health Organization. Social determinants of health [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2025 May 6 [cited 2026 Aug 10]. Available from: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/social-determinants-of-health
6. World Health Organization. Drugs (psychoactive) [Internet]. Geneva: World Health Organization; [cited 2026 Aug 10]. Available from: https://www.who.int/health-topics/drugs-psychoactive
7. World Health Organization. Tobacco and nicotine [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2026 Jun 26 [cited 2026 Aug 10]. Available from: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/tobacco
8. World Health Organization. Opioid overdose [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2025 Aug 29 [cited 2026 Aug 10]. Available from: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/opioid-overdose
9. Simon, K. M., Levy, S. J., & Bukstein, O. G. (2022). Adolescent Substance Use Disorders. NEJM evidence, 1(6), EVIDra2200051. https://doi.org/10.1056/EVIDra2200051
10. Green, R., Meredith, L. R., Mewton, L., et al. (2023). Adolescent Neurodevelopment Within the Context of Impulsivity and Substance Use. *Current addiction reports*, *10*(2), 166–177. https://doi.org/10.1007/s40429-023-00485-4

11. Lees, B., Meredith, L. R., Kirkland, A. E., et al. (2020). Effect of alcohol use on the adolescent brain and behavior. *Pharmacology, biochemistry, and behavior*, *192*, 172906. https://doi.org/10.1016/j.pbb.2020.172906
12. Babor, T. F., McRee, B. G., Kassebaum, P. A., et al. (2007). Screening, Brief Intervention, and Referral to Treatment (SBIRT): toward a public health approach to the management of substance abuse. *Substance abuse*, *28*(3), 7–30. https://doi.org/10.1300/J465v28n03_03
13. Davis, M. M., Coury, J., Sanchez, V.,et al. (2024). Improving screening, brief intervention and referral to treatment for unhealthy alcohol use in diverse, low-resourced primary care clinics. *BMC health services research*, *24*(1), 1384. https://doi.org/10.1186/s12913-024-11870-8
14. World Health Organization. Alcohol [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2024 Jun 28 [cited 2026 Aug 14]. Available from: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/alcohol
15. World Health Organization. Alcohol's harm to others [Internet]. Geneva: World Health Organization; [cited 2026 Aug 14]. Available from: https://www.who.int/teams/mental-health-and-substance-use/alcohol-drugs-and-addictive-behaviours/alcohol/our-activities/harm-to-others
16. World Health Organization. *International Classification of Diseases 11th Revision (ICD-11): substance dependence* [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2026 [cited 2026 Aug 14]. Available from: `https://icd.who.int/`
17. Koob G. F. (2021). Drug Addiction: Hyperkatifeia/Negative Reinforcement as a Framework for Medications Development. *Pharmacological reviews*, *73*(1), 163–201. https://doi.org/10.1124/pharmrev.120.000083
18. Koob G. F. (2022). Anhedonia, Hyperkatifeia, and Negative Reinforcement in Substance Use Disorders. *Current topics in behavioral neurosciences*, *58*, 147–165. https://doi.org/10.1007/7854_2021_288
19. American Psychiatric Association. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5-TR*. 5th ed, text rev. Washington (DC): American Psychiatric Association Publishing; 2022.
20. National Institute on Drug Abuse. Prescription opioids DrugFacts [Internet]. Bethesda (MD): National Institute on Drug Abuse; 2021 [cited 2026 Aug 10]. Available from: https://nida.nih.gov/publications/drugfacts/prescription-opioids
21. The ASAM Clinical Practice Guideline on Alcohol Withdrawal Management. (2020). *Journal of addiction medicine*, *14*(3S Suppl 1), 1–72. https://doi.org/10.1097/ADM.0000000000000668
22. Day, E., & Daly, C. (2022). Clinical management of the alcohol withdrawal syndrome. *Addiction (Abingdon, England)*, *117*(3), 804–814. https://doi.org/10.1111/add.15647
23. Regina AC, Gokarakonda SB, Attia FN. Withdrawal Syndromes. [Updated 2024 Sep 2]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2026 Jan-. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK459239/
24. Vafaie, N., & Kober, H. (2022). Association of Drug Cues and Craving With Drug Use and Relapse: A Systematic Review and Meta-analysis. *JAMA psychiatry*, *79*(7), 641–650. https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2022.1240
25. Sinha R. Stress and substance use disorders: risk, relapse, and treatment outcomes. *Nat Rev Psychol*. 2024.
26. National Institute on Drug Abuse. Treatment and recovery [Internet]. Bethesda (MD): National Institute on Drug Abuse; 2020 [cited 2026 Aug 10]. Available from: https://nida.nih.gov/publications/drugs-brains-behavior-science-addiction/treatment-recovery
27. Substance Abuse and Mental Health Services Administration. About recovery [Internet]. Rockville (MD): Substance Abuse and Mental Health Services Administration; 2024 Nov 25 [cited 2026 Aug 10]. Available from: https://www.samhsa.gov/substance-use/recovery/about
28. Lin, C., Cousins, S. J., Zhu, Y.,et al. (2024). A scoping review of social determinants of health's impact on substance use disorders over the life course. Journal of substance use and addiction treatment, 166, 209484. https://doi.org/10.1016/j.josat.2024.209484

29. World Health Organization. Gaming disorder [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2020 Oct 22 [cited 2026 Aug 10]. Available from: https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/addictive-behaviours-gaming-disorder
30. World Health Organization. Gambling [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2024 Dec 2 [cited 2026 Aug 10]. Available from: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/gambling
31. Karlsson, A., & Håkansson, A. (2018). Gambling disorder, increased mortality, suicidality, and associated comorbidity: A longitudinal nationwide register study. *Journal of behavioral addictions*, *7*(4), 1091–1099. https://doi.org/10.1556/2006.7.2018.112
32. GBD 2016 Alcohol and Drug Use Collaborators (2018). The global burden of disease attributable to alcohol and drug use in 195 countries and territories, 1990-2016: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016. The lancet. Psychiatry, 5(12), 987–1012. https://doi.org/10.1016/S2215-0366(18)30337-7
33. World Health Organization. People who inject drugs [Internet]. Geneva: World Health Organization; [cited 2026 Aug 10]. Available from: https://www.who.int/teams/global-hiv-hepatitis-and-stis-programmes/populations/people-who-inject-drugs
34. Hopkins, C., Haugland, S. H., Greenfield, T. K., Tamutienė, I., Hettige, S., & Laslett, A. M. (2024). Harms to children from men's heavy drinking: A scoping review. *International journal of alcohol and drug research*, *12*(2), 85–100. https://doi.org/10.7895/ijadr.523
35. Kilian, C., Klinger, S., Manthey, J., et al. (2024). National and regional prevalence of interpersonal violence from others' alcohol use: a systematic review and modelling study. *The Lancet regional health. Europe*, *40*, 100905. https://doi.org/10.1016/j.lanepe.2024.100905
36. Manthey, J., Hassan, S. A., Carr, S., et al. (2021). What are the Economic Costs to Society Attributable to Alcohol Use? A Systematic Review and Modelling Study. *PharmacoEconomics*, *39*(7), 809–822. https://doi.org/10.1007/s40273-021-01031-8
37. Florence, C., Luo, F., & Rice, K. (2021). The economic burden of opioid use disorder and fatal opioid overdose in the United States, 2017. *Drug and alcohol dependence*, *218*, 108350. https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2020.108350
38. Fardone, E., Montoya, I. D., Schackman, B. R., et al. (2023). Economic benefits of substance use disorder treatment: A systematic literature review of economic evaluation studies from 2003 to 2021. *Journal of substance use and addiction treatment*, *152*, 209084. https://doi.org/10.1016/j.josat.2023.209084
39. Kirkbride, J. B., Anglin, D. M., Colman, et al. (2024). The social determinants of mental health and disorder: evidence, prevention and recommendations. *World psychiatry : official journal of the World Psychiatric Association (WPA)*, *23*(1), 58–90.
40. Probst, C., Kilian, C., Sanchez, S., et al(2020). The role of alcohol use and drinking patterns in socioeconomic inequalities in mortality: a systematic review. *The Lancet. Public health*, *5*(6), e324–e332. https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30052-9
41. Boyd, J., Sexton, O., Angus, C., et al. (2022). Causal mechanisms proposed for the alcohol harm paradox-a systematic review. *Addiction (Abingdon, England)*, *117*(1), 33–56. https://doi.org/10.1111/add.15567
42. Tolstrup, J. S., Kruckow, S., Becker, U., et al. (2023). Socioeconomic inequalities in alcohol-related harm in adolescents: a prospective cohort study of 68,299 Danish 15-19-year-olds. *EClinicalMedicine*, *62*, 102129. https://doi.org/10.1016/j.eclinm.2023.102129
43. Bogdan, R., Hatoum, A.S., Johnson, E.C. *et al.* The Genetically Informed Neurobiology of Addiction (GINA) model. *Nat Rev Neurosci* **24**, 40–57 (2023). https://doi.org/10.1038/s41583-022-00656-8
44. Zhou, H., & Gelernter, J. (2024). Human genetics and epigenetics of alcohol use disorder. *The Journal of clinical investigation*, *134*(16), e172885. https://doi.org/10.1172/JCI172885

45. Jiang, Z., Chen, Z., & Chen, X. (2023). Candidate gene-environment interactions in substance abuse: A systematic review. *PloS one*, *18*(10), e0287446. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0287446
46. Green, R., Wolf, B. J., Chen, A., et al. (2024). Predictors of Substance Use Initiation by Early Adolescence. *The American journal of psychiatry*, *181*(5), 423–433. https://doi.org/10.1176/appi.ajp.20230882
47. Volkow, N. D., & Blanco, C. (2023). Substance use disorders: a comprehensive update of classification, epidemiology, neurobiology, clinical aspects, treatment and prevention. *World psychiatry : official journal of the World Psychiatric Association (WPA)*, *22*(2), 203–229. https://doi.org/10.1002/wps.21073
48. Bahji A. (2024). Navigating the Complex Intersection of Substance Use and Psychiatric Disorders: A Comprehensive Review. *Journal of clinical medicine*, *13*(4), 999. https://doi.org/10.3390/jcm13040999
49. Horigian, V. E., Anderson, A. R., & Szapocznik, J. (2016). Family-Based Treatments for Adolescent Substance Use. *Child and adolescent psychiatric clinics of North America*, *25*(4), 603–628. https://doi.org/10.1016/j.chc.2016.06.001
50. Zhu, J., Racine, N., Devereux, et al. (2025). Associations between adverse childhood experiences and substance use: A meta-analysis. *Child abuse & neglect*, *168*(Pt 1), 106431. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2023.106431
51. Sebalo, I., Königová, M. P., Sebalo Vňuková, et al. (2023). The Associations of Adverse Childhood Experiences (ACEs) With Substance Use in Young Adults: A Systematic Review. *Substance abuse : research and treatment*, *17*, 11782218231193914. https://doi.org/10.1177/11782218231193914
52. Watts, L.L., Hamza, E.A., Bedewy, D.A. *et al.* A meta-analysis study on peer influence and adolescent substance use. *Curr Psychol* 43, 3866–3881 (2024). https://doi.org/10.1007/s12144-023-04944-z
53. Stritzel H. (2022). Peer and Community Influences on Adolescent Substance Use in the Context of Adverse Childhood Experiences. *Sociological perspectives : SP : official publication of the Pacific Sociological Association*, *65*(2), 413–432. https://doi.org/10.1177/07311214211018718
54. Rose, I. D., Lesesne, C. A., Sun, J., et al. (2024). The Relationship of School Connectedness to Adolescents' Engagement in Co-Occurring Health Risks: A Meta-Analytic Review. *The Journal of school nursing : the official publication of the National Association of School Nurses*, *40*(1), 58–73. https://doi.org/10.1177/10598405221096802
55. Gilmore, A. B., Fabbri, A., Baum, F., et al. (2023). Defining and conceptualising the commercial determinants of health. *Lancet (London, England)*, *401*(10383), 1194–1213. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(23)00013-2
56. World Health Organization. Commercial determinants of health [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2023 Mar 21 [cited 2026 Aug 10]. Available from: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/commercial-determinants-of-health
57. Chacon, L., Mitchell, G., & Golder, S. (2024). The commercial promotion of electronic cigarettes on social media and its influence on positive perceptions of vaping and vaping behaviours in Anglophone countries: A scoping review. *PLOS global public health*, *4*(1), e0002736. https://doi.org/10.1371/journal.pgph.0002736
58. Giesbrecht N, Reisdorfer E, Shield K. The impacts of alcohol marketing and advertising, and the alcohol industry's views on marketing regulations: systematic reviews of systematic reviews. *Drug Alcohol Rev.* 2024;43(6):1402-1425. doi:10.1111/dar.13881
59. Smith, M. J., & Hilton, S. (2023). Youth's exposure to and engagement with e-cigarette marketing on social media: a UK focus group study. *BMJ open*, *13*(8), e071270. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2022-071270
60. Wardle, H., Degenhardt, L., Marionneau, V., et al. (2024). The Lancet Public Health Commission on gambling. *The Lancet. Public health*, S2468-2667(24)00167-1. Advance online publication. https://doi.org/10.1016/S2468-2667(24)00167-1

61. United Nations Office on Drugs and Crime, World Health Organization. International Standards on Drug Use Prevention. 2nd updated ed. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime; 2018.
62. World Health Organization. SAFER: a world free from alcohol related harm [Internet]. Geneva: World Health Organization; [cited 2026 Aug 10]. Available from: https://www.who.int/initiatives/SAFER
63. Choi, S., Rosenbloom, D., Stein, M. D., Raifman, J., & Clark, J. A. (2022). Differential Gateways, Facilitators, and Barriers to Substance Use Disorder Treatment for Pregnant Women and Mothers: A Scoping Systematic Review. *Journal of addiction medicine*, *16*(3), e185–e196. https://doi.org/10.1097/ADM.0000000000000909
64. Marionneau, V., Ruohio, H., & Karlsson, N. (2023). Gambling harm prevention and harm reduction in online environments: a call for action. *Harm reduction journal*, *20*(1), 92. https://doi.org/10.1186/s12954-023-00828-4
65. Magnan, E., Weyrich, M., Miller, M., et al.(2024). Stigma Against Patients With Substance Use Disorders Among Health Care Professionals and Trainees and Stigma-Reducing Interventions: A Systematic Review. *Academic medicine : journal of the Association of American Medical Colleges*, *99*(2), 221–231. https://doi.org/10.1097/ACM.0000000000005467
66. Cazalis, A., Lambert, L., & Auriacombe, M. (2023). Stigmatization of people with addiction by health professionals: Current knowledge. A scoping review. *Drug and alcohol dependence reports*, *9*, 100196. https://doi.org/10.1016/j.dadr.2023.100196
67. Martins, C., Godycki-Cwirko, M., Heleno, et al. (2018). Quaternary prevention: reviewing the concept. *The European journal of general practice*, *24*(1), 106–111. https://doi.org/10.1080/13814788.2017.1422177
68. World Health Organization. *Consolidated guidelines on HIV, viral hepatitis and STI prevention, diagnosis, treatment and care for key populations*. Geneva: World Health Organization; 2022.
69. Harris, M. T. H., Weinstein, Z. M., & Walley, A. Y. (2026). Medications for Opioid Use Disorder, Opioid Withdrawal, and Opioid Overdose: A Review. *JAMA*, *335*(11), 986–998. https://doi.org/10.1001/jama.2025.26348
70. Sordo, L., Barrio, G., Bravo, M. J., et al. (2017). Mortality risk during and after opioid substitution treatment: systematic review and meta-analysis of cohort studies. *BMJ (Clinical research ed.)*, *357*, j1550. https://doi.org/10.1136/bmj.j1550
71. World Health Organization. *Ottawa Charter for Health Promotion*. Geneva: World Health Organization; 1986.
72. World Health Organization. *Health Promotion Glossary of Terms 2021*. Geneva: World Health Organization; 2021.
73. World Health Organization Regional Office for Europe. *Guidance on intersectoral monitoring for health*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2023.
74. United Nations Office on Drugs and Crime. UNODC Early Warning Advisory (EWA) on New Psychoactive Substances (NPS) [Internet]. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime; [cited 2026 Aug 26]. Available from: https://www.unodc.org/LSS/Home/NPS
75. United Nations. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development* [Internet]. New York: United Nations; 2015 [cited 2026 Aug 10]. Available from: https://sdgs.un.org/2030agenda

BÖLÜM

2

BAĞIMLILIĞIN EPİDEMİYOLOJİSİ: MADDE KULLANIM ÖRÜNTÜLERİ, RİSK GRUPLARI VE KÜRESEL YÜK

Neşe MEHMETOĞLU [1]

1. GİRİŞ: BAĞIMLILIĞIN TANIMI, KAVRAMSAL VE NÖROBİYOLOJİK ÇERÇEVESİ

1.1. Tanım ve Sınıflandırma

Bağımlılık; bireyin bir madde ya da davranış üzerindeki denetimini aşamalı olarak yitirmesiyle karakterize, biyolojik, psikolojik ve sosyal boyutları bulunan kronik ve yineleyici seyirli bir sağlık sorunudur. Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı'nın beşinci baskısında (DSM-5) madde kullanım bozuklukları; kontrol kaybı, sosyal işlevsellikte bozulma, riskli kullanım ve farmakolojik ölçütler (tolerans ve yoksunluk) olmak üzere dört ana küme altında tanımlanmaktadır. Kumar oynama bozukluğu, DSM-5'te madde temelli olmayan tek bağımlılık tanısı olarak kabul edilirken, internet oyun oynama bozukluğu ileri araştırma gerektiren bir durum olarak listelenmiştir; Uluslararası Hastalık Sınıflandırması'nın onbirinci baskısı (ICD-11) ise hem kumar hem de oyun oynama bozukluğunu "bağımlılık yapıcı davranışlara bağlı bozukluklar" üst başlığı altında resmi tanı kategorisi olarak tanımlamıştır (1,21,22).

Bu kavramsal çerçevede bağımlılık, yalnızca istem dışı bir alışkanlık olarak değil; ödül sistemi, dürtü denetimi ve karar verme süreçlerinde kalıcı nöroadaptif değişikliklerin eşlik ettiği bir beyin hastalığı olarak ele alınmaktadır. Tekrarlayan madde kullanımı ya da davranışsal pekiştireç, mezolimbik dopaminerjik yolakta duyarlılaşmaya, prefrontal korteksin üst-düzey denetim işlevlerinde zayıflamaya ve stres yanıt sistemlerinde bozulmaya yol açarak bağımlılığın kronik ve yineleyici doğasını açıklamaktadır. Bu nörobiyolojik zemin, bağımlılığın neden yalnızca irade gücüyle aşılabilecek bir sorun olmadığını, aksine kapsamlı tıbbi, psikososyal ve toplum temelli müdahaleler gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

[1] Doç. Dr., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD., nese.karakas@ozal.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-0737-0541

DOI: 10.37609/akya.4380.c20847

temelli stratejilerin uygulanması, zarar azaltma hizmetlerine (nalokson, opioid agonist tedavisi) erişimin özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde genişletilmesi ve madde kullanım bozukluğu ile ruhsal bozuklukların birlikte ele alındığı entegre tedavi modellerinin yaygınlaştırılması öncelikli politika önerileri arasında yer almaktadır. Türkiye özelinde ise, artan sentetik madde tehdidine karşı erken uyarı sistemlerinin güçlendirilmesi ve tedavi kapasitesinin bölgesel ihtiyaçlara göre genişletilmesi önem taşımaktadır. Bu çok bileşenli yaklaşımların hayata geçirilmesi, bağımlılığın küresel ve ulusal düzeydeki yükünün azaltılmasında kilit rol oynayacaktır.

8.2. Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler

Alan yazınındaki mevcut boşluklar dikkate alındığında, gelecekteki araştırmaların öncelikle şu yönlere odaklanması önerilmektedir: düşük ve orta gelirli ülkelerde madde kullanım örüntülerini daha güvenilir biçimde izleyebilecek epidemiyolojik veri altyapılarının güçlendirilmesi; davranışsal bağımlılıkların (özellikle sosyal medya ve dijital oyun bağımlılığı) uzun dönemli izlem çalışmalarıyla incelenmesi; cinsiyete duyarlı tedavi modellerinin etkililiğinin randomize kontrollü çalışmalarla sınanması; ve genetik yatkınlık ile çevresel risk etmenlerinin etkileşimini inceleyen gen-çevre çalışmalarının özellikle Türkiye gibi az temsil edilen popülasyonlarda genişletilmesi. Bu yönelimler, hem küresel hem de ulusal düzeyde bağımlılıkla mücadele politikalarının daha güçlü bilimsel kanıtlara dayandırılmasına katkı sağlayacaktır.

9. KAYNAKLAR

1. Academy of Consultation-Liaison Psychiatry. Addiction. Journal Article Annotations 2025, 1st Quarter. 2025. Available from: https://clpsychiatry.org/annotated-abstracts/2025-q1/addiction/ [Accessed: 03 September 2026].
2. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). World Drug Report 2026. Vienna: United Nations Publication; 2026. Available from: https://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2026/June/unodc-world-drug-report-2026_-global-drug-markets-transforming-rapidly-as-technology--novel-drug-types-and-instability-present-traffickers-with-new-opportunities.html [Accessed: 05 September 2026].
3. KFF (Kaiser Family Foundation). Opioid Overdose Deaths: National Trends and Variation by Demographics and States. 2025. Available from: https://www.kff.org/mental-health/opioid-overdose-deaths-national-trends-and-variation-by-demographics-and-states/ [Accessed: 03 September 2026].
4. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). World Drug Report 2025. Vienna: United Nations Publication; 2025. Available from: https://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2025/June/unodc-world-drug-report-2025_-global-instability-compounding-social--economic-and-security-costs-of-the-world-drug-problem.html [Accessed: 03 September 2026].
5. World Health Organization (WHO). Global status report on alcohol and health and treatment of substance use disorders. Geneva: WHO; 2024. Available from: https://www.who.int/news/

item/25-06-2024-over-3-million-annual-deaths-due-to-alcohol-and-drug-use-majority-among-men [Accessed: 03 September 2026].
6. World Health Organization (WHO). WHO global report on trends in prevalence of tobacco use 2000–2024 and projections 2025–2030. Geneva: WHO; 2025. Available from: https://www.who.int/europe/news/item/08-10-2025-who-european-region-has-the-highest-rate-of-tobacco-use-in-the-world--with-an-alarming-rise-in-young-people-using-e-cigarettes--global-report-warns [Accessed: 03 September 2026].
7. Avcı M. Adolescents' experiences with substance use: risks, protective factors and interventions. *BMC Psychology*. 2025;13(1): 802. doi:10.1186/s40359-025-03125-w
8. Chen D, Sun Y, Li X, Yin Z. Global burden on drug use disorders from 1990 to 2021 and projections to 2046. *Frontiers in Public Health*. 2025;13: 1550518. doi:10.3389/fpubh.2025.1550518
9. Towers EB, Williams IL, Qillawala EI, Rissman EF, Lynch WJ. Sex/gender differences in the time-course for the development of substance use disorder: a focus on the telescoping effect. *Pharmacological Reviews*. 2023;75(2): 217–249. doi:10.1124/pharmrev.121.000361
10. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). Adverse Childhood Experiences and Health Conditions and Risk Behaviors Among High School Students — Youth Risk Behavior Survey, United States, 2023. *MMWR Supplements*. 2024. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC11559682/ [Accessed: 03 September 2026].
11. Baranyi G, Fazel S, Langerfeldt SD, Mundt AP. The prevalence of comorbid serious mental illnesses and substance use disorders in prison populations: a systematic review and meta-analysis. *Lancet Public Health*. 2022;7(6): e557–e568. doi:10.1016/S2468-2667(22)00093-7
12. Zhu DT, Kwon YIC, Lai A, Park AMG, Barnes AJ, Chapman DA. Global burden of disease due to opioid, amphetamine, cocaine, and cannabis use disorders, 1990-2021: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2021. *PLOS ONE*. 2025;20(8): e0328276. doi:10.1371/journal.pone.0328276
13. Ghimire R, Florence C, Guy G. Productivity losses from substance use disorder in the U.S. in 2023. *American Journal of Preventive Medicine*. 2026;70(2): 108102. doi:10.1016/j.amepre.2025.108102
14. American Medical Association (AMA). Time for decisive action on substance-use disorder treatment. 2025. Available from: https://www.ama-assn.org/public-health/behavioral-health/time-decisive-action-substance-use-disorder-treatment [Accessed: 03 September 2026].
15. Paul KK, Frey CG, Troung S, et al. Buprenorphine-Naloxone for Opioid Use Disorder: Reduction in Mortality and Increased Remission. *Western Journal of Emergency Medicine*. 2024. doi:10.5811/westjem.18569
16. Agrawal A, Verweij KJH, Gillespie NA, et al. The genetics of addiction—a translational perspective. *Translational Psychiatry*. 2012;2: e140. doi:10.1038/tp.2012.54
17. Kar P, Tomfohr-Madsen L, Giesbrecht G, et al. Alcohol and substance use in pregnancy during the COVID-19 pandemic. *Drug and Alcohol Dependence*. 2021;225: 108760. doi:10.1016/j.drugalcdep.2021.108760
18. Roberts A, Rogers J, Mason R, et al. Alcohol and other substance use during the COVID-19 pandemic: a systematic review. *Drug and Alcohol Dependence*. 2021;229: 109150. doi:10.1016/j.drugalcdep.2021.109150
19. Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı. Türkiye Uyuşturucu Raporu 2025 (2024 Verileri): Eğilimler ve Gelişmeler. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü; 2025. Available from: https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/Duyurular/2025/10/2025-Uyusturucu-Raporu.pdf [Accessed: 05 September 2026].
20. Sunderland M, Vescovi J, Chapman C, Arya V, Harris M, Burgess P, Marel C, Mills K, Baillie A, Teesson M, Slade T. Co-occurring mental and substance use disorders in Australia 2020–2022: prevalence, patterns, conditional probabilities and correlates in the general population. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*. 2025;59(6): 522–532. doi:10.1177/00048674241284913

21. American Psychiatric Association (APA). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition, Text Revision (DSM-5-TR). Washington, DC: American Psychiatric Publishing; 2022.
22. World Health Organization (WHO). International Classification of Diseases, Eleventh Revision (ICD-11). Geneva: WHO; 2024. Available from: https://icd.who.int/en [Accessed: 05 September 2026].

BÖLÜM

3

BAĞIMLILIKTA SOSYAL BELİRLEYİCİLER: YOKSULLUK, EĞİTİM, İŞSİZLİK, GÖÇ VE EŞİTSİZLİKLER

Ahmet Furkan SÜNER [1]

1. GİRİŞ

Madde kullanım bozukluklarının örüntüleri oldukça karmaşık, dinamik ve heterojen olabilir (1). Madde kullanım bozuklukları, çeşitli hasta gruplarında olumsuz nörobilişsel etkiye sahip karmaşık biyopsikososyal bozukluklar olarak kabul edilmektedir (2). Biyolojik ve sosyal sağlık belirleyicilerinin, madde kullanma bozukluğu geliştirme riskine veya direncine katkıda bulunduğu bilinmektedir (3).

Bağımlılık sadece nörobiyolojik bir bozukluk değildir. Bağımlılık, aynı zamanda öznel duygusal deneyimler ve davranışları yönlendiren çevresel ipuçları arasındaki bağlantıların öğrenildiği ve unutulduğu bir süreçtir (4). Bağımlılıkta madde kullanım davranışı, dışardan bir gözlemci için verimsiz ve mantıksız görünen davranışlar bütünüdür. Ancak bağımlılığı olan bireylerde gözlemlenebilen esnek olmayan karar verme süreçleri ile davranışlar, beyindeki yapısal ve işlevsel değişikliklerle ilişkilendirilmektedir. (5,6).

Bağımlılığı olan bireylerin genel nüfusa kıyasla çevresel faktörlerinin farklı olduğu gözlemlenmiştir (7). Bağımlılığı olan bireyler, diğer bireylere kıyasla çocukluk döneminde daha fazla kötü muameleye maruz kalmakta (8), daha düşük sosyoekonomik statüye (9), işlevsel olmayan sosyal yapılara ve aile yapılarına sahiptirler (10). Bireyin olumsuz hayat deneyimlerinin bağımlılıkla olan ilişkisi günümüzde daha fazla kabul edilmektedir (8).

Madde kullanımının bağımlılığa dönüşmesi bireysel, sosyal faktörler ve maddeye ilişkin özelliklerin karşılıklı etkileşimiyle gerçekleşmektedir. Genetik yatkınlık, olumsuz çocukluk deneyimleri, maddeyle ilk karşılaşmanın gerçekleştiği dönem, kişilik özellikleri ve eşlik eden psikopatolojiler bireyin kırılganlığını etkileyen temel faktörlerdir. Bu çok düzeyde ilişki, madde kullanan herkesin neden bağımlılık geliştirmediğini ve bağımlılık geliştiren bireylerin de hastalık sürecinin nasıl farklılaşabildiğini göstermektedir (3).

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD., ahmetfurkansuner@duzce.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-1383-3215

DOI: 10.37609/akya.4380.c20848

Azınlıkların aynı zamanda tedaviden daha az memnun kalma eğilimi gösterdikleri bildirilmiştir (101,102).

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bağımlılık, bireysel özelliklerin yanında yaşam boyunca karşılaşılan sosyal koşullarla şekillenen çok boyutlu bir halk sağlığı sorunudur. Yoksulluk, eğitim, istihdam, göç, çevre ve hizmetlere erişim gibi belirleyiciler madde kullanımının farklı aşamalarında ve ortaya çıkan sonuçlar üzerinde etkilidir. Bu nedenle, bağımlılığın sosyal bağlamdan bağımsız olarak ele alınması, risklerin ve eşitsizliklerin anlaşılmasını zorlaştırır.

Bağımlılıkla mücadelede eşitsizliklerin azaltılması, yalnızca bireysel risk davranışlarına yönelik müdahalelerle değil, sosyal koşullara yönelik müdahaleleri de gerektirmektedir. Erken yaşam dönemlerinden başlayarak sosyal dezavantajları azaltmak, risk gruplarını erken belirlemek ve bağımlılık hizmetlerinin erişilebilir olmasını sağlamak öncelikli olmalıdır. Sağlık hizmetlerinde sosyal belirleyiciler göz önünde bulundurularak daha kapsayıcı ve sürdürülebilir müdahaleler mümkündür.

9. KAYNAKLAR

1. Hser YI, Longshore D, Anglin MD. The life course perspective on drug use: a conceptual framework for understanding drug use trajectories. Eval Rev. 2007 Dec;31(6):515–47. doi:10.1177/0193841X07307316 PubMed PMID: 17986706.
2. Cadet JL, Jayanthi S. Epigenetics of addiction. Neurochem Int. 2021 Jul;147:105069. doi:10.1016/j.neuint.2021.105069 PubMed PMID: 33992741; PubMed Central PMCID: PMC8260024.
3. Volkow ND, Blanco C. Substance use disorders: a comprehensive update of classification, epidemiology, neurobiology, clinical aspects, treatment and prevention. World Psychiatry. 2023 Jun;22(2):203–29. doi:10.1002/wps.21073 PubMed PMID: 37159360; PubMed Central PMCID: PMC10168177.
4. Ramirez A, Arbuckle MR. Synaptic Plasticity: The Role of Learning and Unlearning in Addiction and Beyond. Biol Psychiatry. 2016 Nov 1;80(9):e73–5. doi:10.1016/j.biopsych.2016.09.002 PubMed PMID: 27697156; PubMed Central PMCID: PMC5347979.
5. Bickel WK, Snider SE, Quisenberry AJ, Stein JS, Hanlon CA. Competing neurobehavioral decision systems theory of cocaine addiction: From mechanisms to therapeutic opportunities. Prog Brain Res. 2016;223:269–93. doi:10.1016/bs.pbr.2015.07.009 PubMed PMID: 26806781; PubMed Central PMCID: PMC5495192.
6. Regier PS. Progressing from Simple to Multidimensional Models Towards a Biopsychosocial Framework of Addiction. Curr Addict Rep. 2026;13(1):56. doi:10.1007/s40429-026-00752-0 PubMed PMID: 42293816; PubMed Central PMCID: PMC13260147.
7. Galea S, Nandi A, Vlahov D. The social epidemiology of substance use. Epidemiol Rev. 2004;26:36–52. doi:10.1093/epirev/mxh007 PubMed PMID: 15234946.
8. Teicher MH, Samson JA, Anderson CM, Ohashi K. The effects of childhood maltreatment on brain structure, function and connectivity. Nat Rev Neurosci. 2016 Sep 19;17(10):652–66.

doi:10.1038/nrn.2016.111 PubMed PMID: 27640984.
9. Pampel FC, Krueger PM, Denney JT. Socioeconomic Disparities in Health Behaviors. Annu Rev Sociol. 2010 Aug;36:349–70. doi:10.1146/annurev.soc.012809.102529 PubMed PMID: 21909182; PubMed Central PMCID: PMC3169799.
10. Kendler KS, Jacobson KC, Prescott CA, Neale MC. Specificity of genetic and environmental risk factors for use and abuse/dependence of cannabis, cocaine, hallucinogens, sedatives, stimulants, and opiates in male twins. Am J Psychiatry. 2003 Apr;160(4):687–95. doi:10.1176/appi.ajp.160.4.687 PubMed PMID: 12668357.
11. CDC. Health Disparities in HIV, Viral Hepatitis, STDs, & Tuberculosis [Internet]. 2026 [cited 2026 Aug 23]. Social Determinants of Health. Available from: https://www.cdc.gov/health-disparities-hiv-std-tb-hepatitis/about/social-determinants-of-health.html
12. Healthy People 2030 [Internet]. 2026 [cited 2026 Aug 23]. Social Determinants of Health. Available from: https://odphp.health.gov/healthypeople/priority-areas/social-determinants-health
13. WHO. Social determinants of health [Internet]. [cited 2026 Aug 23]. Available from: https://www.who.int/health-topics/social-determinants-of-health
14. Solar O, Irwin A. A conceptual framework for action on the social determinants of health [Internet]. WHO Document Production Services; 2010 [cited 2026 Aug 28]. Available from: https://drum.lib.umd.edu/items/df328dec-ef67-4171-bbfd-45271d5f0635
15. Braveman P, Gottlieb L. The Social Determinants of Health: It's Time to Consider the Causes of the Causes. Public Health Rep. 2014 Jan 1;129(1_suppl2):19–31. doi:10.1177/00333549141291S206
16. Directorate-General for Parliamentary Research Services (European Parliament), Scholz, Nicole. Addressing health inequalities in the European Union: concepts, action, state of play : in depth analysis [Internet]. Publications Office of the European Union; 2020 [cited 2026 Aug 23]. Available from: https://data.europa.eu/doi/10.2861/567478
17. GOV.UK [Internet]. [cited 2026 Aug 23]. Chapter 6: social determinants of health. Available from: https://www.gov.uk/government/publications/health-profile-for-england/chapter-6-social-determinants-of-health
18. Timurturkan M, Demez G, Tunca T, Özkan B. Bağımlılığın Sosyolojisi: Sahadan notlar, anlatılar, tanıklıklar. Bağlam Yayınları. 2025.
19. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). World Drug Report 2020. 20th edn. Vienna; 2020.
20. Alhammad M, Aljedani R, Alsaleh M, Atyia N, Alsmakh M, Alfaraj A, et al. Family, Individual, and Other Risk Factors Contributing to Risk of Substance Abuse in Young Adults: A Narrative Review. Cureus. 2022 Dec;14(12):e32316. doi:10.7759/cureus.32316 PubMed PMID: 36505959; PubMed Central PMCID: PMC9731175.
21. Faller J, Le LKD, Chatterton ML, Perez JK, Chiotelis O, Tran HNQ, et al. A systematic review of economic evaluations for opioid misuse, cannabis and illicit drug use prevention. BJPsych Open. 2023 Aug 8;9(5):e149. doi:10.1192/bjo.2023.515 PubMed PMID: 37551098; PubMed Central PMCID: PMC10594094.
22. Jackson DS, Nguemeni Tiako MJ, Jordan A. Disparities in Addiction Treatment: Learning from the Past to Forge an Equitable Future. Med Clin North Am. 2022 Jan;106(1):29–41. doi:10.1016/j.mcna.2021.08.008 PubMed PMID: 34823733.
23. Leza L, Siria S, López-Goñi JJ, Fernández-Montalvo J. Adverse childhood experiences (ACEs) and substance use disorder (SUD): A scoping review. Drug Alcohol Depend. 2021 Apr 1;221:108563. doi:10.1016/j.drugalcdep.2021.108563 PubMed PMID: 33561668.
24. Fitzpatrick K, LaGory M. Unhealthy Places: The Ecology of Risk in the Urban Landscape. Routledge; 2002. 280 p.
25. Cooper ML, Russell M, Skinner JB, Frone MR, Mudar P. Stress and alcohol use: moderating effects of gender, coping, and alcohol expectancies. J Abnorm Psychol. 1992 Feb;101(1):139–52.

doi:10.1037//0021-843x.101.1.139 PubMed PMID: 1537960.
26. Lin C, Cousins SJ, Zhu Y, Clingan SE, Mooney LJ, Kan E, et al. A scoping review of social determinants of health's impact on substance use disorders over the life course. J Subst Use Addict Treat. 2024 Nov;166:209484. doi:10.1016/j.josat.2024.209484 PubMed PMID: 39153733; PubMed Central PMCID: PMC11418584.
27. Galloway TA, Skardhamar T. Does parental income matter for onset of offending? European Journal of Criminology. 2010 Nov 1;7(6):424–41. doi:10.1177/1477370810376569
28. Cohen S, Janicki-Deverts D, Chen E, Matthews KA. Childhood socioeconomic status and adult health. Ann N Y Acad Sci. 2010 Feb;1186:37–55. doi:10.1111/j.1749-6632.2009.05334.x PubMed PMID: 20201867.
29. Björkenstam E, Cheng S, Burström B, Pebley AR, Björkenstam C, Kosidou K. Association between income trajectories in childhood and psychiatric disorder: a Swedish population-based study. J Epidemiol Community Health. 2017 Jul;71(7):648–54. doi:10.1136/jech-2016-208513 PubMed PMID: 28270501.
30. Manhica H, Straatmann VS, Lundin A, Agardh E, Danielsson A. Association between poverty exposure during childhood and adolescence, and drug use disorders and drug- related crimes later in life. Addiction. 2021 Jul;116(7):1747–56. doi:10.1111/add.15336 PubMed PMID: 33197093; PubMed Central PMCID: PMC8247994.
31. Manhica H, Straatmann VS, Lundin A, Agardh E, Danielsson AK. Poverty in adolescence and later drug use disorders: understanding the mediation and interaction effects of other psychiatric disorders. BJPsych Open. 2022 Mar;8(2):e71. doi:10.1192/bjo.2022.37
32. Patel V, Kirkwood BR, Pednekar S, Weiss H, Mabey D. Risk factors for common mental disorders inwomen: Population-based longitudinal study. The British Journal of Psychiatry. 2006 Dec;189(6):547–55. doi:10.1192/bjp.bp.106.022558
33. Asan Ö, Tıkır B, Okay İT, Göka E. Bir AMATEM birimine başvuran alkol ve madde kullanım bozukluğu olan hastaların sosyodemografik ve klinik özellikleri. J Depend. 2015 Mar 1;16(1):1–8.
34. Baptiste-Roberts K, Hossain M. Socioeconomic Disparities and Self-reported Substance Abuse-related Problems. Addict Health. 2018 Apr;10(2):112–22. doi:10.22122/ahj.v10i2.561 PubMed PMID: 31069035; PubMed Central PMCID: PMC6494986.
35. Probst C, Roerecke M, Behrendt S, Rehm J. Socioeconomic differences in alcohol-attributable mortality compared with all-cause mortality: a systematic review and meta-analysis. Int J Epidemiol. 2014 Aug;43(4):1314–27. doi:10.1093/ije/dyu043 PubMed PMID: 24618188; PubMed Central PMCID: PMC4258771.
36. Katikireddi SV, Whitley E, Lewsey J, Gray L, Leyland AH. Socioeconomic status as an effect modifier of alcohol consumption and harm: analysis of linked cohort data. Lancet Public Health. 2017 May 10;2(6):e267–76. doi:10.1016/S2468-2667(17)30078-6 PubMed PMID: 28626829; PubMed Central PMCID: PMC5463030.
37. Uğur CY, Saruç T. Türkiye'de Gelir, Meslek ve Eğitimin Hanehalkı Sigara Tüketimi Üzerindeki Etkisi. Sosyoekonomi. 2022 Jul 29;30(53):261–76. doi:10.17233/sosyoekonomi.2022.03.14
38. Villanti AC, Johnson AL, Rath JM. Beyond education and income: Identifying novel socioeconomic correlates of cigarette use in U.S. young adults. Preventive Medicine. 2017 Nov 1;Special issue: Behavior change, health, and health disparities 2017104:63–70. doi:10.1016/j.ypmed.2017.06.019
39. Leinsalu M, Kaposvári C, Kunst AE. Is income or employment a stronger predictor of smoking than education in economically less developed countries? A cross-sectional study in Hungary. BMC Public Health. 2011 Feb 13;11(1):97. doi:10.1186/1471-2458-11-97
40. Thomas NS, Salvatore JE, Gillespie NA, Aliev F, Ksinan AJ, Dick DM, et al. Cannabis use in college: Genetic predispositions, peers, and activity participation. Drug Alcohol Depend. 2021 Feb 1;219:108489. doi:10.1016/j.drugalcdep.2020.108489 PubMed PMID: 33373877; PubMed

Central PMCID: PMC8369492.
41. Butler A, Romano I, Leatherdale ST. A scoping review of school-level risk and protective factors of youth cannabis use: An application of the socio-ecological model. Prev Med. 2022 Nov;164:107235. doi:10.1016/j.ypmed.2022.107235 PubMed PMID: 36084753.
42. Zhu Z, Cruz S, Khin TNM, Shi Y, McMenamin SB, Armenta RF, et al. Diverging Patterns of Educational Disparities Among Cannabis Users and Cigarette Smokers. AJPM Focus. 2026 Feb;5(1):100436. doi:10.1016/j.focus.2025.100436 PubMed PMID: 41431680; PubMed Central PMCID: PMC12718142.
43. Redonnet B, Chollet A, Fombonne E, Bowes L, Melchior M. Tobacco, alcohol, cannabis and other illegal drug use among young adults: the socioeconomic context. Drug Alcohol Depend. 2012 Mar 1;121(3):231–9. doi:10.1016/j.drugalcdep.2011.09.002 PubMed PMID: 21955362.
44. Hai R, Heckman J. The Causal Effects of Youth Cigarette Addiction and Education. Journal of Political Economy. 2026 May 1;134(5):1347–400. doi:10.1086/739828
45. Lasserre AM, Imtiaz S, Roerecke M, Heilig M, Probst C, Rehm J. Socioeconomic status, alcohol use disorders, and depression: a population-based study. J Affect Disord. 2022 Mar 15;301:331–6. doi:10.1016/j.jad.2021.12.132 PubMed PMID: 34986374; PubMed Central PMCID: PMC8849577.
46. Calling S, Ohlsson H, Sundquist J, Sundquist K, Kendler KS. Socioeconomic status and alcohol use disorders across the lifespan: A co-relative control study. PLoS One. 2019;14(10):e0224127. doi:10.1371/journal.pone.0224127 PubMed PMID: 31622449; PubMed Central PMCID: PMC6797188.
47. Kim-Vences SIH, Zoorob RJ, Hirth JM. Lower Educational Attainment Widens Racial/Ethnic Disparities in Alcohol Use Disorder. J Stud Alcohol Drugs. 2025 Nov;86(6):939–46. doi:10.15288/jsad.24-00377 PubMed PMID: 39951124; PubMed Central PMCID: PMC12576941.
48. Levola J, Alakokkare AE, Denissoff A, Mustonen A, Miettunen J, Niemelä S. Adolescent alcohol and cannabis use and early adulthood educational attainment in the 1986 Northern Finland birth cohort study. BMC Public Health. 2024 Jan 22;24(1):255. doi:10.1186/s12889-024-17693-w PubMed PMID: 38254063; PubMed Central PMCID: PMC10804574.
49. Chan O, Daudi A, Ji D, Wang M, Steen JP, Parnian P, et al. Cannabis Use During Adolescence and Young Adulthood and Academic Achievement: A Systematic Review and Meta-Analysis. JAMA Pediatr. 2024 Dec 1;178(12):1280–9. doi:10.1001/jamapediatrics.2024.3674 PubMed PMID: 39374005; PubMed Central PMCID: PMC11459363.
50. Bretteville-Jensen AL, Burdzovic Andreas J, Williams J, Heradstveit O. Treatment of substance use disorders in adolescence and early school leaving. Psychol Addict Behav. 2025 Sep;39(6):505–15. doi:10.1037/adb0001023 PubMed PMID: 39101900.
51. Berth H, Förster P, Stöbel-Richter Y, Balck F, Brähler E. Arbeitslosigkeit und psychische Belastung. Ergebnisse einer Längsschnittstudie 1991 bis 2004. Zeitschrift für Medizinische Psychologie. 2006 Aug 1;15(3):111–6. doi:10.3233/ZMP-2006-15_3_03
52. Roelfs DJ, Shor E, Davidson KW, Schwartz JE. Losing life and livelihood: a systematic review and meta-analysis of unemployment and all-cause mortality. Soc Sci Med. 2011 Mar;72(6):840–54. doi:10.1016/j.socscimed.2011.01.005 PubMed PMID: 21330027; PubMed Central PMCID: PMC3070776.
53. Henkel D. Unemployment and substance use: a review of the literature (1990-2010). Curr Drug Abuse Rev. 2011 Mar;4(1):4–27. doi:10.2174/1874473711104010004 PubMed PMID: 21466502.
54. Catalano R, Goldman-Mellor S, Saxton K, Margerison-Zilko C, Subbaraman M, LeWinn K, et al. The health effects of economic decline. Annu Rev Public Health. 2011;32:431–50. doi:10.1146/annurev-publhealth-031210-101146 PubMed PMID: 21054175; PubMed Central PMCID: PMC3855327.
55. Brenner MH. Trends in alcohol consumption and associated illnesses. Some effects of economic

changes. Am J Public Health. 1975 Dec;65(12):1279–92. doi:10.2105/ajph.65.12.1279 PubMed PMID: 1200190; PubMed Central PMCID: PMC1776256.
56. Nolte-Troha C, Roser P, Henkel D, Scherbaum N, Koller G, Franke AG. Unemployment and Substance Use: An Updated Review of Studies from North America and Europe. Healthcare (Basel). 2023 Apr 20;11(8):1182. doi:10.3390/healthcare11081182 PubMed PMID: 37108016; PubMed Central PMCID: PMC10137824.
57. Paljärvi T, Martikainen P, Leinonen T, Pensola T, Mäkelä P. Non-employment histories of middle-aged men and women who died from alcohol-related causes: a longitudinal retrospective study. PLoS One. 2014;9(5):e98620. doi:10.1371/journal.pone.0098620 PubMed PMID: 24874518; PubMed Central PMCID: PMC4038621.
58. Mangot-Sala L, Smidt N, Liefbroer AC. The association between unemployment trajectories and alcohol consumption patterns. Evidence from a large prospective cohort in The Netherlands. Adv Life Course Res. 2021 Dec;50:100434. doi:10.1016/j.alcr.2021.100434 PubMed PMID: 36661293.
59. Swift SL, Elfassy T, Bailey Z, Florez H, Feaster DJ, Calonico S, et al. Association of negative financial shocks during the Great Recession with depressive symptoms and substance use in the USA: the CARDIA study. J Epidemiol Community Health. 2020 Dec;74(12):995–1001. doi:10.1136/jech-2020-213917 PubMed PMID: 32788306.
60. Schunck R, Rogge BG. No causal effect of unemployment on smoking? A German panel study. Int J Public Health. 2012 Dec;57(6):867–74. doi:10.1007/s00038-012-0406-5 PubMed PMID: 22945844.
61. Miguel AQC, Kiluk BD, Roos CR, Babuscio TA, Nich C, Mari JJ, et al. Change in employment status and cocaine use treatment outcomes: A secondary analysis across six clinical trials. J Subst Abuse Treat. 2019 Nov;106:89–96. doi:10.1016/j.jsat.2019.09.002 PubMed PMID: 31540616; PubMed Central PMCID: PMC6785033.
62. Grafova IB, Monheit AC. How does actual unemployment and the perceived risk of joblessness affect smoking behavior? Gender and intra-family effects. Rev Econ Household. 2019 Mar 1;17(1):201–27. doi:10.1007/s11150-017-9373-1
63. Jørgensen MB, Pedersen J, Thygesen LC, Lau CJ, Christensen AI, Becker U, et al. Alcohol consumption and labour market participation: a prospective cohort study of transitions between work, unemployment, sickness absence, and social benefits. Eur J Epidemiol. 2019 Apr;34(4):397–407. doi:10.1007/s10654-018-0476-7 PubMed PMID: 30627937; PubMed Central PMCID: PMC6451700.
64. Scherbaum N, Specka M, Kaspar C, Mikoteit T, Lieb B. [Unemployment and Addiction: The SUNRISE Project]. Gesundheitswesen. 2018 Jan;80(1):73–8. doi:10.1055/s-0042-107345 PubMed PMID: 27300095.
65. Arria AM, Garnier-Dykstra LM, Cook ET, Caldeira KM, Vincent KB, Baron RA, et al. Drug use patterns in young adulthood and post-college employment. Drug Alcohol Depend. 2013 Jan 1;127(1–3):23–30. doi:10.1016/j.drugalcdep.2012.06.001 PubMed PMID: 22743161; PubMed Central PMCID: PMC3463732.
66. Airagnes G, Lemogne C, Meneton P, Plessz M, Goldberg M, Hoertel N, et al. Alcohol, tobacco and cannabis use are associated with job loss at follow-up: Findings from the CONSTANCES cohort. PLoS One. 2019;14(9):e0222361. doi:10.1371/journal.pone.0222361 PubMed PMID: 31498849; PubMed Central PMCID: PMC6733456.
67. Okechukwu CA, Molino J, Soh Y. Associations Between Marijuana Use and Involuntary Job Loss in the United States: Representative Longitudinal and Cross-Sectional Samples. J Occup Environ Med. 2019 Jan;61(1):21–8. doi:10.1097/JOM.0000000000001463 PubMed PMID: 30256305; PubMed Central PMCID: PMC6314892.
68. Haddad RE, Matta J, Lemogne C, Melchior M, Zins M, Airagnes G. The association between substance use and subsequent employment among students: prospective findings from

the CONSTANCES cohort. Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol. 2023 Feb;58(2):249–66. doi:10.1007/s00127-022-02357-0 PubMed PMID: 36053312; PubMed Central PMCID: PMC9437401.

69. Donlin WD, Knealing TW, Needham M, Wong CJ, Silverman K. Attendance rates in a workplace predict subsequent outcome of employment-based reinforcement of cocaine abstinence in methadone patients. J Appl Behav Anal. 2008;41(4):499–516. doi:10.1901/jaba.2008.41-499 PubMed PMID: 19192855; PubMed Central PMCID: PMC2606606.
70. Cucciare MA, Ounpraseuth ST, Curran GM, Booth BM. Predictors of mental health and substance use disorder treatment use over 3 years among rural adults using stimulants. Subst Abus. 2019;40(3):363–70. doi:10.1080/08897077.2018.1547809 PubMed PMID: 30810499; PubMed Central PMCID: PMC6711827.
71. Elling DL, Almroth M, Berglund K, Hammarberg A, Mangot-Sala L, Taipale H, et al. Use of pharmacotherapy for alcohol use disorders and the risk of unemployment: a cohort study of 77 503 workers in Sweden. Occup Environ Med. 2026 Apr 17;83(1):23–8. doi:10.1136/oemed-2025-110613 PubMed PMID: 41927469; PubMed Central PMCID: PMC13151522.
72. Lilja J, Larsson S, Wilhelmsen BU, Hamilton D. Perspectives on Preventing Adolescent Substance Use and Misuse. Substance Use & Misuse. 2003 Jan 1;38(10):1491–530. doi:10.1081/JA-120023395
73. Carswell K, Blackburn P, Barker C. The relationship between trauma, post-migration problems and the psychological well-being of refugees and asylum seekers. Int J Soc Psychiatry. 2011 Mar;57(2):107–19. doi:10.1177/0020764009105699 PubMed PMID: 21343209.
74. Ezard N, Oppenheimer E, Burton A, Schilperoord M, Macdonald D, Adelekan M, et al. Six rapid assessments of alcohol and other substance use in populations displaced by conflict. Confl Health. 2011 Feb 11;5(1):1. doi:10.1186/1752-1505-5-1 PubMed PMID: 21310092; PubMed Central PMCID: PMC3050731.
75. Naseh M, Wagner EF, Abtahi Z, Potocky M, Zahedi L. Prevalence of and risk factors for substance use among Afghan refugees in Iran: An exploratory study. J Ethn Subst Abuse. 2021;20(1):34–59. doi:10.1080/15332640.2019.1571976 PubMed PMID: 30806180.
76. Kuo BCH. Coping, acculturation, and psychological adaptation among migrants: a theoretical and empirical review and synthesis of the literature. Health Psychology and Behavioral Medicine. 2014 Jan 1;2(1):16–33. doi:10.1080/21642850.2013.843459 PubMed PMID: 25750766.
77. Dupont HJBHM, Kaplan CD, Verbraeck HT, Braam RV, van de Wijngaart GF. Killing time: drug and alcohol problems among asylum seekers in the Netherlands. International Journal of Drug Policy. 2005 Jan 1;16(1):27–36. doi:10.1016/j.drugpo.2004.06.002
78. Posselt M, Procter N, Galletly C, de Crespigny C. Aetiology of Coexisting Mental Health and Alcohol and Other Drug Disorders: Perspectives of Refugee Youth and Service Providers. Aust Psychol. 2015 Apr;50(2):130–40. doi:10.1111/ap.12096
79. Mirza MQ, Harrison EA, Chang HC, Salo CD, Birman D. Community perspectives on substance use among Bhutanese and Iraqi refugees resettled in the United States. Journal of Prevention & Intervention in the Community. 2018 Jan 2;46(1):43–60. doi:10.1080/10852352.2018.1385956 PubMed PMID: 29281600.
80. Fuller-Rowell TE, Cogburn CD, Brodish AB, Peck SC, Malanchuk O, Eccles JS. Racial discrimination and substance use: longitudinal associations and identity moderators. J Behav Med. 2012 Dec;35(6):581–90. doi:10.1007/s10865-011-9388-7 PubMed PMID: 22113318.
81. Dudovitz RN, Biely C, Barnert ES, Coker TR, Guerrero AD, Jackson N, et al. Association between school racial/ethnic composition during adolescence and adult health. Soc Sci Med. 2021 Mar;272:113719. doi:10.1016/j.socscimed.2021.113719 PubMed PMID: 33545496; PubMed Central PMCID: PMC8107014.
82. Saleh EA, Lazaridou FB, Klapprott F, Wazaify M, Heinz A, Kluge U. A systematic review of qualitative research on substance use among refugees. Addiction. 2023;118(2):218–53.

doi:10.1111/add.16021
83. Pagano A. Barriers to Drug Abuse Treatment for Latino Migrants: Treatment Providers' Perspectives. Journal of Ethnicity in Substance Abuse. 2014 Jul 1;13(3):273–87. doi:10.1080/15332640.2014.886320
84. Deimel D. Foreign Legal Rehab Obstacles in the Treatment of Addicted Migrants. Suchttherapie. 2013;14(04):155–9.
85. Pinedo M, Villatoro AP. The role of perceived treatment need in explaining racial/ethnic disparities in the use of substance abuse treatment services. J Subst Abuse Treat. 2020 Nov;118:108105. doi:10.1016/j.jsat.2020.108105 PubMed PMID: 32839050; PubMed Central PMCID: PMC7529997.
86. Dankwa-Mullan I, Pérez-Stable EJ, Gardner KL, Zhang X, Rosario AM. The Science of Health Disparities Research. John Wiley & Sons; 2021. 548 p.
87. Braveman P, Egerter S, Williams DR. The social determinants of health: coming of age. Annu Rev Public Health. 2011;32:381–98. doi:10.1146/annurev-publhealth-031210-101218 PubMed PMID: 21091195.
88. Peña S, Mäkelä P, Laatikainen T, Härkänen T, Männistö S, Heliövaara M, et al. Joint effects of alcohol use, smoking and body mass index as an explanation for the alcohol harm paradox: causal mediation analysis of eight cohort studies. Addiction. 2021 Aug;116(8):2220–30. doi:10.1111/add.15395 PubMed PMID: 33404149.
89. Sydén L, Sidorchuk A, Mäkelä P, Landberg J. The contribution of alcohol use and other behavioural, material and social factors to socio- economic differences in alcohol- related disorders in a Swedish cohort. Addiction. 2017 Nov;112(11):1920–30. doi:10.1111/add.13889
90. Rhew IC, Duckworth JC, Hurvitz PM, Lee CM. Within-and between-person associations of neighborhood poverty with alcohol use and consequences: A monthly study of young adults. Drug and alcohol dependence. 2020;212:108068.
91. Boyd J, Sexton O, Angus C, Meier P, Purshouse RC, Holmes J. Causal mechanisms proposed for the alcohol harm paradox—a systematic review. Addiction. 2022 Jan;117(1):33–56. doi:10.1111/add.15567 PubMed PMID: 33999487; PubMed Central PMCID: PMC8595457.
92. Mennis J, Stahler GJ, Mason MJ. Risky Substance Use Environments and Addiction: A New Frontier for Environmental Justice Research. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2016 Jun 18;13(6). doi:10.3390/ijerph13060607
93. Rodriguez D, Carlos HA, Adachi-Mejia AM, Berke EM, Sargent JD. Predictors of tobacco outlet density nationwide: a geographic analysis. Tob Control. 2013 Sep;22(5):349–55. doi:10.1136/tobaccocontrol-2011-050120 PubMed PMID: 22491038; PubMed Central PMCID: PMC3431432.
94. Lee JGL, Henriksen L, Rose SW, Moreland-Russell S, Ribisl KM. A Systematic Review of Neighborhood Disparities in Point-of-Sale Tobacco Marketing. Am J Public Health. 2015 Sep;105(9):e8-18. doi:10.2105/AJPH.2015.302777 PubMed PMID: 26180986; PubMed Central PMCID: PMC4529779.
95. Can İ. Bir Sosyal Bilim Olarak Tıp Ya da Sağlığın Sosyal Belirleyicileri. Olgu Sosyoloji Dergisi. 2024 Jun 30;3(1):18–29. doi:10.58632/olgusos.1480922
96. Phelan JC, Link BG, Tehranifar P. Social conditions as fundamental causes of health inequalities: theory, evidence, and policy implications. J Health Soc Behav. 2010;51 Suppl:S28-40. doi:10.1177/0022146510383498 PubMed PMID: 20943581.
97. Marmot M, Friel S, Bell R, Houweling TAJ, Taylor S, Commission on Social Determinants of Health. Closing the gap in a generation: health equity through action on the social determinants of health. Lancet. 2008 Nov 8;372(9650):1661–9. doi:10.1016/S0140-6736(08)61690-6 PubMed PMID: 18994664.
98. Brook JS, Lee JY, Rubenstone E, Finch SJ, Seltzer N, Brook DW. Longitudinal determinants of substance use disorders. J Urban Health. 2013 Dec;90(6):1130–50. doi:10.1007/s11524-013-

9827-6 PubMed PMID: 24142586; PubMed Central PMCID: PMC3853180.
99. Salom CL, Williams GM, Najman JM, Alati R. Does early socio-economic disadvantage predict comorbid alcohol and mental health disorders? Drug and alcohol dependence. 2014;142:146–53.
100. Kilian C, Lemp JM, Probst C. Who benefits from alcohol screening and brief intervention? A mini-review on socioeconomic inequalities with a focus on evidence from the United States. Addict Behav. 2023 Oct;145:107765. doi:10.1016/j.addbeh.2023.107765 PubMed PMID: 37315509; PubMed Central PMCID: PMC10330915.
101. Cooper HLF, Linton S, Kelley ME, Ross Z, Wolfe ME, Chen YT, et al. Racialized risk environments in a large sample of people who inject drugs in the United States. Int J Drug Policy. 2016 Jan;27:43–55. doi:10.1016/j.drugpo.2015.07.015 PubMed PMID: 26342272; PubMed Central PMCID: PMC4715941.
102. Marsh JC, Cao D, Guerrero E, Shin HC. Need-service matching in substance abuse treatment: racial/ethnic differences. Eval Program Plann. 2009 Feb;32(1):43–51. doi:10.1016/j.evalprogplan.2008.09.003 PubMed PMID: 19019434; PubMed Central PMCID: PMC2975433.

BÖLÜM

4

TÜTÜN VE NİKOTİN BAĞIMLILIĞI: HALK SAĞLIĞI YÜKÜ, ÖNLEME VE BIRAKMA POLİTİKALARI

Çiğdem SAMANCI TEKİN [1]

1. GİRİŞ

Tütün kullanımı, dünya genelinde önlenebilir hastalık ve ölümlerin başlıca nedenlerinden biri olmaya devam etmektedir. Küresel Hastalık Yükü 2023 bulgularına göre sigara kullanımı, yüksek kan basıncı ve partikül madde kaynaklı hava kirliliğinin ardından, erken ölüm ve sağlık kaybına yol açan risk faktörleri arasında üçüncü sırada yer almaktadır (1). Tütünle ilişkili hastalıklar engelliliğe, yaşam kalitesinde azalmaya ve uzun süreli sağlık sorunlarına yol açarken, tütün salgını her yıl yedi milyondan fazla insanın ölümüne neden olmaktadır (1,2). Buna rağmen, dünya genelinde yaklaşık 1,2 milyar kişi tütün ürünü kullanmaktadır. Bu kullanıcıların yaklaşık %80'i düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşamakta; tütünle ilişkili hastalık ve ölüm yükü de bu ülkelerde yoğunlaşmaktadır (2). Tütün ürünlerine yapılan harcamaların gıda ve barınma gibi temel gereksinimlere ayrılabilecek hane kaynaklarını azaltması, özellikle düşük gelirli hanelerde ekonomik kırılganlığın artmasına ve yoksulluğun derinleşmesine yol açabilmektedir. Nikotinin güçlü bağımlılık yapıcı özelliği ise bu harcama davranışının değiştirilmesini güçleştirmektedir (3). Sigara kullanımının ekonomik maliyeti, sigarayla ilişkili hastalıkların tedavisi için yapılan sağlık harcamalarının yanı sıra hastalık, engellilik ve erken ölümler nedeniyle ortaya çıkan üretkenlik ve beşerî sermaye kayıplarını da kapsamaktadır (4).

Türkiye'de de tütün kullanımı, ölüm ve engelliliğe yol açan başlıca davranışsal risk faktörlerinden biri olup önemli bir halk sağlığı sorunu olmaya devam etmektedir (5). Türkiye Sağlık Araştırması 2025 sonuçlarına göre 15 yaş ve üzerindeki bireylerin %30,1'i her gün tütün mamulü kullanmaktadır. Bu oran erkeklerde %42,9, kadınlarda ise %17,5 olup tütün kullanımında belirgin bir cinsiyet farklılığı bulunduğunu göstermektedir (6). Türkiye'de kapsamlı tütün kontrol politikaları, dumansız hava sahası uygulamaları, sağlık

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD., scigdem@ohu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-0895-1911

DOI: 10.37609/akya.4380.c20849

lenmesine ve sağlık eşitliğini gözeten uzun vadeli bir halk sağlığı yaklaşımının sürdürülmesine bağlıdır.

7. KAYNAKLAR

1. Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME). *Global Burden of Disease 2023: leading risk factors for early death and poor health globally*. (19/08/2026 tarihinde https://vizhub.healthdata.org/gbd-compare/ adresinden ulaşılmıştır).
2. World Health Organization (WHO). *WHO global report on trends in prevalence of tobacco use 2000-2024 and projections to 2030*. Geneva: WHO; 2025. (20/08/2026 tarihinde https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/2eca3aea-b772-4272-a2ae-6fa26f3f9cd5/content adresinden ulaşılmıştır).
3. World Health Organization (WHO). *Tobacco and nicotine*. (20/08/2026 tarihinde https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/tobacco adresinden ulaşılmıştır).
4. Goodchild M, Nargis N, Tursan d'Espaignet E. Global economic cost of smoking-attributable diseases. *Tobacco Control*. BMJ Publishing Group; 2018;27(1):58–64. doi:10.1136/tobaccocontrol-2016-053305.
5. Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME). *Türkiye country profile*. (19/08/2026 tarihinde https://www.healthdata.org/research-analysis/health-by-location/profiles/turkiye adresinden ulaşılmıştır).
6. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *Türkiye Sağlık Araştırması 2025*. (19/08/2026 tarihinde https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53990/metadata adresinden ulaşılmıştır).
7. T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. *Ülkemizdeki tütün kontrol çalışmaları*. (19/08/2026 tarihinde https://havanikoru.saglik.gov.tr/tuetuen-hakkinda/uelkemizdeki-tuetuen-kontrol-calismalari.html adresinden ulaşılmıştır).
8. Liu Y, Filippidis FT. Tobacco market trends in 97 countries between 2007 and 2021. *Tobacco Induced Diseases*. European Publishing; 2024;22(February):31. doi:10.18332/tid/177441.
9. Kyriakos CN, Bold KW, Morean ME, et al. Awareness and use of flavor accessories for combustible tobacco products: a 2024 cross-sectional survey of high school students in Connecticut, USA. *PLOS ONE*. Public Library of Science; 2026;21(2):e0341327. doi:10.1371/journal.pone.0341327.
10. Sultan Y, Salman Z, Alzaatreh M, et al. Smoking-related disease impact in the Eastern Mediterranean Region: a comprehensive assessment using Global Burden of Disease data. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention*. West Asian Organization for Cancer Prevention; 2024;25(2):495–505. doi:10.31557/APJCP.2024.25.2.495.
11. Prasad K, Edward L. Brief survey of current oral tobacco and nicotine product use in Sweden and Denmark. *Contributions to Tobacco & Nicotine Research*. De Gruyter; 2025;34(1):34–39. doi:10.2478/cttr-2025-0004.
12. Bray T, Rose C, Meehan L, et al. What are the oral health implications of using snus? A systematic review. *British Journal of Oral and Maxillofacial Surgery*. Elsevier; 2025;63(6):423–428. doi:10.1016/j.bjoms.2025.03.015.
13. Back S, Masser AE, Rutqvist LE, et al. Harmful and potentially harmful constituents (HPHCs) in two novel nicotine pouch products in comparison with regular smokeless tobacco products and pharmaceutical nicotine replacement therapy products (NRTs). *BMC Chemistry*. Springer Nature; 2023;17:9. doi:10.1186/s13065-023-00918-1.
14. Bogdańska K, Kubik M, Mazur M, et al. Oral health consequences of smokeless tobacco use: a narrative review. *Cureus*. Springer Nature; 2025;17(9):e92625. doi:10.7759/cureus.92625.
15. Mallock N, Schulz T, Malke S, et al. Levels of nicotine and tobacco-specific nitrosamines in oral

nicotine pouches. *Tobacco Control*. BMJ Publishing Group; 2024;33(2):193–199. doi:10.1136/tc-2022-057280.
16. Tran H, Tyx RE, Valentin L, et al. Total and unprotonated (freebase) nicotine content in new types of oral 'tobacco-free' nicotine products. *Tobacco Control*. BMJ Publishing Group; 2026;35(2):161–167. doi:10.1136/tc-2024-058914.
17. Hefny AA, Karuturi RC, Kalyaanamoorthy S, et al. Neuropharmacology of nicotine addiction and therapeutic strategies for smoking cessation. *Biology*. Multidisciplinary Digital Publishing Institute (MDPI); 2026;15(16):1412. doi:10.3390/biology15161412.
18. Jiang J, Li X, Hu A, et al. Nicotine and neuronal nicotinic acetylcholine receptors: unraveling the mechanisms of nicotine addiction. *Frontiers in Neuroscience*. Frontiers Media SA; 2025;19:1670883. doi:10.3389/fnins.2025.1670883.
19. Berrendero F, Robledo P, Trigo JM, et al. Neurobiological mechanisms involved in nicotine dependence and reward: participation of the endogenous opioid system. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*. Elsevier; 2010;35(2):220–231. doi:10.1016/j.neubiorev.2010.02.006.
20. Mahajan SD, Homish GG, Quisenberry AJ. Multifactorial etiology of adolescent nicotine addiction: a review of the neurobiology of nicotine addiction and its implications for smoking cessation pharmacotherapy. *Frontiers in Public Health*. Frontiers Media SA; 2021;9:664748. doi:10.3389/fpubh.2021.664748.
21. Muenstermann C, Clemens KJ. Epigenetic mechanisms of nicotine dependence. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*. Elsevier; 2024;156:105505. doi:10.1016/j.neubiorev.2023.105505.
22. Hu S, Tan X, Zhang D, et al. The contributions of active and passive smoking to COPD-related mortality and DALYs in the context of COVID-19: global burden 2019-2021. *Tobacco Induced Diseases*. European Publishing; 2026;24(June):87. doi:10.18332/tid/221062.
23. Meng S, Lv A, Li N, et al. Global, regional, and national burden of lip and oral cavity cancer and projections to 2036. *BMC Cancer*. Springer Nature; 2025;25:1573. doi:10.1186/s12885-025-14995-z.
24. Kaur J, Rinkoo AV, Richardson S. Trends in smokeless tobacco use and attributable mortality and morbidity in the South-East Asia Region: implications for policy. *Tobacco Control*. BMJ Publishing Group; 2024;33(4):425–433. doi:10.1136/tc-2022-057669.
25. Kaur J, Upendra S, Barde S. Inhaling hazards, exhaling insights: a systematic review unveiling the silent health impacts of secondhand smoke pollution on children and adolescents. *International Journal of Environmental Health Research*. Taylor & Francis; 2024;34(12):4059–4073. doi:10.1080/09603123.2024.2337837.
26. Protano C, Vitali M. The new danger of thirdhand smoke: why passive smoking does not stop at secondhand smoke. *Environmental Health Perspectives*. National Institute of Environmental Health Sciences; 2011;119(10):A422. doi:10.1289/ehp.1103956.
27. Wang Y, Gu J. The physical processes and chemical transformations of third-hand smoke in indoor environments and its health effects: a review. *Atmosphere*. Multidisciplinary Digital Publishing Institute (MDPI); 2025;16(4):370. doi:10.3390/atmos16040370.
28. World Health Organization (WHO). *WHO report on the global tobacco epidemic 2025: warning about the dangers of tobacco*. Geneva: WHO; 2025. (23/08/2026 tarihinde https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/b62aa2af-5d6a-4371-a45b-9f37bde86108/content adresinden ulaşılmıştır).
29. Macías Sánchez A, García Gómez A. Crowding out and impoverishing effect of tobacco in Mexico. *Tobacco Control*. BMJ Publishing Group; 2024;33(Suppl 2):s68–s74. doi:10.1136/tc-2022-057791.
30. Bose M, Singh PK, Singh L, et al. The economics of quitting: estimating the uplift potential of Indian households through tobacco cessation. *BMJ Global Health*. BMJ Publishing Group; 2026;11(4):e019903. doi:10.1136/bmjgh-2025-019903.
31. Bostic C, Huber L, Romeo-Stuppy K, et al. Low hanging fruit: climate change and tobacco

endgame measures. *Frontiers in Environmental Science*. Frontiers Media SA; 2026;14:1606133. doi:10.3389/fenvs.2026.1606133.
32. Manthos G, Tsigkou K. Upscaling of tobacco processing waste management: a review and a proposed valorization approach towards the biorefinery concept. *Journal of Environmental Management*. Elsevier; 2025;387:125942. doi:10.1016/j.jenvman.2025.125942.
33. de Granda-Orive JI, Solano-Reina S, Jiménez-Ruiz CA. Tobacco as a source of microplastics. Tobacco and environment: World No Tobacco Day 2022. *Archivos de Bronconeumología*. Elsevier; 2022;58(5):395–397. doi:10.1016/j.arbres.2022.04.005.
34. D'Ornellas MC, Brust-Renck P. Plain packaging of tobacco products in Brazil: the contribution of science to the decision to safeguard the human right to health. *Cadernos de Saúde Pública*. Escola Nacional de Saúde Pública Sergio Arouca, Fundação Oswaldo Cruz; 2017;33(7):e00210216. doi:10.1590/0102-311X00210216.
35. World Health Organization (WHO). *WHO Framework Convention on Tobacco Control*. Geneva: World Health Organization; 2003. Updated reprint 2004, 2005.
36. World Health Organization (WHO). *WHO report on the global tobacco epidemic, 2008: the MPOWER package*. Geneva: World Health Organization; 2008.
37. Kostova D, Andes L, Erguder T, et al. Cigarette prices and smoking prevalence after a tobacco tax increase - Turkey, 2008 and 2012. *Morbidity and Mortality Weekly Report*. Centers for Disease Control and Prevention; 2014;63(21):457–461.
38. Çetin T. The effect of taxation and regulation on cigarette smoking: fresh evidence from Turkey. *Health Policy*. Elsevier; 2017;121(12):1288–1295. doi:10.1016/j.healthpol.2017.09.015.
39. Kaşka Üreten Z, Aslan Ö. Sigara bırakma polikliniğine başvuran hastaların sigara fiyatları hakkındaki görüşlerinin davranışsal ekonomi perspektifinden değerlendirilmesi. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*. ASOS Yayınevi; 2022;8(51):494–511. doi:10.29228/JOSHAS.61791.
40. Matthes BK, Evans-Reeves KA, Gatehouse T, et al. The policy implementation playbook: a cross-policy taxonomy of post-adoption tobacco industry tactics. *Globalization and Health*. Springer Nature; 2026;22(1):53. doi:10.1186/s12992-026-01220-0.
41. Sebrié EM, Sagna MB, Wasson K, et al. Monitoring compliance with the ban on tobacco advertising, promotion, and product display at the point-of-sale 10 months after its implementation in Dakar, Senegal. *Nicotine & Tobacco Research*. Oxford University Press; 2026;28(1):170–174. doi:10.1093/ntr/ntaf183.
42. Griffin B, Murphy M. *The use of social marketing messages in an anti-tobacco context: an investigation of Irish female adolescents*. APAS Papers No. 154. Academic Public Administration Studies Archive (APAS); 2010.
43. Delnevo CD. Understanding the potential impact of a menthol cigarette ban on young people. *JAMA Network Open*. American Medical Association; 2022;5(5):e2210037. doi:10.1001/jamanetworkopen.2022.10037.
44. Xing E, Kim S, Cohen JE, et al. Content analysis of media coverage on smoke-free policy implementation in ten low- and middle-income countries. *Tobacco Induced Diseases*. European Publishing; 2025;23(November):1–14. doi:10.18332/tid/211700.
45. Saad RK, Mostafa NS, Nabulsi M, et al. Leveraging data and policy interventions to strengthen tobacco control in the Eastern Mediterranean Region. *Frontiers in Public Health*. Frontiers Media SA; 2025;13:1653026. doi:10.3389/fpubh.2025.1653026.
46. Rani N, Wasnik M, Singh S. Navigating challenges in tobacco control: a systematic review of barriers to implementing Article 5.3 of the WHO Framework Convention on Tobacco Control (FCTC). *Addiction & Health*. Maad Rayan Publishing Company; 2025;17:1603. doi:10.34172/ahj.1603.
47. Nolt KL, Ayo AO, Mamudu HM, et al. Tobacco industry interference activities: a comparative case study across six countries in Sub-Saharan Africa. *Tobacco Control*. BMJ Publishing Group;

2026. Advance online publication. doi:10.1136/tc-2025-059690.
48. World Health Organization (WHO). *WHO Framework Convention on Tobacco Control: guidelines for implementation of Article 5.3, Article 8, Articles 9 and 10, Article 11, Article 12, Article 13 and Article 14*. 2013 ed. Geneva: World Health Organization; 2013.
49. Goel S, Rajkhowa P, Kapoor S, et al. Countering tobacco industry interference: a policy brief on strengthening the WHO FCTC Article 5.3 adoption in India. *Indian Journal of Community Medicine*. Wolters Kluwer-Medknow; 2024;49(Suppl 2):S228–S233. doi:10.4103/ijcm.ijcm_827_24.
50. World Health Organization (WHO). *WHO clinical treatment guideline for tobacco cessation in adults*. Geneva: World Health Organization; 2024.
51. Lancaster T, Stead LF. Physician advice for smoking cessation. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. John Wiley & Sons; 2013;(3):CD000165. doi:10.1002/14651858.CD000165.pub4.
52. Stead LF, Koilpillai P, Fanshawe TR, et al. Combined pharmacotherapy and behavioural interventions for smoking cessation. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. John Wiley & Sons; 2016;(3):CD008286. doi:10.1002/14651858.CD008286.pub3.
53. Karadoğan D, Önal Ö, Kanbay Y. How does reimbursement status affect smoking cessation interventions? A real-life experience from the Eastern Black Sea region of Turkey. *Tobacco Induced Diseases*. European Publishing; 2019;17:5. doi:10.18332/tid/100412.
54. Whittaker R, McRobbie H, Bullen C, et al. Mobile phone-based interventions for smoking cessation. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. John Wiley & Sons; 2016;(4):CD006611. doi:10.1002/14651858.CD006611.pub4.
55. Taylor GMJ, Dalili MN, Semwal M, et al. Internet-based interventions for smoking cessation. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. John Wiley & Sons; 2017;(9):CD007078. doi:10.1002/14651858.CD007078.pub5.
56. Öztürk GZ. Online sigarayı bırakma polikliniği: Şişli Hamidiye Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği Kliniği örneği. *Turkish Journal of Tobacco Control*. The Society for Health Promotion and Tobacco Control; 2025;5(3):159–161. doi:10.64511/tjtc.2025.26.
57. T.C. Sağlık Bakanlığı. Tütün Bağımlılığı Tedavi ve Eğitim Birimleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. *Resmî Gazete*. 16 Ekim 2025;33049.
58. Öztürk O, Yavuz E, Özdemir M, et al. Bir aile sağlığı merkezi bünyesinde kurulan sigara bıraktırma kliniğine müracaat eden bireylerin analizi. *Bağımlılık Dergisi*. Academician Publishing; 2023;24(4):507–513. doi:10.51982/bagimli.1264049.
59. Altun R, Acar T. Türkiye'de yeni uygulama: aile sağlığı merkezinde sigara bırakma polikliniğinin ilk sonuçları. *Turkish Journal of Tobacco Control*. The Society for Health Promotion and Tobacco Control; 2026;6(Ek Sayı 1):59–60. doi:10.64511/tjtc.2026.101.

BÖLÜM

5

ELEKTRONİK SİGARA VE YENİ NESİL NİKOTİN ÜRÜNLERİ: HALK SAĞLIĞI RİSKLERİ, KULLANIM EĞİLİMLERİ VE DÜZENLEYİCİ POLİTİKALAR

Banu ASLAN [1]

1. GİRİŞ: NİKOTİN PAZARINDA DÖNÜŞÜM VE YENİ HALK SAĞLIĞI RİSKİ

Tütün kontrolü alanında son yıllarda önemli yasal, politik ve toplumsal kazanımlar elde edilmiş olsa da nikotin bağımlılığı yeni ürün formları aracılığıyla halk sağlığı gündemindeki yerini korumaktadır. Elektronik sigaralar (E-sigaralar), ısıtılmış tütün ürünleri ve nikotin poşetleri gibi yeni nesil tütün ve nikotin ürünleri, nikotin pazarının yalnızca geleneksel sigaralar üzerinden açıklanamayacak biçimde dönüştüğünü göstermektedir. Bu dönüşüm, özellikle gençler, daha önce tütün/nikotin ürünü kullanmamış bireyler ve ikili ya da çoklu ürün kullanıcıları açısından yeni bir halk sağlığı sorunu oluşturmaktadır (1-3).

E-sigaralar çoğu zaman, geleneksel sigaraya kıyasla daha düşük zarar iddiasıyla gündeme getirilmektedir (3). Ancak halk sağlığı değerlendirmesi, yetişkin sigara kullanıcılarındaki bırakma sonuçlarıyla sınırlı tutulamaz. Çocuklar, ergenler ve genç yetişkinler için güvenli sayılabilecek bir tütün ürünü bulunmadığı; e-sigaraların da bu kapsamda olduğu Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri (Centers for Disease Control and Prevention; CDC) tarafından vurgulanmaktadır (1). Üstelik cihazdan çıkan aerosol, basit bir su buharı değildir. Nikotin, kanserojen özellik taşıyabilen kimyasallar ve akciğerlerin derin bölgelerine ilerleyebilen ince partiküller bu aerosolde bulunabilen zararlı bileşenler arasındadır (2). Dolayısıyla ürünün "temiz", "zararsız" ya da yalnızca teknolojik bir tüketim aracı gibi sunulması, özellikle gençlerde risk algısını zayıflatabilir.

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik AD., banu.fb907@gmail.com, ORCID iD: 0000-0003-4715-8449

DOI: 10.37609/akya.4380.c20850

sinde değerlendirilmelidir (9,28). Bu bulgular, gençlere veya daha önce nikotin kullanmamış kişilere genellenmemelidir.

Temel halk sağlığı önceliği, çocukların, ergenlerin ve genç yetişkinlerin nikotin içeren ürünlere başlamasını önlemektir. Bu doğrultuda erişimin sınırlandırılması, ürün çekiciliğinin azaltılması, dijital pazarlamanın denetlenmesi ve okul temelli koruyucu uygulamaların birlikte yürütülmesi gerekmektedir. Uygulamaların etkinliği, düzenli ve karşılaştırılabilir ulusal verilerle izlenmelidir.

Klinik değerlendirmede yalnızca sigara kullanımı değil, e-sigara ve diğer nikotin ürünleri ile ikili veya çoklu kullanım da sorgulanmalıdır. Bırakma danışmanlığı, kişinin kullandığı ürünler, bağımlılık düzeyi ve gereksinimleri dikkate alınarak kanıta dayalı tütün bırakma yaklaşımları doğrultusunda bireyselleştirilmelidir (30).

Türkiye'de koruyucu düzenleyici yaklaşım; çevrim içi satış, kayıt dışı dolaşım, sınır ve gümrük denetimleri ile gençlerin erişiminin önlenmesini birlikte kapsayacak biçimde sürdürülmelidir (40). Düzenlemelerin etkili olabilmesi için denetim, izleme ve yaptırım süreçlerinin birbirini tamamlaması önemlidir.

Halk sağlığı iletişimi, riskleri ne abartmalı ne de olduğundan küçük göstermelidir. E-sigara ve yeni nesil nikotin ürünlerinin yanıcı sigaradan farklı özelliklere sahip olması, bu ürünlerin zararsız olduğu anlamına gelmemektedir. Yetişkin sigara kullanıcılarına ilişkin bırakma bulguları da ürünlerin toplum genelinde denetimsiz biçimde yaygınlaşmasını haklı kılmaz.

Sonuç olarak nikotin bağımlılığı, kullanılan ürünlerin biçimi değişse de önemini koruyan bir halk sağlığı sorunudur. Etkili mücadele; gençleri koruyan, ürünlerin çekiciliğini ve pazarlanmasını sınırlandıran, kullanım örüntülerini düzenli olarak izleyen, kanıta dayalı bırakma hizmetlerini güçlendiren ve mevcut düzenlemeleri kararlılıkla uygulayan bütüncül bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu nedenle e-sigara ve yeni nesil nikotin ürünleri yalnızca teknolojik yenilik veya bireysel tercih çerçevesinde değil, nikotin bağımlılığının değişen biçimleri ve toplum sağlığı üzerindeki etkileri açısından ele alınmalıdır.

16. KAYNAKLAR

1. Centers for Disease Control and Prevention. E-cigarette use among youth. Available from: https://www.cdc.gov/tobacco/e-cigarettes/youth.html [Accessed: 24 June 2026].
2. Centers for Disease Control and Prevention. About e-cigarettes. Available from: https://www.cdc.gov/tobacco/e-cigarettes/about.html [Accessed: 24 June 2026].
3. World Health Organization. Tobacco and nicotine industry tactics addict youth for life. Available from: https://www.who.int/news/item/23-05-2024-tobacco-and-nicotine-industry-tactics-addict-youth-for-life [Accessed: 24 June 2026].
4. World Health Organization. WHO tobacco trends report: 1 in 5 adults still addicted to tobacco. Available from: https://www.who.int/news/item/06-10-2025-who-tobacco-trends-report-1-in-5-adults-still-addicted-to-tobacco [Accessed: 24 June 2026].

5. Gebeyehu NA, Gelaw KA, Atalay YA, et al. Global prevalence of e-cigarette use among students: Systematic review and meta-analysis. PLOS ONE. 2025;20(12):e0332160. doi:10.1371/journal.pone.0332160
6. Soneji S, Barrington-Trimis JL, Wills TA, et al. Association between initial use of e-cigarettes and subsequent cigarette smoking among adolescents and young adults: A systematic review and meta-analysis. JAMA Pediatrics. 2017;171(8):788-797. doi:10.1001/jamapediatrics.2017.1488. Correction in: Soneji S. Errors in data input in meta-analysis on association between initial use of e-cigarettes and subsequent cigarette smoking among adolescents and young adults. JAMA Pediatrics. 2018;172(1):92-93. doi:10.1001/jamapediatrics.2017.4200.
7. O'Brien D, Long J, Quigley J, et al. Association between electronic cigarette use and tobacco cigarette smoking initiation in adolescents: A systematic review and meta-analysis. BMC Public Health. 2021;21:954. doi:10.1186/s12889-021-10935-1
8. Chadi N, Schroeder R, Jensen JW, et al. Association between electronic cigarette use and marijuana use among adolescents and young adults: A systematic review and meta-analysis. JAMA Pediatrics. 2019;173(10):e192574. doi:10.1001/jamapediatrics.2019.2574
9. Lindson N, Livingstone-Banks J, Butler AR, et al. Electronic cigarettes for smoking cessation. Cochrane Database of Systematic Reviews. 2025;11:CD010216. doi:10.1002/14651858.CD010216.pub10
10. World Health Organization. Tobacco: E-cigarettes. Available from: https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/tobacco-e-cigarettes [Accessed: 3 August 2026].
11. Centers for Disease Control and Prevention. Heated tobacco products. Available from: https://www.cdc.gov/tobacco/other-tobacco-products/heated-tobacco-products.html [Accessed: 24 June 2026].
12. Al-Otaibi HM, Althobiani MA. Nicotine pouches: A narrative review of the existing literature. Frontiers in Public Health. 2025;13:1641308. doi:10.3389/fpubh.2025.1641308
13. World Health Organization. Toward tighter controls: Regulating the next generation of tobacco products. Available from: https://www.who.int/indonesia/news/detail/25-04-2024-toward-tighter-controls--regulating-the-next-generation-of-tobacco-products [Accessed: 24 June 2026].
14. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. Public health consequences of e-cigarettes. Washington, DC: The National Academies Press; 2018. doi:10.17226/24952
15. Villanueva-Blasco VJ, Belda-Ferri L, Vázquez-Martínez A. A systematic review on risk factors and reasons for e-cigarette use in adolescents. Tobacco Induced Diseases. 2025;23(January):1. doi:10.18332/tid/196679
16. Han DH, Harlow AF, Miech RA, et al. Nicotine pouch and e-cigarette use and co-use among US youths in 2023 and 2024. JAMA Network Open. 2025;8(4):e256739. doi:10.1001/jamanetworkopen.2025.6739
17. Tattan-Birch H, East K, Cox S, et al. Impact of standardising the colour and branding of vape devices on product appeal among young people: A randomised experiment in England, Canada and the United States. Tobacco Control. 2026;35(4):489-497. doi:10.1136/tc-2024-059210
18. Vassey J, Galimov A, Kennedy CJ, et al. Frequency of social media use and exposure to tobacco or nicotine-related content in association with e-cigarette use among youth: A cross-sectional and longitudinal survey analysis. Preventive Medicine Reports. 2022;30:102055. doi:10.1016/j.pmedr.2022.102055
19. Smith MJ, Hilton S. Youth's exposure to and engagement with e-cigarette marketing on social media: A UK focus group study. BMJ Open. 2023;13(8):e071270. doi:10.1136/bmjopen-2022-071270
20. Kaur J, Goel S, Shabil M, et al. Health impacts of electronic nicotine delivery systems: An umbrella review of systematic reviews. BMJ Open. 2025;15(10):e100168. doi:10.1136/bmjopen-2025-100168

21. Chen C, Huo C, Mattey-Mora PP, et al. Assessing the association between e-cigarette use and cardiovascular disease: A meta-analysis of exclusive and dual use with combustible cigarettes. Addictive Behaviors. 2024;157:108086. doi:10.1016/j.addbeh.2024.108086
22. Znyk M, Kaleta D. The health effects of heated tobacco product use: A narrative review. Healthcare. 2025;13(16):2042. doi:10.3390/healthcare13162042
23. Centers for Disease Control and Prevention. Outbreak of lung injury associated with the use of e-cigarette, or vaping, products. Available from: https://archive.cdc.gov/www_cdc_gov/tobacco/basic_information/e-cigarettes/severe-lung-disease.html [Accessed: 24 June 2026].
24. Krishnasamy VP, Hallowell BD, Ko JY, et al. Update: Characteristics of a nationwide outbreak of e-cigarette, or vaping, product use-associated lung injury—United States, August 2019-January 2020. MMWR Morb Mortal Wkly Rep. 2020;69(3):90-94. doi:10.15585/mmwr.mm6903e2
25. Centers for Disease Control and Prevention. E-cigarettes and pregnancy. Available from: https://www.cdc.gov/maternal-infant-health/pregnancy-substance-abuse/e-cigarettes.html [Accessed: 17 August 2026].
26. Sukhato K, Anothaisintawee T, Chawla N, et al. Comparative effects of electronic cigarettes and dual use of electronic and conventional cigarettes on adverse pregnancy outcomes: A systematic review and meta-analysis. BMC Public Health. 2025;25:4359. doi:10.1186/s12889-025-25765-8
27. Centers for Disease Control and Prevention. Tobacco and electronic cigarettes. Available from: https://www.cdc.gov/breastfeeding-special-circumstances/hcp/vaccine-medication-drugs/tobacco.html [Accessed: 17 August 2026].
28. Hamoud J, Hanewinkel R, Andreas S, et al. A systematic review investigating the impact of dual use of e-cigarettes and conventional cigarettes on smoking cessation. ERJ Open Research. 2025;11(3):00902-2024. doi:10.1183/23120541.00902-2024
29. Jamal A, Park-Lee E, Birdsey J, et al. Tobacco product use among middle and high school students: National Youth Tobacco Survey, United States, 2024. MMWR Morb Mortal Wkly Rep. 2024;73(41):917-924. doi:10.15585/mmwr.mm7341a2
30. World Health Organization. WHO clinical treatment guideline for tobacco cessation in adults. Geneva: World Health Organization; 2024. Available from: https://www.who.int/publications/i/item/9789240096431 [Accessed: 24 June 2026].
31. Ngambo G, Hanna EG, Gannon J, et al. A scoping review on e-cigarette environmental impacts. Tobacco Prevention & Cessation. 2023;9:30. doi:10.18332/tpc/172079
32. Dilektasli AG, Guclu OA, Ozpehlivan A, et al. Electronic cigarette use and consumption patterns in medical university students. Frontiers in Public Health. 2024;12:1403737. doi:10.3389/fpubh.2024.1403737
33. Yücel Özden KB, Ceyhun Peker AG. Understanding tobacco and e-cigarette use among university students: A cross-sectional study exploring nicotine dependence, quit intentions, and awareness of cessation support services. BMC Public Health. 2025;25:3614. doi:10.1186/s12889-025-24911-6
34. Can Oksay S, Bilgin G, Gürler E, et al. Prevalence and predictors of e-cigarette use among adolescents in a tertiary pediatric clinic: Insights from the new ECABA Scale. The Turkish Journal of Pediatrics. 2025;67(6):776-788. doi:10.24953/turkjpediatr.2025.7284
35. Aslan B, Onal O. Validity and reliability of four instruments for e-cigarette dependence and sensory factors in e-cigarette use and correlations between these measurements. Journal of Drug Issues. 2026;56(1):17-34. doi:10.1177/00220426241265629
36. Selekoğlu Ok Y, Bektas M, Pokhrel P. Psychometric properties of Turkish version of the E-Cigarette Use Outcome Expectancies Scale. Journal of Addictions Nursing. 2020;31(2):124-133. doi:10.1097/JAN.0000000000000338
37. Aslan B, Önal Ö. Adaptation and psychometric evaluation of the Turkish versions of the Roswell Electronic Nicotine Dependence Scale and the Motivation to Stop Scale. Osmangazi Journal of Medicine. 2026;48(2):362-375. doi:10.20515/otd.1738983

38. Odaci N, Kalanlar B. The Turkish version of the Short Form Vaping Consequences Questionnaire: Psychometric evaluation in university students. Substance Use & Misuse. 2026. Online ahead of print. doi:10.1080/10826084.2026.2670616
39. Duru Çetinkaya P, Pazarlı Bostan P, Salepçi B, et al. Turkish Thoracic Society's statement report on electronic cigarettes and heated tobacco products. Turkish Thoracic Journal. 2022;23(4):296-301. doi:10.5152/TurkThoracJ.2022.22018
40. Ergüder T. Legal regulations on electronic nicotine delivery systems (ENDS), electronic non-nicotine delivery systems (ENNDS), heated tobacco products (HTPs) and vapes (e-cigarettes) in Türkiye: Current status and recommendations. Turkish Journal of Tobacco Control. 2025;5(2):89-92. doi:10.64511/TJTC.2025.32

BÖLÜM

6

ALKOL KULLANIM BOZUKLUĞU: TOPLUMSAL ETKİLER, TARAMA VE ZARAR AZALTMA YAKLAŞIMLARI

Furkan BAKIRHAN [1]

1. GİRİŞ

Alkol, insanlık tarihinin en eski kültürel uygulamalarından biri ve en yaygın kullanılan psikoaktif maddelerden biridir (1). Tarih boyunca çeşitli dini, sosyal ve ekonomik işlevler üstlenmiş; bazı toplumlarda sosyal yaşamın ve ritüellerin önemli bir parçası olarak kabul edilirken, sağlık ve toplumsal zararları nedeniyle zaman zaman kısıtlamalara da konu olmuştur (2). Günümüzde alkol tüketimi birçok kültürde yaygın olmakla birlikte, aşırı ve kontrolsüz kullanımı birey, aile ve toplum düzeyinde önemli sağlık, sosyal ve ekonomik sorunlara yol açmaktadır (2,3).

Alkol kullanımının sağlık üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılmasıyla birlikte, alkol tüketimi yalnızca bir yaşam tarzı tercihi değil, aynı zamanda önemli bir klinik ve halk sağlığı sorunu olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (3,4). Riskli alkol kullanımı (hazardous use), henüz belirgin bir zarar ortaya çıkmamış olsa bile kişinin içme biçimi nedeniyle gelecekte fiziksel, ruhsal veya sosyal zarar görme olasılığının arttığı kullanım örüntüsünü ifade eder (5). Zararlı kullanım (harmful use), alkol tüketiminin kişinin fiziksel veya ruhsal sağlığı üzerinde olumsuz sonuçlar doğurduğu durumdur (6). Alkol kullanımı, toplum düzeyinde yaygın bir davranışsal risk faktörü ve çeşitli sağlık sonuçlarıyla ilişkili bir maruziyet olarak değerlendirilirken; Alkol Kullanım Bozukluğu (AKB) ise bireyin alkol kullanımını kontrol etmekte güçlük yaşadığı, kullanımın sosyal, mesleki ve sağlıkla ilişkili işlevselliği bozduğu kronik ve yineleyici bir klinik bozukluktur (5). DSM-5 AKB'yi klinik açıdan anlamlı bozulma veya sıkıntıya yol açan problemli alkol kullanım örüntüsü olarak tanımlamakta ve tanıyı son 12 aylık dönemde belirlenen 11 ölçütten en az ikisinin karşılanmasına dayandırmaktadır (7–9).

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD., fbakirhan@adiyaman.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-8588-6100

DOI: 10.37609/akya.4380.c20851

Sosyal destek ağları iyileşmenin sürdürülmesinde kritik öneme sahiptir. Akran destek programları ve iyileşme toplulukları, bireylerin alkolsüz yaşamı sürdürmelerine yardımcı olmakta ve sosyal bütünleşmeyi desteklemektedir (144). Bu nedenle klinik hizmetlerin akran destek mekanizmaları ve toplum temelli kaynaklarla entegre edilmesi, uzun dönemli başarı açısından önemli bir strateji olarak değerlendirilmelidir.

Alkol kullanım bozukluğuyla mücadelede en etkili yaklaşım; nüfus düzeyinde fiyatlandırma, erişim ve pazarlama politikaları ile birey düzeyinde erken tarama, kısa müdahale, tedaviye erişim ve uzun dönem iyileşme desteklerinin birlikte uygulanmasıdır. Halk sağlığı, klinik hizmetler ve sosyal destek sistemlerinin bütünleşik çalışması, alkol ilişkili hastalık ve ölüm yükünün azaltılmasında temel unsur olarak görülmelidir.

7. KAYNAKLAR

1. Garcia R. Understanding Alcohol Use Disorder. Nursing Clinics of North America. 2023;58:133–140.
2. Duke M. Alcohol in Latin America: A Social and Cultural History - by Pierce, Gretchen and Toxqui, Áurea. Bull Lat Am Res. 2016;35:249–250.
3. Gilpin NW, Molina PE. Alcohol use disorder is a chronic disease. Alcohol, Clinical and Experimental Research. 2026;50:e70230.
4. Ayares G, Idalsoaga F, Arnold J, et al. Public Health Measures and Prevention of Alcohol-Associated Liver Disease. J Clin Exp Hepatol. 2022;12:1480–1491.
5. MacKillop J, Agabio R, Feldstein Ewing SW, et al. Hazardous drinking and alcohol use disorders. Nature Reviews Disease Primers 2022 8:1. 2022;8:80-.
6. Paz-Zulueta M, Herrero-Montes M, Alonso-Blanco C, et al. Excessive alcohol consumption and binge drinking in college students. https://doi.org/10.7717/peerj.13368.
7. Hack RL, Aigner M, Musalek M, et al. Brain regulation training improves emotional competences in patients with alcohol use disorder. Soc Cogn Affect Neurosci. 2024;19.
8. Yang W, Singla R, Maheshwari O, et al. Alcohol Use Disorder: Neurobiology and Therapeutics. Biomedicines 2022, Vol 10, Page 1192. 2022;10:1192.
9. American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders. 5th ed.; 2013.
10. World Health Organization. International Classification of Diseases 11th Revision (ICD-11). Geneva; 2022.
11. Matone A, Gandin C, Ghirini S, et al. Alcohol and Substance Use Disorders Diagnostic Criteria Changes and Innovations in ICD-11: An Overview. Clinical Psychology in Europe. 2022;4:1–13.
12. Bramness JG, Saunders JB. Alcohol, Drugs and Addictive Behaviors in ICD-11: major changes have improved the diagnostic system. European Psychiatry. 2025;68:S11–S11.
13. Carr S, Espinosa Dice AL, Gmel GE, et al. A review of the relationship between dimensions of alcohol consumption and the burden of disease: 2026 update including Mendelian randomisation studies. Addiction. 2026;121:1998–2018.
14. Singh V V., Dutta BK, Sharma S, et al. Concordance of diagnoses between International Classification of Diseases (ICD) 11th and 10th revisions for alcohol dependence and harmful use and its implications for psychiatric care. Ind Psychiatry J. 2026;35:73–77.
15. Niu C, Dong J, Zhang P, et al. The global burden of cardiovascular disease attributable to high

alcohol use from 1990 to 2021: an analysis for the global burden of disease study 2021. Front Public Health. 2025;13:1541641.
16. World Health Organization. Alcohol Fact Sheet and Global Status Overview.WHO. 2024.
17. Shield K, Franklin A, Wettlaufer A, et al. National, regional, and global statistics on alcohol consumption and associated burden of disease 2000–20: a modelling study and comparative risk assessment. Lancet Public Health. 2025;10:e751–e761.
18. Xie Z, Zhong G, Xu C, et al. Trends and cross-country inequalities of alcohol use disorders: findings from the global burden of disease study 2021. Globalization and Health 2025 21:1. 2025;21:30-.
19. Danpanichkul P, Díaz LA, Suparan K, et al. Global epidemiology of alcohol-related liver disease, liver cancer, and alcohol use disorder, 2000–2021. Clin Mol Hepatol. 2025;31:525–547.
20. Narro GEC, Díaz LA, Ortega EK, et al. Alcohol-related liver disease: A global perspective. Ann Hepatol. 2024;29:101499.
21. Cui X, Liu K, Ji Y, et al. Global trends in the burden of alcohol use disorders in the working-age population from 1990 to 2021 and projections for the next 20 years. Front Public Health. 2025;13:1616343.
22. Danandeh K, Rasoulian P, Seyedmirzaei H, et al. Burden of alcohol use disorder and its consequences in Iran from 1990 to 2019: Findings from the global burden of disease study. Prev Med Rep. 2024;46:102872.
23. Yuan Q, Chen Z, Sun B, et al. Global burden and trends of high alcohol use-related injuries from 1990 to 2030: a comprehensive assessment of self-harm and interpersonal violence, transport injuries, and unintentional injuries using global burden of disease 2021. Front Public Health. 2025;13:1675607.
24. Muhwezi A, Murungi T, Musinguzi P, et al. Alcohol Use Disorder in Southwestern and Northern Uganda: Prevalence and associated factors. PLOS Global Public Health. 2026;6:e0005785.
25. Belay GM, Lam KKW, Liu Q, et al. Magnitude and determinants of alcohol use disorder among adult population in East Asian countries: A systematic review and meta-analysis. Front Public Health. 2023;11:1144012.
26. Glantz MD, Bharat C, Degenhardt L, et al. The epidemiology of alcohol use disorders cross-nationally: Findings from the World Mental Health Surveys. Addictive Behaviors. 2020;102:106128.
27. Morris J, Boness CL, Burton R. (Mis)understanding alcohol use disorder: Making the case for a public health first approach. Drug Alcohol Depend. 2023;253:111019.
28. Subramaniam M, Abdin E, Kong AMC, et al. Differences in the Prevalence and Profile of DSM-IV and DSM-5 Alcohol Use Disorders—Results from the Singapore Mental Health Study 2016. Int J Environ Res Public Health. 2023;20:285.
29. Grant BF, Goldstein RB, Saha TD, et al. Epidemiology of DSM-5 Alcohol Use Disorder: Results From the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions III. JAMA Psychiatry. 2015;72:757–766.
30. Baker FC, Carskadon MA, Hasler BP. Sleep and Women's Health: Sex- and Age-Specific Contributors to Alcohol Use Disorders. J Womens Health. 2020;29:443–445.
31. Rehm J, Babor TF, Casswell S, et al. Heterogeneity in trends of alcohol use around the world: Do policies make a difference? Drug Alcohol Rev. 2021;40:345–349.
32. Rostam-Abadi Y, Gholami J, Shadloo B, et al. Alcohol use, alcohol use disorder and heavy episodic drinking in the Eastern Mediterranean region: A systematic review. Addiction. 2024;119:984–997.
33. Safiri S, Nejadghaderi SA, Noori M, et al. Burden of diseases and injuries attributable to alcohol consumption in the Middle East and North Africa region, 1990–2019. Scientific Reports 2022 12:1. 2022;12:19301-.
34. Burton R, Cadri A, Tello JE, et al. The prevalence and characteristics of unrecorded alcohol

consumption: a secondary analysis of cross-sectional surveys in 11 countries in sub-Saharan Africa. International Journal of Drug Policy. 2026;155:105368.
35. WHO. Alcohol, recorded per capita (15+) consumption (in litres of pure alcohol), by beverage type.Available at: https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/alcohol-recorded-per-capita-(15-)-consumption-(in-litres-of-pure-alcohol). Accessed September 3, 2026.
36. Alkan Ö, Abar H, Gençer Ö. Analysis of factors affecting alcohol and tobacco concurrent use by bivariate probit model in Turkey. Environmental Science and Pollution Research 2021 28:23. 2021;28:30168–30175.
37. Çebi Karaaslan K, Karaaslan A. A study of factors affecting the alcohol consumption in Turkey. J Subst Use. 2022;27:422–427.
38. Malawige AS, Aminde LN, Weeratunga GU, et al. Health impact of alcohol regulatory interventions: a systematic review of policies in low- and middle-income countries. Health Policy Plan. 2025;40:780–804.
39. Casswell S, Huckle T, Parker K, et al. Benchmarking alcohol policy based on stringency and impact: The International Alcohol Control (IAC) policy index. PLOS Global Public Health. 2022;2:e0000109.
40. Nazif-Munoz JI, Anakök GA, Joseph J, et al. A new alcohol-related traffic law, a further reduction in traffic fatalities? Analyzing the case of Turkey. J Safety Res. 2022;83:195–203.
41. Lachenmeier DW, Neufeld M, Rehm J. The Impact of Unrecorded Alcohol Use on Health: What Do We Know in 2020? https://doi.org/1015288/jsad20218228. 2021;82:28–41.
42. Manning L, Kowalska A. Illicit Alcohol: Public Health Risk of Methanol Poisoning and Policy Mitigation Strategies. Foods 2021, Vol 10, Page 1625. 2021;10:1625.
43. Güney E, Aydemir AF, Iyit N, et al. Gender differences in psychological help-seeking attitudes: a case in Türkiye. Front Psychol. 2024;15:1289435.
44. Çalışkan Pala S, Eyüboğlu D. Assessment of Alcohol Use Disorder Risk Profile, Suicide Probability, and Cognitions in University Students. Addicta: The Turkish Journal on Addictions. 2024;11:316–323.
45. Alarcó-Rosales R, Sánchez-Sansegundo M, Ferrer-Cascales R, et al. Effects of a School-Based Intervention for Preventing Substance Use among Adolescents at Risk of Academic Failure: A Pilot Study of the Reasoning and Rehabilitation V2 Program. Healthcare 2021, Vol 9, Page 1488. 2021;9:1488.
46. Sánchez-Puertas R, Vaca-Gallegos S, López-Núñez C, et al. Prevention of Alcohol Consumption Programs for Children and Youth: A Narrative and Critical Review of Recent Publications. Front Psychol. 2022;13:821867.
47. Halladay J, Sunderland M, Newton NC, et al. Do school-based prevention programs impact co-occurring alcohol use and psychological distress during adolescence? Psychol Med. 2024;54:4725–4735.
48. Newton NC, Stapinski LA, Slade T, et al. The 7-Year Effectiveness of School-Based Alcohol Use Prevention From Adolescence to Early Adulthood: A Randomized Controlled Trial of Universal, Selective, and Combined Interventions. J Am Acad Child Adolesc Psychiatry. 2022;61:520–532.
49. Obeid S, Akel M, Haddad C, et al. Factors associated with alcohol use disorder: the role of depression, anxiety, stress, alexithymia and work fatigue- a population study in Lebanon. BMC Public Health 2020 20:1. 2020;20:245-.
50. Reilly MT, Noronha A, Goldman D, et al. Genetic studies of alcohol dependence in the context of the addiction cycle. Neuropharmacology. 2017;122:3–21.
51. Mbarek H, Milaneschi Y, Fedko IO, et al. The genetics of alcohol dependence: Twin and SNP-based heritability, and genome-wide association study based on AUDIT scores. American Journal of Medical Genetics Part B: Neuropsychiatric Genetics. 2015;168:739–748.

52. Guinle MIB, Sinha R. The Role of Stress, Trauma, and Negative Affect in Alcohol Misuse and Alcohol Use Disorder in Women. Alcohol Res. 2020;40:05.
53. Stephenson M, Heron J, Bountress K, et al. The effect of parental alcohol use on alcohol use disorder in young adulthood: Exploring the mediating roles of adolescent alcohol expectancies and consumption. J Adolesc. 2023;95:716–728.
54. Ji N, Xu Q, Zeng X, et al. Parental and peer influences on adolescent alcohol use in China: Findings from a national study. Chin Med J (Engl). https://doi.org/10.1097/CM9.0000000000003872.
55. Kilian C, Lemp JM, Llamosas-Falcón L, et al. Reducing alcohol use through alcohol control policies in the general population and population subgroups: a systematic review and meta-analysis. EClinicalMedicine. 2023;59:101996.
56. Guindon GE, Zhao K, Fatima T, et al. Prices, taxes and alcohol use: a systematic umbrella review. Addiction. 2022;117:3004–3023.
57. Casswell S. Misleading conclusion from limited research approach: Comment on Manthey et al. 'Restricting alcohol marketing to reduce alcohol consumption: A systematic review of the empirical evidence for one of the "best buys."' Addiction. 2024;119:1139–1140.
58. Shield K, Manthey J, Rylett M, et al. National, regional, and global burdens of disease from 2000 to 2016 attributable to alcohol use: a comparative risk assessment study. Lancet Public Health. 2020;5:e51–e61.
59. Anderson BO, Berdzuli N, Ilbawi A, et al. Health and cancer risks associated with low levels of alcohol consumption. Lancet Public Health. 2023;8:6–7.
60. Park SH, Kim DJ. Global and regional impacts of alcohol use on public health: Emphasis on alcohol policies. Clin Mol Hepatol. 2020;26:652–661.
61. Abbas D, Ciricillo JA, Elom HA, et al. Extrahepatic Health Effects of Alcohol Use and Alcohol-associated Liver Disease. Clin Ther. 2023;45:1201–1211.
62. Palmer AJ, Connor JP, Clark PJ. Alcohol use disorder: an Australian perspective on screening, diagnosis, treatment and prevention. Intern Med J. 2026;56:521–532.
63. Choi HY, Balter DR, Haque LY. Epidemiology and Healthcare Burden of Alcohol Use Disorder. Clin Liver Dis. 2024;28:577–588.
64. Witkiewitz K, Litten RZ, Leggio L. Advances in the science and treatment of alcohol use disorder. Sci Adv. 2019;5.
65. Nkporbu KA, Douglas K. A Review of the Public Health Implications of Alcohol Abuse. The Nigerian Health Journal. 15.
66. McCrady BS, Flanagan JC. The Role of the Family in Alcohol Use Disorder Recovery for Adults. Alcohol Res. 2021;41.
67. Rathee S, Kumar V, Singh B, et al. Family burden among caregivers of alcohol dependence: A cross-sectional study. Open Journal of Psychiatry & Allied Sciences. 2022;13:10–14.
68. Maitima BM, Gachenia DrL. Effects of Alcohol Use Disorders on Family Social Well-Being in Imenti North Sub-County, Meru County, Kenya. International Journal Of Multidisciplinary Research And Analysis. 2026;09.
69. Kadam KS, Unnithan VB, Mane MR, et al. Brewing caregiver burden: Indian insights into alcohol use disorder. Indian J Soc Psychiatry. 2020;36:236–242.
70. Ignat LA, Tipa RO, Cehan AR, et al. Caregiver-Patient Dynamics in Alcohol Use Disorders: A Cross-Sectional Study. Cureus. 2025;17.
71. Subedi B, Singh P. Family Burden in The Patients of Alcohol Dependence Syndrome Attending the Psychiatry Department of Tertiary Hospital. Journal of College of Medical Sciences-Nepal. 2025;21:277–282.
72. Rowell T, Neal-Barnett A. A Systematic Review of the Effect of Parental Adverse Childhood Experiences on Parenting and Child Psychopathology. J Child Adolesc Trauma. 2022;15:167–180.
73. Haugland SH, Carvalho B, Strandheim A, et al. Parental Alcohol Intoxication, Adverse

Childhood Experiences, and Negative Psychological Reactions to Childhood Adversities: Cross-Sectional and Prospective Data from the Population Based HUNT Study. J Child Adolesc Trauma. 2024;17:1225–1237.
74. Leza L, Siria S, López-Goñi JJ, et al. Adverse childhood experiences (ACEs) and substance use disorder (SUD): A scoping review. Drug Alcohol Depend. 2021;221.
75. Sontate K V., Rahim Kamaluddin M, Naina Mohamed I, et al. Alcohol, Aggression, and Violence: From Public Health to Neuroscience. Front Psychol. 2021;12.
76. Heinz AJ, Beck A, Meyer-Lindenberg A, et al. Cognitive and neurobiological mechanisms of alcohol-related aggression. Nat Rev Neurosci. 2011;12:400–413.
77. Mayshak R, Curtis A, Coomber K, et al. Alcohol-Involved Family and Domestic Violence Reported to Police in Australia. J Interpers Violence. 2022;37:1658–1685.
78. Fritz M, Soravia SM, Dudeck M, et al. Neurobiology of Aggression—Review of Recent Findings and Relationship with Alcohol and Trauma. Biology (Basel). 2023;12.
79. Kuypers KPC, Verkes RJ, van den Brink W, et al. Intoxicated aggression: Do alcohol and stimulants cause dose-related aggression? A review. Eur Neuropsychopharmacol. 2020;30:114–147.
80. Manthey J, Hassan SA, Carr S, et al. What are the Economic Costs to Society Attributable to Alcohol Use? A Systematic Review and Modelling Study. Pharmacoeconomics. 2021;39:809–822.
81. Laramée P, Kusel J, Leonard S, et al. The economic burden of alcohol dependence in Europe. Alcohol and alcoholism. 2013;48 3:259–69.
82. Bouchery EE, Harwood HJ, Sacks JJ, et al. Economic costs of excessive alcohol consumption in the U.S., 2006. Am J Prev Med. 2011;41 5:516–24.
83. Saunders JB, Latt NC. Screening, Early Detection, and Brief Intervention of Alcohol Use Disorders. Textbook of Addiction Treatment: International Perspectives. https://doi.org/10.1007/978-3-030-36391-8_40.
84. Chi FW, Parthasarathy S, Palzes VA, et al. Alcohol brief intervention, specialty treatment and drinking outcomes at 12 months: Results from a systematic alcohol screening and brief intervention initiative in adult primary care. Drug Alcohol Depend. 2022;235:109458–109458.
85. Hargraves D, White C, Frederick R, et al. Implementing SBIRT (Screening, Brief Intervention and Referral to Treatment) in primary care: lessons learned from a multi-practice evaluation portfolio. Public Health Rev. 2017;38.
86. Lange S, Shield K, Monteiro M, et al. Facilitating Screening and Brief Interventions in Primary Care: A Systematic Review and Meta-Analysis of the AUDIT as an Indicator of Alcohol Use Disorders. Alcohol Clin Exp Res. 2019;43:2028–2037.
87. Atkins DL, Cumbe VFJ, Muanido A, et al. Validity and item response theory properties of the Alcohol Use Disorders Identification Test for primary care alcohol use screening in Mozambique (AUDIT-MZ). J Subst Abuse Treat. 2021;127:108441–108441.
88. Adam A, Laska E, Schwartz RP, et al. "Identifying Alcohol Use Disorder and Problem Use in Adult Primary Care Patients: Comparison of the Tobacco, Alcohol, Prescription Medication and Other Substance (TAPS) Tool With the Alcohol Use Disorders Identification Test Consumption Items (AUDIT-C)." Substance use & addiction journal. 2025;46:686–694.
89. Mayfield D, McLeod G, Hall P. The CAGE questionnaire: validation of a new alcoholism screening instrument. Am J Psychiatry. 1974;131 10:1121–3.
90. Cook RL, Chung T, Kelly TM, et al. Alcohol screening in young persons attending a sexually transmitted disease clinic. J Gen Intern Med. 2005;20:1–6.
91. Bradley KA, Debenedetti AF, Volk RJ, et al. AUDIT-C as a brief screen for alcohol misuse in primary care. Alcohol Clin Exp Res. 2007;31:1208–1217.
92. Duffy FF, Sudom K, Jones M, et al. Calibrating the Alcohol Use Disorders Identification Test-Consumption (AUDIT-C) for detecting alcohol-related problems among Canadian, UK and

US soldiers: cross-sectional pre-deployment and post-deployment survey results. BMJ Open. 2023;13:e068619.
93. Wood E, Wong SC, Corace K, et al. Screening for high-risk drinking and alcohol use disorder: update of the 2023 national clinical practice guideline. CMAJ : Canadian Medical Association Journal. 2026;198:655–665.
94. Coulton S, Dale V, Deluca P, et al. Screening for At-Risk Alcohol Consumption in Primary Care: A Randomized Evaluation of Screening Approaches. Alcohol and Alcoholism. 2017;52:312–317.
95. Heather N. Can screening and brief intervention lead to population-level reductions in alcohol-related harm? Addiction Science & Clinical Practice. 2012;7:15–15.
96. O'Connor EA, Perdue LA, Senger CA, et al. Screening and Behavioral Counseling Interventions to Reduce Unhealthy Alcohol Use in Adolescents and Adults: Updated Evidence Report and Systematic Review for the US Preventive Services Task Force. JAMA. 2018;320:1910–1928.
97. McNeely J, Adam A, Rotrosen J, et al. Comparison of Methods for Alcohol and Drug Screening in Primary Care Clinics. JAMA Netw Open. 2021;4:E2110721.
98. McCormack JL, Thomas TL, Barnes C, et al. Challenges using electronic health records to support unhealthy alcohol use screening and intervention in primary care practices in the Pacific Northwest. J Am Med Inform Assoc. 2025;32:1157–1163.
99. Bradley K, Mccormack J, Addis M, et al. Do electronic health records used by primary care practices support recommended alcohol-related care? JAMIA Open. 2024;7.
100. Lavilla-Gracia M, Pueyo-Garrigues M, Pueyo-Garrigues S, et al. Peer-led interventions to reduce alcohol consumption in college students: A scoping review. Health Soc Care Community. 2022;30:3562–3578.
101. Fellbaum L, Mojzisch A, Bielefeld L, et al. The effectiveness of workplace interventions for the prevention of alcohol use: A meta-analysis. Addiction. 2023;118:2043–2061.
102. Giezek M, Szpakow A, Mintus B, et al. Risk factors for harmful alcohol consumption among employees and intervention strategies used in the workplace: current state of knowledge based on a literature review. Front Public Health. 2026;13.
103. Barata IA, Shandro JR, Montgomery M, et al. Effectiveness of SBIRT for Alcohol Use Disorders in the Emergency Department: A Systematic Review. Western Journal of Emergency Medicine. 2017;18:1143–1152.
104. Kaner EFS, Beyer FR, Muirhead C, et al. Effectiveness of brief alcohol interventions in primary care populations. Cochrane Database of Systematic Reviews. 2018;2018.
105. Agerwala SM, McCance-Katz EF. Integrating Screening, Brief Intervention, and Referral to Treatment (SBIRT) into Clinical Practice Settings: A Brief Review. J Psychoactive Drugs. 2012;44:307–317.
106. Witkiewitz K, Anton RF, O'Malley SS, et al. Reductions in World Health Organization Risk Drinking Levels as a Primary Efficacy Endpoint for Alcohol Clinical Trials: A Review. JAMA Psychiatry. 2025;82:1246–1254.
107. Leggio L, Mellinger JL. Alcohol use disorder in community management of chronic liver diseases. Hepatology. 2023;77:1006–1021.
108. Frechet C, Kane R, Veyrier CA, et al. A qualitative study of health, social, and community professionals' practices to reduce alcohol-related risks among people living in social precarity in the Greater Paris region. Harm Reduct J. 2026;23.
109. Goulet-Stock S, Stockwell T, Brown M, et al. A pilot evaluation of managed alcohol programs operating in the context of the COVID-19 pandemic. Harm Reduct J. 2025;22.
110. Perrin S, Fillol A, Moriceau S, et al. Exploring and describing alcohol harm reduction interventions: a scoping review of literature from the past decade in the western world. Harm Reduct J. 2024;21.
111. Gedik İ. A preventive mental health service for substance use disorder: harm reduction.

Journal of Nursing Care Research. 2024;1:20–23.
112. Alawadhi YT, Shinagawa E, Taylor EM, et al. Safer-use strategies in the context of harm-reduction treatment for people experiencing homelessness and alcohol use disorder. Int J Drug Policy. 2024;129:104448–104448.
113. Staton CA, Vissoci JRN, El-Gabri D, et al. Patient-level interventions to reduce alcohol-related harms in low- and middle-income countries: A systematic review and meta-summary. PLoS Med. 2022;19.
114. World Health Organization. Implementing what works in alcohol policy: progress report on the SAFER initiative. Geneva; 2026.
115. Schwebel FJ, Richards DK, Kirouac M, et al. The measurement of harm reduction goals and outcomes for substance use: Current state and future directions. J Prev Health Promot. https://doi.org/10.1177/26320770251412852.
116. Ingesson-Hammarberg S, Jayaram-Lindström N, Hammarberg A. Predictors of treatment outcome for individuals with alcohol use disorder with a goal of controlled drinking. Addiction Science & Clinical Practice. 2024;19.
117. Ingesson Hammarberg S, Wallhed Finn S, Rosendahl I, et al. Behavioural self-control training versus motivational enhancement therapy for individuals with alcohol use disorder with a goal of controlled drinking: A randomized controlled trial. https://doi.org/10.1111/add.16325.
118. Sleet DA, Scarbrough W, Brown C, et al. Alcohol Harms, Injuries, and Health: Clinical Implications for Lifestyle Medicine. Am J Lifestyle Med. 2026;20:332–339.
119. Haber PS, Riordan BC, Winter DT, et al. New Australian guidelines for the treatment of alcohol problems: an overview of recommendations. Medical Journal of Australia. 2021;215:S3–S32.
120. Nadkarni A, Massazza A, Guda R, et al. Common strategies in empirically supported psychological interventions for alcohol use disorders: A meta-review. Drug Alcohol Rev. 2023;42:94–104.
121. WHO. Tackling NCDs: "best buys" and other recommended interventions for the prevention and control of noncommunicable diseases.Available at: https://www.who.int/publications/i/item/WHO-NMH-NVI-17.9. Accessed August 30, 2026.
122. Bhala NB. Alcohol-related harms and the certainty of deaths and taxes. The Lancet Regional Health - Europe. 2022;15:100328.
123. Elder RW, Lawrence B, Ferguson A, et al. The Effectiveness of Tax Policy Interventions for Reducing Excessive Alcohol Consumption and Related Harms. Am J Prev Med. 2010;38:217–229.
124. Rehm J, Tran A, Gobiņa I, et al. Do alcohol control policies have the predicted effects on consumption? An analysis of the Baltic countries and Poland 2000–2020. Drug Alcohol Depend. 2022;241:109682–109682.
125. WHO. Global alcohol action plan 2022-2030.Available at: https://www.who.int/publications/i/item/9789240090101. Accessed August 30, 2026.
126. Guindon GE, Li C, Trivedi R, et al. The effectiveness and cost-effectiveness of population-level policies to reduce alcohol use: A systematic umbrella review. Can J Public Health. 2025;116:951–984.
127. Anderson P, De Bruijn A, Angus K, et al. Impact of alcohol advertising and media exposure on adolescent alcohol use: a systematic review of longitudinal studies. Alcohol and alcoholism. 2009;44 3:229–43.
128. Getliff S, Barker AB. The Effect of Exposure to Alcohol Media Content on Young People's Alcohol Use: A Qualitative Systematic Review and Meta-Synthesis. Int J Environ Res Public Health. 2025;22.
129. Haghpanahan H, Lewsey J, Mackay DF, et al. An evaluation of the effects of lowering blood alcohol concentration limits for drivers on the rates of road traffic accidents and alcohol consumption: a natural experiment. Lancet. 2019;393:321–329.

130. Wagenaar AC, Maldonado-Molina MM, Ma L, et al. Effects of legal BAC limits on fatal crash involvement: analyses of 28 states from 1976 through 2002. J Safety Res. 2007;38:493–499.
131. Green D. Anytime, anywhere: Understanding random breath testing deployments at the local level. Journal of Criminology. 2024;57:83–99.
132. Fisa R, Musukuma M, Sampa M, et al. Effects of interventions for preventing road traffic crashes: an overview of systematic reviews. BMC Public Health. 2022;22.
133. Jimenez Chavez CL, Peltier MR, Mokwuah AA, et al. Legal blood alcohol concentration limits and alcohol-attributable traffic mortality rates: an analysis across 165 countries. EClinicalMedicine. 2026;93.
134. Manthey J, Huß K, Buth S, et al. Utilisation of alcohol-related treatment after a first alcohol use disorder diagnosis in Hamburg, Germany. European Psychiatry. 2025;68.
135. Koob GF. Alcohol Use Disorder Treatment: Problems and Solutions. Annu Rev Pharmacol Toxicol. 2024;64:255–275.
136. Reus VI, Fochtmann LJ, Bukstein O, et al. The American Psychiatric Association Practice Guideline for the Pharmacological Treatment of Patients With Alcohol Use Disorder. Am J Psychiatry. 2018;175:86–90.
137. Yazıcı AB, Bardakçı MR. Factors Associated with Relapses in Alcohol and Substance Use Disorder. Eurasian J Med. 2023;55:75–81.
138. Day E, Pechey LC, Roscoe S, et al. Recovery support services as part of the continuum of care for alcohol or drug use disorders. Addiction. 2025;120:1497–1520.
139. Rehm J, Badaras R, Ferreira-Borges C, et al. Impact of the WHO "best buys" for alcohol policy on consumption and health in the Baltic countries and Poland 2000–2020. The Lancet Regional Health - Europe. 2023;33.
140. Davis MM, Coury J, Sanchez V, et al. Improving screening, brief intervention and referral to treatment for unhealthy alcohol use in diverse, low-resourced primary care clinics. BMC Health Serv Res. 2024;24.
141. Chisholm D, Moro D, Bertram M, et al. Are the "Best Buys" for Alcohol Control Still Valid? An Update on the Comparative Cost-Effectiveness of Alcohol Control Strategies at the Global Level. J Stud Alcohol Drugs. 2018;79 4:514–522.
142. Manthey J, Jacobsen B, Schulte B, et al. Rescheduling alcohol marketing bans within the World Health Organization menu of policy options. Addiction. 2024;119:1141–1142.
143. Jason LA, Salomon-Amend M, Guerrero M, et al. The Emergence, Role, and Impact of Recovery Support Services. Alcohol Res. 2021;41.
144. Patterson MS, Francis AN, Pew SH, et al. Exploring support provision for recovery from substance use disorder among members of a sober active community. Sci Rep. 2025;15.

BÖLÜM

7

OPİOİD KULLANIMI VE AŞIRI DOZLARIN ÖNLENMESİ: KLİNİK, TOPLUMSAL VE POLİTİKA DÜZEYİNDEKİ MÜDAHALELER

Hatice Eftal Şeyda KANAL [1]

1. GİRİŞ

Opiat kelimesi, Antik Yunancada "bitki veya haşhaş öz suyu" anlamındaki *opos* kökünden türeyen *opion* kelimesinin Latinceye *opium* (*opium;* kelime bu kökenden Arapça üzerinden Türkçeye afyon olarak geçmiştir), ardından Orta Çağ Latincesine *opiatus* olarak geçmesiyle ortaya çıkmıştır (1). Opioid terimi ise *opium* kelimesine "benzer" anlamındaki Antik Grekçe *-oeides* ekinin getirilmesiyle türetilmiş ve "afyon benzeri" anlamını kazanmıştır (2,3).

Afyon, *Papaver somniferum* bitkisinin olgunlaşmamış tohum kapsüllerinin çizilmesiyle açığa çıkan lateksin kurutulmasıyla elde edilen bir opiattır. Ham afyonun işlenmesiyle doğal opiatlar, bunların öncü madde olarak kullanılmasıyla da yarı sentetik opioidler üretilebilmektedir (4,5).

Klinik ve farmakolojik literatürde opiat (opiate) ve opioid terimleri zaman zaman birbirinin yerine kullanılsa da, bu kavramlar arasında yalnızca köken değil, kapsam açısından bir ayrım bulunmaktadır (6). Opiat terimi, geleneksel olarak haşhaş bitkisinden elde edilen morfin ve kodein gibi doğal afyon alkaloidlerini ifade eder. Opioid ise opiatları da kapsayan daha geniş bir terim olup, opioid reseptörleri üzerinde etkili olan doğal, yarı sentetik ve sentetik bileşikleri içine alır. Bu kapsamda morfin, kodein, tebain doğal opioidlere (opiatlara); eroin, buprenorfin, oksikodon, hidrokodon, hidromorfon ve oksimorfon yarı sentetik opioidlere; fentanil, metadon, tramadol ve nitazen ise sentetik opioidlere örnek olarak verilebilir. Opioid kavramı ayrıca endorfinler ve enkefalinler gibi vücutta doğal olarak üretilen endojen opioid peptidlerini de kapsamaktadır (6,7). Bununla birlikte, yarı sentetik bir opioid olan eroin, morfinden türetilmesi ve dolayısıyla doğal afyon kökenli

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD., eftalseyda.kanal@gop.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-0311-050X

DOI: 10.37609/akya.4380.c20852

6. SONUÇ

Opioid kullanımının ve aşırı doza bağlı ölümlerin önlenmesi, yalnızca bireysel davranış değişikliğine veya acil müdahaleye dayandırılamayacak kadar karmaşık ve çok boyutlu bir halk sağlığı sorunudur. Etkili bir yaklaşım; gereksiz opioid başlanmasının önlenmesi ve güvenli reçeteleme uygulamalarından başlayarak aşırı dozun naloksonla hızla geri çevrilmesini, OKB bulunan kişilerin metadon veya buprenorfin gibi kanıta dayalı ilaç tedavilerine kesintisiz erişimini ve psikososyal gereksinimlerinin bütüncül biçimde ele alınmasını kapsamalıdır. Eve götürülen nalokson programları, denetimli tüketim alanları ve madde kontrolü hizmetleri gibi zarar azaltma uygulamaları, özellikle tedaviye henüz başlamayan veya tedavi dışında kalan kişilere ulaşılması açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte, damgalama, cezalandırıcı yaklaşımlar, hizmetlerin parçalı yapısı ve tedaviye ilişkin finansal, coğrafi ve mevzuatsal engeller müdahalelerin etkisini sınırlandırabilmektedir. Bu nedenle klinik hizmetlerin toplum temelli zarar azaltma programları ve destekleyici sağlık politikalarıyla bütünleştirilmesi ve düşük eşikli hizmetlerle güçlendirilmesi gerekmektedir.

7. KAYNAKLAR

1. Harper D. *Etymology of opium*. Online Etymology Dictionary. [Online] https://www.etymonline.com/word/opium [Accessed: 17th August 2026]
2. Merriam-Webster. *Opioid*. Merriam-Webster.com Dictionary. [Online] https://www.merriam-webster.com/dictionary/opioid [Accessed: 17th August 2026]
3. Oxford University Press. *Opiate, n. & adj.* Oxford English Dictionary. [Online] https://www.oed.com/dictionary/opiate_n [Accessed: 17th August 2026]
4. Chalise U. The poppy plant: phytochemistry & pharmacology. *Indo Global Journal of Pharmaceutical Sciences*. 2015;5(1):58–65. doi:10.35652/IGJPS.2015.24
5. Carlin MG, Dean JR, Ames JM. Opium alkaloids in harvested and thermally processed poppy seeds. *Frontiers in Chemistry*. 2020;8:737. doi:10.3389/fchem.2020.00737
6. Degenhardt L, Grebely J, Stone J, et al. Global patterns of opioid use and dependence: harms to populations, interventions, and future action. *The Lancet*. 2019;394(10208):1560–1579. doi:10.1016/S0140-6736(19)32229-9
7. United Nations Office on Drugs and Crime. *World Drug Report 2023*. United Nations; 2023. [Online] https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/world-drug-report-2023.html [Accessed: 17th August 2026]
8. World Health Organization. *Lexicon of Alcohol and Drug Terms*. Geneva: World Health Organization; 1994. [Online] https://www.who.int/publications/i/item/9241544686 [Accessed: 5th September 2026]
9. World Health Organization. *Opioid overdose*. 2025. [Online] https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/opioid-overdose [Accessed: 17th August 2026]
10. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. *Medications for opioid use disorder save lives*. Washington, DC: The National Academies Press; 2019. doi:10.17226/25310
11. United Nations Office on Drugs and Crime. *World Drug Report 2025*. United Nations; 2025. [Online] https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/world-drug-report-2025.html

[Accessed: 17th August 2026]
12. Zhu DT, Kwon YIC, Lai A, et al. Global burden of disease due to opioid, amphetamine, cocaine, and cannabis use disorders, 1990–2021: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2021. *PLOS ONE*. 2025;20(8):e0328276. doi:10.1371/journal.pone.0328276
13. European Union Drugs Agency. *European Drug Report 2025: Trends and Developments*. Luxembourg: Publications Office of the European Union; 2025. doi:10.2810/3504283 [Online] https://www.euda.europa.eu/publications/european-drug-report/2025_en [Accessed: 17th August 2026]
14. Effatpanah M, Seyedmirzaei H, Karami H, et al. Burden of opioid use disorder in the Middle East and North Africa (MENA): findings from Global Burden of Disease (GBD) study. *Journal of Health, Population and Nutrition*. 2025;44:296. doi:10.1186/s41043-025-01029-4
15. Emniyet Genel Müdürlüğü, Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı. *2025 Türkiye Uyuşturucu Raporu: Eğilimler ve Gelişmeler*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü; 2025.
16. Emniyet Genel Müdürlüğü, Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı. *2020 Türkiye Uyuşturucu Raporu: Eğilimler ve Gelişmeler*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü; 2020.
17. Emniyet Genel Müdürlüğü, Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı. *2021 Türkiye Uyuşturucu Raporu: Eğilimler ve Gelişmeler*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü; 2021.
18. Emniyet Genel Müdürlüğü, Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı. *2022 Türkiye Uyuşturucu Raporu: Eğilimler ve Gelişmeler*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü; 2022.
19. Emniyet Genel Müdürlüğü, Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı. *2023 Türkiye Uyuşturucu Raporu: Eğilimler ve Gelişmeler*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü; 2023.
20. Emniyet Genel Müdürlüğü, Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı. *2024 Türkiye Uyuşturucu Raporu: Eğilimler ve Gelişmeler*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü; 2024.
21. Swingler M, Donadoni M, Unterwald EM, et al. Molecular and cellular basis of mu-opioid receptor signaling: mechanisms underlying tolerance and dependence development. *Frontiers in Neuroscience*. 2025;19:1597922. doi:10.3389/fnins.2025.1597922
22. Centers for Disease Control and Prevention. *Opioid use disorder: diagnosis*. 2024. [Online] https://www.cdc.gov/overdose-prevention/hcp/clinical-care/opioid-use-disorder-diagnosis.html [Accessed: 17th August 2026]
23. Bruun Ericson Ø, Eide D, Lobmaier P, et al. Mortality risk and causes of death among people who use opioids in a take-home naloxone cohort. *Drug and Alcohol Dependence*. 2024;255:111087. doi:10.1016/j.drugalcdep.2024.111087
24. Hser YI, Mooney LJ, Saxon AJ, et al. High Mortality Among Patients With Opioid Use Disorder in a Large Healthcare System. *Journal of Addiction Medicine*. 2017;11(4):315–319. doi:10.1097/ADM.0000000000000312
25. World Health Organization. *WHO Expert Committee on Drug Dependence: forty-third report*. WHO Technical Report Series, No. 1034. Geneva: World Health Organization; 2021. [Online] https://www.who.int/publications/i/item/9789240023024 [Accessed: 17th August 2026]
26. World Health Organization, United Nations Office on Drugs and Crime. *UNODC-WHO Stop-Overdose-Safely (S-O-S) project implementation in Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Ukraine: summary report*. Geneva: World Health Organization; 2021. [Online] https://iris.who.int/items/77fbdf0f-34a7-48fc-8b7a-2a08b640a388 [Accessed: 17th August 2026]
27. Larney S, Tran LT, Leung J, et al. All-cause and cause-specific mortality among people using extramedical opioids: a systematic review and meta-analysis. *JAMA Psychiatry*. 2020;77(5):493–502. doi:10.1001/jamapsychiatry.2019.4170
28. Santo T Jr, Campbell G, Gisev N, et al. Prevalence of mental disorders among people with opioid use disorder: A systematic review and meta-analysis. *Drug and Alcohol Dependence*. 2022;238:109551. doi:10.1016/j.drugalcdep.2022.109551
29. Ashrafioun L, Zerbo KRA, Bishop TM, et al. Opioid use disorders, psychiatric comorbidities, and risk for suicide attempts among veterans seeking pain care. *Psychological Medicine*.

2020;50(12):2107–2112. doi:10.1017/S0033291719002307
30. Dowell D, Ragan KR, Jones CM, et al. CDC clinical practice guideline for prescribing opioids for pain—United States, 2022. *MMWR Recommendations and Reports*. 2022;71(3):1–95. doi:10.15585/mmwr.rr7103a1
31. Strang J, McDonald R, Campbell G, et al. Take-home naloxone for the emergency interim management of opioid overdose: the public health application of an emergency medicine. *Drugs*. 2019;79(13):1395–1418. doi:10.1007/s40265-019-01154-5
32. Giglio RE, Li G, DiMaggio CJ. Effectiveness of bystander naloxone administration and overdose education programs: a meta-analysis. *Injury Epidemiology*. 2015;2(1):10. doi:10.1186/s40621-015-0041-8
33. Ellingwood NT, McGraw M, Chandra K. Naloxone use and outcomes in prehospital and emergency department care. *Cureus*. 2026;18(2):e104074. doi:10.7759/cureus.104074
34. Rzasa Lynn R, Galinkin JL. Naloxone dosage for opioid reversal: current evidence and clinical implications. *Therapeutic Advances in Drug Safety*. 2018;9(1):63–88. doi:10.1177/2042098617744161
35. Bart G. Maintenance medication for opiate addiction: the foundation of recovery. *Journal of Addictive Diseases*. 2012;31(3):207–225. doi:10.1080/10550887.2012.694598
36. Connery HS. Medication-assisted treatment of opioid use disorder: review of the evidence and future directions. *Harvard Review of Psychiatry*. 2015;23(2):63–75. doi:10.1097/HRP.0000000000000075
37. Bell J, Strang J. Medication treatment of opioid use disorder. *Biological Psychiatry*. 2020;87(1):82–88. doi:10.1016/j.biopsych.2019.06.020
38. Lee JD, Nunes EV Jr, Novo P, et al. Comparative effectiveness of extended-release naltrexone versus buprenorphine-naloxone for opioid relapse prevention (X:BOT): a multicentre, open-label, randomised controlled trial. *The Lancet*. 2018;391(10118):309–318. doi:10.1016/S0140-6736(17)32812-X
39. Wakeman SE, Larochelle MR, Ameli O, et al. Comparative effectiveness of different treatment pathways for opioid use disorder. *JAMA Network Open*. 2020;3(2):e1920622. doi:10.1001/jamanetworkopen.2019.20622
40. Evren C. Current status of buprenorphine/naloxone maintenance treatment in Istanbul, Turkey. *Addicta*. 2014;1(2):48–63. doi:10.15805/addicta.2014.1.2.026
41. T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. *Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları Tedavi ve İzlem Klinik Protokolü*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı; 2022. [Online] https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/42286/0/alkolmaddekullbozuklklaritedaviizlemkp05012022pdf.pdf [Accessed: 25th August 2026].
42. World Health Organization. *Guidelines for the psychosocially assisted pharmacological treatment of opioid dependence*. Geneva: World Health Organization; 2009. [Online] https://www.who.int/publications/i/item/9789241547543 [Accessed: 17th August 2026]
43. Dugosh K, Abraham A, Seymour B, et al. A systematic review on the use of psychosocial interventions in conjunction with medications for the treatment of opioid addiction. *Journal of Addiction Medicine*. 2016;10(2):93–103. doi:10.1097/ADM.0000000000000193
44. Bolívar HA, Klemperer EM, Coleman SRM, et al. Contingency management for patients receiving medication for opioid use disorder: a systematic review and meta-analysis. *JAMA Psychiatry*. 2021;78(10):1092–1102. doi:10.1001/jamapsychiatry.2021.1969
45. Durpoix A, Rolling J, Coutelle R, et al. Psychotherapies in opioid use disorder: toward a step-care model. *Journal of Neural Transmission*. 2024;131(5):437–452. doi:10.1007/s00702-023-02720-8
46. Lin LA, Bohnert ASB, Blow FC, et al. Polysubstance use and association with opioid use disorder treatment in the US Veterans Health Administration. *Addiction*. 2021;116(1):96–104. doi:10.1111/add.15116

47. European Union Drugs Agency. *Harm reduction—the current situation in Europe: European Drug Report 2026*. Lisbon: European Union Drugs Agency; 2026. [Online] https://www.euda.europa.eu/publications/european-drug-report/2026/harm-reduction_en [Accessed: 17th August 2026]
48. Fischer LS, Asher A, Stein R, et al. Effectiveness of naloxone distribution in community settings to reduce opioid overdose deaths among people who use drugs: a systematic review and meta-analysis. *BMC Public Health*. 2025;25(1):1135. doi:10.1186/s12889-025-22210-8
49. Abdelal R, Banerjee AR, Carlberg-Racich S, et al. Real-world study of multiple naloxone administration for opioid overdose reversal among bystanders. *Harm Reduction Journal*. 2022;19(1):49. doi:10.1186/s12954-022-00627-3
50. Dietze P, Gerra G, Poznyak V, et al. An observational prospective cohort study of naloxone use at witnessed overdoses, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Ukraine. *Bulletin of the World Health Organization*. 2022;100(3):187–195. doi:10.2471/BLT.21.286450
51. Walker S, Dietze P, Poznyak V, et al. More than saving lives: qualitative findings of the UNODC/WHO Stop Overdose Safely (S-O-S) project. *International Journal of Drug Policy*. 2022;100:103482. doi:10.1016/j.drugpo.2021.103482
52. Gariépy G, Prowse RKM, Plouffe R, et al. Supervised consumption sites and population-level overdose mortality: a systematic review of recent evidence, 2016–2024. *Health Promotion and Chronic Disease Prevention in Canada*. 2025;45(9):357–366. doi:10.24095/hpcdp.45.9.02
53. Harocopos A, Gibson BE, Saha N, et al. First 2 months of operation at first publicly recognized overdose prevention centers in US. *JAMA Network Open*. 2022;5(7):e2222149. doi:10.1001/jamanetworkopen.2022.22149
54. Panagiotoglou D, Lim J. Using synthetic controls to estimate the population-level effects of Ontario's recently implemented overdose prevention sites and consumption and treatment services. *International Journal of Drug Policy*. 2022;110:103881. doi:10.1016/j.drugpo.2022.103881
55. Bard H, Chatterjee A. Fit-for-purpose solutions beyond supervised injection offer the next stage of harm reduction for the US drug epidemic. *Discover Public Health*. 2025;22:393. doi:10.1186/s12982-025-00806-0
56. Sherman SG, Morales KB, Park JN, et al. Acceptability of implementing community-based drug checking services for people who use drugs in three United States cities: Baltimore, Boston and Providence. *International Journal of Drug Policy*. 2019;68:46–53. doi:10.1016/j.drugpo.2019.03.003
57. Rose CG, Kulbokas V, Carkovic E, et al. Contextual factors affecting the implementation of drug checking for harm reduction: a scoping literature review from a North American perspective. *Harm Reduction Journal*. 2023;20(1):124. doi:10.1186/s12954-023-00856-0
58. Karamouzian M, Dohoo C, Forsting S, et al. Evaluation of a fentanyl drug checking service for clients of a supervised injection facility, Vancouver, Canada. *Harm Reduction Journal*. 2018;15(1):46. doi:10.1186/s12954-018-0252-8
59. Karch L, Tobias S, Schmidt C, et al. Results from a mobile drug checking pilot program using three technologies in Chicago, IL, USA. *Drug and Alcohol Dependence*. 2021;228:108976. doi:10.1016/j.drugalcdep.2021.108976
60. Barratt MJ, Kowalski M, Maier LJ, et al. *Global review of drug checking services operating in 2017*. Drug Policy Modelling Program Bulletin No. 24. Sydney: National Drug and Alcohol Research Centre, UNSW Sydney; 2018. [Online] https://archive-ndarc.med.unsw.edu.au/resource/bulletin-no-24-global-review-drug-checking-services-operating-2017 [Accessed: 17th August 2026]
61. Trans-European Drug Information Project. *TEDI network: drug checking services*. 2022. [Online] https://tedinetwork.org/ [Accessed: 17th August 2026]
62. Rouhani S, Park JN, Morales KB, et al. Harm reduction measures employed by people using

opioids with suspected fentanyl exposure in Boston, Baltimore, and Providence. *Harm Reduction Journal*. 2019;16(1):39. doi:10.1186/s12954-019-0311-9
63. Tilhou AS, Zaborek J, Baltes A, et al. Differences in drug use behaviors that impact overdose risk among individuals who do and do not use fentanyl test strips for drug checking. *Harm Reduction Journal*. 2023;20(1):41. doi: 10.1186/s12954-023-00767-0
64. Tsai AC, Kiang MV, Barnett ML, et al. Stigma as a fundamental hindrance to the United States opioid overdose crisis response. *PLOS Medicine*. 2019;16(11):e1002969. doi:10.1371/journal.pmed.1002969
65. Werder K, Curtis A, Reynolds S, et al. Addressing bias and stigma in the language we use with persons with opioid use disorder: a narrative review. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*. 2022;28(1):9–22. doi:10.1177/10783903211050121
66. Kelly JF, Westerhoff CM. Does it matter how we refer to individuals with substance-related conditions? A randomized study of two commonly used terms. *International Journal of Drug Policy*. 2010;21(3):202–207. doi:10.1016/j.drugpo.2009.10.010
67. Zwick J, Appleseth H, Arndt S. Stigma: how it affects the substance use disorder patient. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*. 2020;15(1):50. doi:10.1186/s13011-020-00288-0
68. Edwards KA, Merlin JS, Webster F, et al. Breaking barriers: addressing opioid stigma in chronic pain and opioid use disorder. *PAIN*. 2025;166(6):1268–1273. doi:10.1097/j.pain.0000000000003475
69. International Narcotics Control Board. *Report of the International Narcotics Control Board for 2012*. New York: United Nations; 2013. [Online] https://www.incb.org/incb/en/publications/annual-reports/annual-report-2012.html [Accessed: 17th August 2026]
70. Fink DS, Schleimer JP, Sarvet A, et al. Association between prescription drug monitoring programs and nonfatal and fatal drug overdoses: a systematic review. *Annals of Internal Medicine*. 2018;168(11):783–790. doi:10.7326/M17-3074
71. Patrick SW, Fry CE, Jones TF, et al. Implementation of prescription drug monitoring programs associated with reductions in opioid-related death rates. *Health Affairs*. 2016;35(7):1324–1332. doi:10.1377/hlthaff.2015.1496
72. Rhodes E, Wilson M, Robinson A, et al. The effectiveness of prescription drug monitoring programs at reducing opioid-related harms and consequences: a systematic review. *BMC Health Services Research*. 2019;19(1):784. doi:10.1186/s12913-019-4642-8
73. T.C. Sağlık Bakanlığı, Kastamonu İl Sağlık Müdürlüğü. *26 Haziran Dünya Uyuşturucu Kullanımı ve Kaçakçılığı ile Mücadele Günü*. 2021. [Online] https://kastamonuism.saglik.gov.tr/TR-186350/26-haziran-dunya-uyusturucu-kullanimi-ve-kacakciligi-ile-mucadele-gunu.html [Accessed: 17th August 2026]
74. T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü. *Reçetem Sistemi hakkında: tüm SBYS üreticilerinin dikkatine*. 2020. [Online] https://kayittescil.saglik.gov.tr/TR-64318/06032020-recetem-sistemi-hk-tum-sbys-ureticilerine.html [Accessed: 17th August 2026]
75. Anderson JF, Reinsmith-Jones K, Brooks WM Jr, et al. Paradigm shift in responding to drug users and addicts: from a criminal justice to a public health approach. *International Journal of Social Science Studies*. 2017;5(5):1–15. doi:10.11114/ijsss.v5i5.2349
76. Goulka J, del Pozo B, Beletsky L. From public safety to public health: re-envisioning the goals and methods of policing. *Journal of Community Safety and Well-Being*. 2021;6(1):22–27. doi:10.35502/jcswb.184
77. Knaphus-Soran E, Brown R. *LEAD fidelity framework*. Version 2. Seattle: LEAD Proof of Concept Project; 2022. [Online] https://leadbureau.org/wp-content/uploads/2023/02/LEADFidelityFramework-v2_9-29-22.pdf [Accessed: 17th August 2026]
78. Cook AK, Worcman N. Confronting the opioid epidemic: public opinion toward the expansion

of treatment services in Virginia. *Health & Justice*. 2019;7(1):13. doi:10.1186/s40352-019-0095-8
79. Green TC, Clarke J, Brinkley-Rubinstein L, et al. Postincarceration fatal overdoses after implementing medications for addiction treatment in a statewide correctional system. *JAMA Psychiatry*. 2018;75(4):405–407. doi:10.1001/jamapsychiatry.2017.4614
80. Türkiye Cumhuriyeti. *5237 sayılı Türk Ceza Kanunu*. Resmî Gazete. 12 Ekim 2004;(25611). Madde 191. [Online] https://mevzuat.adalet.gov.tr/mevzuat/103228 [Accessed: 17th August 2026]
81. T.C. Adalet Bakanlığı. *Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği*. Resmî Gazete. 10 Kasım 2021;(31655). Madde 71. [Online] https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/yonetmelikler [Accessed: 17th August 2026]
82. Latronica JR. Increasing access to medications for opioid use disorder: policy analysis and proposals. *Journal of Addictive Diseases*. 2021;39(3):421–424. doi:10.1080/10550887.2021.1882650
83. McGinty EE, White SA, Eisenberg MD, et al. US payment policy for medications to treat opioid use disorder: landscape and opportunities. *Health Affairs Scholar*. 2024;2(3):qxae024. doi:10.1093/haschl/qxae024
84. T.C. Sağlık Bakanlığı. *Sosyal güvencem yok, ne yapabilirim? ALO 191 Uyuşturucu ile Mücadele Danışma ve Destek Hattı*. 2023. [Online] https://alo191.saglik.gov.tr/TR-50359/sosyal-guvencem-yok-ne-yapabilirim.html [Accessed: 17th August 2026]

BÖLÜM

8

UYARICI MADDELER VE YENİ PSİKOAKTİF MADDELER: EPİDEMİYOLOJİK EĞİLİMLER VE ERKEN UYARI SİSTEMLERİ

Ferit KAYA[1]

1. GİRİŞ

1.1. Kavramsal Çerçeve: Uyarıcı Maddeler ve Yeni Psikoaktif Maddeler (NPS) Tanımı

NPS'ler yasadışı olan ve genel olarak eğlence amaçlı kullanılan uyuşturucuların etkilerini taklit etmek için üretilen kimyasal maddelerdir.(1) Birleşmiş Milletler'in tanımına göre ise; uluslararası kontrol altında olmayan, genellikle kontrol altında olan maddelere alternatif olması için üretilerek pazarlanan tehlikeli psikoaktif maddeler olarak tanımlanmaktadır.(2) NPS'ler 1961 ve 1971 tarihli Birleşmiş Milletler uyuşturucu kontrol sözleşmeleri tarafından kontrol edilmeyen ama halk sağlığı açısından benzer tehditler oluşturan maddelerdir.(3) NPS'lerin kullanımında artış eğilimi sürmektedir. Suç örgütleri piyasaya henüz yasaklanmamış NPS'ler sürerken, yetkililer ise bu durumu engellemeye çalışmaktadır. Yeni Psikoaktif Maddeler (NPS) toplumsal ve bireysel düzeyde bir dizi zararla ilişkilendirilmiştir.(4) NPS'ler, çoğu zaman kullanıcının haberi olmadan mevcut maddelere eklenen bileşiklerdir; doz, toksisite ve uzun dönem etkileri hakkında bilgi çok sınırlıdır. (5) NPS kullanımının psikiyatrik sonuçları tam olarak bilinmemektedir.(6) Bu tür maddelerin devamlı değişik yapılarda piyasaya sürülmesi, tarama testlerinin pahalı olması, bu tür madde kullananların en az %50'sinin farklı türlerdeki NPS'leri bir arada kullanması da klinik açıdan zorluklara yol açan diğer bir olumsuz sağlık etkisidir.(7)

Sağlık üzerine olan etkileri arasında aşırı doz nedeni ile toksikolojik etkiler yanında enjeksiyon formunu kullanan insanlarda HCV ve HIV gibi bulaşıcı hastalıklarda olabilmektedir.(8) Uyuşturucu kullanım sıklığı ülkeden ülkeye bölgeden bölgeye farklılık

[1] Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD., feritkaya@adiyaman.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-0261-6293

DOI: 10.37609/akya.4380.c20853

8. KAYNAKLAR

1. Zloh M, Samaras EG, Calvo-Castro J, Guirguis A, Stair JL, Kirton SB. Drowning in diversity? A systematic way of clustering and selecting a representative set of new psychoactive substances. RSC Adv [Internet]. 2017 [cited 2026 Aug 19];7:53181–53191. doi: 10.1039/C7RA09066H.
2. Global SMART Update. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). vienna; 2016.
3. Evans-Brown M, Sedefov R. Responding to New Psychoactive Substances in the European Union: Early Warning, Risk Assessment, and Control Measures. Handb Exp Pharmacol [Internet]. 2018 [cited 2026 Sep 7];252:3–49. doi: 10.1007/164_2018_160. Cited in PMID: 30194542.
4. Shafi A, Berry AJ, Sumnall H, Wood DM, Tracy DK. New psychoactive substances: a review and updates. Ther Adv Psychopharmacol [Internet]. 2020 [cited 2026 Aug 19];10:2045125320967197. doi: 10.1177/2045125320967197. Cited in PMID: 33414905.
5. Jaunay EL, Bade R, Paxton KR, Nadarajan D, Barry DC, Zhai Y, Tscharke BJ, O'Brien JW, Mueller J, White JM, et al. Monitoring the use of novel psychoactive substances in Australia by wastewater-based epidemiology. Science of the Total Environment [Internet]. 2024 [cited 2026 Sep 7];919. doi: 10.1016/j.scitotenv.2024.170473. Cited in PMID: 38286292.
6. Taflaj B, La Maida N, Tittarelli R, Di Trana A, D'Acquarica I. New Psychoactive Substances Toxicity: A Systematic Review of Acute and Chronic Psychiatric Effects. Int J Mol Sci [Internet]. 2024 [cited 2026 Aug 19];25. doi: 10.3390/IJMS25179484. Cited in PMID: 39273431.
7. Voicu VA, Vasiliu O, Ciobanu A. New psychoactive substances and mental health- Practical challenges for psychiatrists. European Psychiatry. 2025;68:S481–S482. doi: 10.1192/J.EURPSY.2025.1001.
8. Mounteney J, Griffiths P, Sedefov R, Noor A, Vicente J, Simon R. The drug situation in Europe: An overview of data available on illicit drugs and new psychoactive substances from European monitoring in 2015. Addiction [Internet]. 2016 [cited 2026 Aug 19];111:34–48. doi: 10.1111/ADD.13056;PAGE:STRING:ARTICLE/CHAPTER. Cited in PMID: 26419329.
9. Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı. Türkiye Uyuşturucu Raporu . 2025.
10. World drug report 2021. United Nations publication,; 2021.
11. Ricci V, Chiappini S, Martinotti G, Maina G. Novel psychoactive substances and psychosis: A comprehensive systematic review of epidemiology, clinical features, neurobiology, and treatment. Neurosci Biobehav Rev [Internet]. 2025 [cited 2026 Aug 19];178:106384. doi: 10.1016/J.NEUBIOREV.2025.106384. Cited in PMID: 41015167.
12. Helander A, Bäckberg M, Beck O. Drug trends and harm related to new psychoactive substances (NPS) in Sweden from 2010 to 2016: Experiences from the STRIDA project. PLoS One [Internet]. 2020 [cited 2026 Sep 7];15:e0232038. doi: 10.1371/JOURNAL.PONE.0232038. Cited in PMID: 32324788.
13. uzbay İT, Kayaalp SO. madde kötüye kullanımı ve madde bağımlılığı. In: Gümüşel B, Babaoğlu MÖ, Melli M, editors. Kayaalp Akılcı Tedavi Yönünden Tıbbi Farmakoloji. 14th ed. Ankara: pelikan yayın evi ; 2024. p. 862–891.
14. Garus-Pakowska A, Kolmaga A, Gaszyńska E, Ulrichs M. The Scale of Intoxications with New Psychoactive Substances over the Period 2014-2020-Characteristics of the Trends and Impacts of the COVID-19 Pandemic on the Example of Łódź Province, Poland. Int J Environ Res Public Health [Internet]. 2022 [cited 2026 Sep 7];19. doi: 10.3390/IJERPH19084427. Cited in PMID: 35457295.
15. Devido JJ. Stimulants: Caffeine, Cocaine, Amphetamine, and Other Stimulants. Absolute Addiction Psychiatry Review: An Essential Board Exam Study Guide [Internet]. 2020 [cited 2026 Sep 3];185–203. doi: 10.1007/978-3-030-33404-8_12/SAVE-RESEARCH.
16. Paz-Ramos MI, Cruz SL, Violante-Soria V. Amphetamine-type Stimulants: Novel Insights into their Actions and use Patterns. Rev Invest Clin [Internet]. 2023 [cited 2026 Aug 19];75:143–

157. doi: 10.24875/RIC.23000110. Cited in PMID: 37441770.
17. Guirguis A, Giorgetti A, Seo J, Corkery JM, Schifano F. Psychopharmacology of Methamphetamine in Relation to the United Kingdom Sentencing Guidance: Comparative Analysis with Amphetamine, Cocaine and Heroin. Brain Sciences 2026, Vol 16, Page 602 [Internet]. 2026 [cited 2026 Aug 19];16:602. doi: 10.3390/BRAINSCI16060602.
18. Lewis D, Kenneally M, van denHeuvel C, Byard RW. Methamphetamine deaths: Changing trends and diagnostic issues. Med Sci Law [Internet]. 2021 [cited 2026 Aug 19];61:130–137. doi: 10.1177/0025802420986707;PAGEGROUP:STRING:PUBLICATION. Cited in PMID: 33423599.
19. Guirguis A, Giorgetti A, Seo J, Corkery JM, Schifano F. Psychopharmacology of Methamphetamine in Relation to the United Kingdom Sentencing Guidance: Comparative Analysis with Amphetamine, Cocaine and Heroin. Brain Sciences 2026, Vol 16, Page 602 [Internet]. 2026 [cited 2026 Aug 19];16:602. doi: 10.3390/BRAINSCI16060602.
20. motycka carol, spillane joseph. kötüye kullanılan ilaçlar. In: Lerchenfeldt S, Giordano C, editors. Farmakoloji. 1st ed. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi; 2023. p. 716–725.
21. Ligresti A, De Petrocellis L, Di Marzo V. From Phytocannabinoids to Cannabinoid Receptors and Endocannabinoids: Pleiotropic Physiological and Pathological Roles Through Complex Pharmacology. https://doi.org/101152/physrev000022016 [Internet]. 2016 [cited 2026 Sep 7];96:1593–1659. doi: 10.1152/PHYSREV.00002.2016. Cited in PMID: 27630175.
22. Whiting PF, Wolff RF, Deshpande S, Di Nisio M, Duffy S, Hernandez A V., Keurentjes JC, Lang S, Misso K, Ryder S, et al. Cannabinoids for Medical Use: A Systematic Review and Meta-analysis. JAMA [Internet]. 2015 [cited 2026 Sep 7];313:2456–2473. doi: 10.1001/JAMA.2015.6358. Cited in PMID: 26103030.
23. What are NPS? [Internet]. [cited 2026 Sep 7]. Available from: https://www.unodc.org/LSS/Page/NPS.
24. ElSohly MA, Gul W, Wanas AS, Radwan MM. Synthetic cannabinoids: Analysis and metabolites. Life Sci [Internet]. 2014 [cited 2026 Sep 7];97:78–90. doi: 10.1016/J.LFS.2013.12.212. Cited in PMID: 24412391.
25. Gamage TF, Farquhar CE, Lefever TW, Marusich JA, Kevin RC, McGregor IS, Wiley JL, Thomas BF. Molecular and behavioral pharmacological characterization of abused synthetic cannabinoids MMB- and MDMB-FUBINACA, MN-18, NNEI, CUMYL-PICA, and 5-Fluoro-CUMYL-PICA. Journal of Pharmacology and Experimental Therapeutics [Internet]. 2018 [cited 2026 Sep 7];365:437–446. doi: 10.1124/jpet.117.246983. Cited in PMID: 29549157.
26. Monteiro JP, Alves MG, Oliveira PF, Silva BM. Structure-Bioactivity Relationships of Methylxanthines: Trying to Make Sense of All the Promises and the Drawbacks. Molecules [Internet]. 2016 [cited 2026 Sep 3];21:974. doi: 10.3390/MOLECULES21080974. Cited in PMID: 27472311.
27. Buiarelli F, Bernardini F, Simonetti G, Di Filippo P, Pomata D, Riccardi C, Risoluti R. A Rapid and Accurate Method for the Determination of Methylxanthines in Different Nervous System Stimulant Beverages. J AOAC Int [Internet]. 2019 [cited 2026 Sep 3];102:865–871. doi: 10.5740/JAOACINT.18-0351. Cited in PMID: 30704551.
28. Choi OH, Shamim MT, Padgett WL, Daly JW. Caffeine and theophylline analogues: Correlation of behavioral effects with activity as adenosine receptor antagonists and as phosphodiesterase inhibitors. Life Sci [Internet]. 1988 [cited 2026 Sep 3];43:387–398. doi: 10.1016/0024-3205(88)90517-6. Cited in PMID: 2456442.
29. Monteiro J, Alves MG, Oliveira PF, Silva BM. Pharmacological potential of methylxanthines: Retrospective analysis and future expectations. Crit Rev Food Sci Nutr [Internet]. 2019 [cited 2026 Sep 3];59:2597–2625. doi: 10.1080/10408398.2018.1461607. Cited in PMID: 29624433.
30. Soares J, Costa VM, Bastos M de L, Carvalho F, Capela JP. An updated review on synthetic cathinones. Arch Toxicol [Internet]. 2021 [cited 2026 Aug 21];95:2895–2940. doi: 10.1007/

S00204-021-03083-3. Cited in PMID: 34100120.
31. Pieprzyca E, Skowronek R, Czekaj P. Toxicological Analysis of Intoxications with Synthetic Cathinones. J Anal Toxicol [Internet]. 2022 [cited 2026 Aug 21];46:705–711. doi: 10.1093/JAT/BKAB102. Cited in PMID: 34592764.
32. Kuropka P, Zawadzki M, Szpot P. A review of synthetic cathinones emerging in recent years (2019-2022). Forensic Toxicol [Internet]. 2023 [cited 2026 Aug 21];41:25–46. doi: 10.1007/S11419-022-00639-5. Cited in PMID: 36124107.
33. Jumbe S, Mwenda Kamninga T, Kalu UG, Nyali J, Saleh L, Newby C, Francis JM. A systematic review and meta-analysis of factors associated with adolescent substance use in Africa, 2000 to 2020. Addiction [Internet]. 2025 [cited 2026 Aug 21];120:1127–1142. doi: 10.1111/ADD.70023;ISSUE:ISSUE:DOI. Cited in PMID: 40016999.
34. Castaldelli-Maia JM, Bhugra D. Analysis of global prevalence of mental and substance use disorders within countries: focus on sociodemographic characteristics and income levels. Int Rev Psychiatry [Internet]. 2022 [cited 2026 Aug 21];34:6–15. doi: 10.1080/09540261.2022.2040450. Cited in PMID: 35584016.
35. Degenhardt L, Charlson F, Ferrari A, Santomauro D, Erskine H, Mantilla-Herrara A, Whiteford H, Leung J, Naghavi M, Griswold M, et al. The global burden of disease attributable to alcohol and drug use in 195 countries and territories, 1990–2016: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016. Lancet Psychiatry [Internet]. 2018 [cited 2026 Aug 21];5:987–1012. doi: 10.1016/S2215-0366(18)30337-7. Cited in PMID: 30392731.
36. Autellet A, Lacroix C, Batisse A, Micallef J, Fouilhe N, Le Boisselier R, Peyrière H, Eiden C, Network FA, Daveluy A, et al. Monitoring of new psychoactive substances in France: update of addictovigilance data. Eur J Public Health [Internet]. 2026 [cited 2026 Sep 7];36:106. doi: 10.1093/EURPUB/CKAG106. Cited in PMID: 42301951.
37. Kader A, Hermanns-Clausen M, van Riel A, Faber K, Hondebrink L. Advancing toxicovigilance of recreational drugs, including new psychoactive substances, by using data from four European poison centres. Clin Toxicol (Phila) [Internet]. 2025 [cited 2026 Sep 7];63:23–31. doi: 10.1080/15563650.2024.2430311. Cited in PMID: 39635984.
38. İlhan MN, Arikan Z, Kotan Z, Tunçoğlu T, Pinarci M, Taşdemir A, Ay B, Koçak N. Prevalence and Socio-Demographic Determinants of Tobacco, Alcohol, Substance Use and Drug Misuse in General Population in Turkey. Noro Psikiyatr Ars [Internet]. 2016 [cited 2026 Aug 21];53:205–212. doi: 10.5152/NPA.2015.10050. Cited in PMID: 28373796.
39. Ünübol H, Hlzll Sayar G. Prevalence and Sociodemographic Determinants of Substance Use in Turkey. Eur Addict Res [Internet]. 2021 [cited 2026 Aug 21];27:447–456. doi: 10.1159/000515399. Cited in PMID: 33853069.
40. Sehlikoğlu K, Kamalak M, Dağlıoğlu M, Gülçiçek S, Köse F, Demir HN, Çakır T, Ülkü D, Koca MR, Dönmez D, et al. Evaluation of forensic toxicological characteristics of cases under the age of eighteen with substance use: a sample from Türkiye. Turk J Pediatr [Internet]. 2025 [cited 2026 Aug 21];67:293–303. doi: 10.24953/TURKJPEDIATR.2025.5744. Cited in PMID: 40674764.
41. Chen H, Liu S, Wang W, Shi H, Gao S, Yan Y, Fang J, Zhan Y, Chen H, Liu Z. Global burden of substance use disorders in adolescents and young adults aged 10–24 years from 1990 to 2021. Scientific Reports 2025 15:1 [Internet]. 2025 [cited 2026 Aug 21];15:25971-. doi: 10.1038/s41598-025-11266-6. Cited in PMID: 40676068.
42. European Drug Report 2026. 2026.
43. Assessment of the threat posed by highly potent synthetic opioids in Europe [Internet]. Assessment of the threat posed by highly potent synthetic opioids in Europe . [cited 2026 Aug 19]. Available from: https://www.euda.europa.eu/publications/threat-assessment/assessment-threat-posed-highly-potent-synthetic-opioids-europe_en#download-files.
44. Founding and early history of the EUDA | The European Union Drugs Agency (EUDA)

[Internet]. [cited 2026 Sep 7]. Available from: https://www.euda.europa.eu/about/history_en.
45. The EU Early Warning System on new psychoactive substances (NPS) | The European Union Drugs Agency (EUDA) [Internet]. The European Union Drugs Agency (EUDA). 2026 [cited 2026 Sep 8]. Available from: https://www.euda.europa.eu/archived/publications/topic-overviews/eu-early-warning-system_en.
46. Turkish national focal point | The European Union Drugs Agency (EUDA) [Internet]. The European Union Drugs Agency (EUDA). 2026 [cited 2026 Sep 8]. Available from: https://www.euda.europa.eu/about/partners/reitox/t%C3%BCrkiye_en.
47. Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı - Görevlerimiz [Internet]. [cited 2026 Aug 26]. Available from: https://www.narkotik.pol.tr/gorevlerimiz.
48. Nugteren-van Lonkhuyzen JJ, van den Hengel-Koot IS, Hunault CC, de Lange DW, van Riel AJHP, Hondebrink L. Trends in new psychoactive substance poisonings in the Netherlands: A 14-year retrospective analysis (2012–2025). Addiction [Internet]. 2026 [cited 2026 Sep 7]; doi: 10.1111/ADD.70511;WGROUP:STRING:PUBLICATION.
49. T.C. İçişleri Bakanlığı - Uyuma Projesi [Internet]. [cited 2026 Aug 26]. Available from: https://www.icisleri.gov.tr/uyuma-projesi.
50. T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü - Narkotim [Internet]. [cited 2026 Aug 26]. Available from: https://www.egm.gov.tr/narkotim.
51. Uyuşturucu [Internet]. 2026 [cited 2026 Aug 26]. Available from: https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/uyusturucu.html.

BÖLÜM

9

ESRAR KULLANIMI: RİSK ALGISI, RUH SAĞLIĞI ETKİLERİ VE DÜZENLEYİCİ POLİTİKALAR

Ayşe TAŞ [1]

1. GİRİŞ

Esrar, *cannabis sativa* bitkisinden elde edilen doğal bir psikoaktif maddedir. 1-2 metre uzunluğa kadar büyüyebilen bu bitki sıcak ve tropik bölgelerde yaygın olarak bulunur. Bitkinin çiçekli üst kısmının reçinesi "haşiş" adı verilen bir ürün olarak veya ezilmiş haldeki çiçeğin yaprakları ve gövdesi kurutularak tüketilir. İnhalasyon yolu ile sigara gibi sarılarak veya şeker vb. yenilebilir gıdalar halindeki preparatlar ile tüketilebilir (1). C. *sativa* bitkisinden elde edilen 500'ün üzerinde bileşen bulunurken bunların 125'i kanabinoidler olarak tanımlanmaktadır (2). Kanabinoidler kendi içerisinde fitokanabinoidler, endokanabinoidler ve sentetik kanabinoidler olarak da gruplara ayrılmaktadır (1). Bitkiden elde edilen Δ-9 tetrahydrocannabinol (THC) temel psikoaktif özelliklerden sorumludur. Kanabidiol tıbbi tedavilerde kullanılan bir kanabioid türevi iken tetrahidrokanabivarin, kanabinol, kanabigerol ve kanabikromen gibi başka kanabinoidler de bulunmaktadır (2). Esrar ürünlerinin potensi içerdiği THC oranına göre belirlenmektedir (1). Haşişlerde THC oranı %5-10 aralığında bulunurken sıvı esrar olarak adlandırılan türde bu oran %60'a kadar çıkmaktadır (3).

Dünya genelinde kullanım sıklığı değişmekle beraber esrar kullanımının yasal olduğu ülkelerde prevalansı %12, yasal olmadığı ülkelerde ise %5,4'tür. Yapılan çalışmalarda Avrupa ülkelerinde kullanım prevalansı %43,9'a, Amerika kıtasındaki ülkelerde %38,1'e, Asya'da %19'a, Okyanusya ve Afrika ülkelerinde ise %48'e kadar çıkan prevalanslar mevcuttur (4). 2024 yılında 256 milyon kişinin yani 15-64 yaş populasyonun %4,8'inin esrar kullandığı tahmin edilmektedir (5). Amerika Birleşik Devletleri'nde adolesanlarda kullanım oranları 2025 yılında 8. ve 12. sınıflar aralığında hayat boyu kullanım sıklığı %12-34, son 12 ayda kullanım sıklığı %7-26, son bir ayda kullanım sıklığı ise %4-17 ara-

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD., atas@adiyaman.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-9909-4411

DOI: 10.37609/akya.4380.c20854

kuralları gibi halk sağlığı sonuçlarını etkileyebilecek tüm noktalar detaylı bir şekilde kurgulanarak politikalar hazırlanmalıdır. Yasal olarak satışı yapılan yerlerde yüksek potensi olan ürünlerin satışının kısıtlanması, içeriğin detaylı şekilde etiketlemesi ve sağlık risklerinin paketler üzerinde net bir şekilde belirtilmesi gibi düzenlemeler yapılabilir. Satış yapılan yerler düzenli olarak denetlenmelidir. Tütün kontrolünde uygulanan reklam yasağı, aromasız ve özendirici olmayan içerikler, tek tip paket, paketlerin detaylı sağlık uyarıları içermesi gibi uygulamalar esrar kontrol sürecinde de tercih edilebilir. Ancak bu tür düzenlemelerin esrar kullanımını ve sağlık sonuçlarını ne ölçüde değiştirdiğinin ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Burada önemli olan yapılan yasal düzenlemelerin ardından bu düzenlemelerin etkisinin takibi için düzenli olarak veriler toplanmalı ve yeterli kontrolün sağlanamadığı noktalarda yeni müdahale planlamaları yapılmalıdır. Bu kapsamda politika değişikliklerinin ardından kullanım yaygınlığı ve sıklığı, ürünlerin THC potensi ve erişilebilirliği, esrar kullanım bozukluğu, acil servis ve diğer sağlık hizmeti başvuruları ile özellikle adolesan ve genç erişkin gruplardaki göstergelerin düzenli olarak izlenmesi, politika sonuçlarının kanıt temelli biçimde değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Özellikle sentetik kanabinoid kullanımındaki artış, kanabis kontrol politikalarının planlanmasında ayrıca ele alınması gereken bir konudur. Sentetik kanabinoidlerin yüksek ve değişken potensleri, ürünlerin içeriklerinin ve etkin madde konsantrasyonlarının öngörülememesi, farklı kimyasal bileşiklerin hızla piyasaya sürülebilmesi ve rutin toksikolojik testlerle her zaman saptanamaması; zehirlenme, kardiyovasküler ve nörolojik etkiler ile diğer akut sağlık sorunlarının yönetimini güçleştirebilmektedir. Bu nedenle kanabis politikaları yalnızca doğal kanabis ürünlerinin üretim ve satışını düzenlemeye odaklanmamalı, sentetik kanabinoidlerin de düzenli olarak izlenmesini kapsamalıdır. Yeni sentetik kanabinoidlerin ortaya çıkışını erken saptamak amacıyla ulusal bir erken uyarı ve izlem sistemi oluşturulması, verilerin düzenli olarak bir araya getirilmesi yararlı olabilir. Sentetik kanabinoid kullanımına bağlı akut zehirlenmelerin erken tanınması ve uygun şekilde yönetilebilmesi için acil servis ve bağımlılık tedavisi birimlerinde görev yapan sağlık çalışanlarının bu maddelerin klinik özellikleri konusunda eğitilmesi de önem taşımaktadır. Arzı azaltıcı ve denetleyici mekanizmalar da güçlendirilmelidir.

6. KAYNAKLAR

1. Breijyeh Z, Jubeh B, Bufo SA, et al. Cannabis: A Toxin-Producing Plant with Potential Therapeutic Uses. *Toxins*. 2021;13(2):117. doi:10.3390/TOXINS13020117 PubMed PMID: 33562446.
2. Radwan MM, Chandra S, Gul S, et al. Cannabinoids, Phenolics, Terpenes and Alkaloids of Cannabis. *Molecules*. 2021;26(9):2774. doi:10.3390/MOLECULES26092774 PubMed PMID: 34066753.
3. Kayaalp SO. *Akılcı Tedavi Yönünden Tıbbi Farmakoloji.* Ankara: Pelikan Kitabevi; 2024.
4. Wang Q, Qin Z, Xing X, et al. Prevalence of Cannabis Use around the World: A Systematic

Review and Meta-Analysis, 2000–2024. *China CDC Wkly*. 2024;6(25):597. doi:10.46234/CCDCW2024.116 PubMed PMID: 38933041.
5. Birleşmiş Milletler. World Drug Report 2026 (19/08/2026 tarihinde https://data.unodc.org/wdr2026?page=62 adresinden ulaşılmıştır).
6. Miech RA, Patrick ME, O'Malley PM, et al. Monitoring the Future national survey results on drug use, 1975–2025: Overview and detailed results for secondary school students. Michigan: Michigan University Press; 2026.
7. Han B, Jones CM, Volkow ND, et al. Prevalence of cannabis consumption methods among people with medically recommended and nonmedical cannabis use in the United States. *Addiction*. 2025;120(5):962–74. doi:10.1111/ADD.16741 PubMed PMID: 39838511.
8. Oomen PE, Schori D, Tögel-Lins K, et al. Cannabis adulterated with the synthetic cannabinoid receptor agonist MDMB-4en-PINACA and the role of European drug checking services. *International Journal of Drug Policy*. 2022;100:103493. doi:10.1016/J.DRUGPO.2021.103493 PubMed PMID: 34687992.
9. Andersano B, Cahill TM, Grommes M, et al. Evaluation of illicit drug contaminants in seized cannabis in Arizona and California, 2023-2024. *J Forensic Sci*. 2026;71(5). doi:10.1111/1556-4029.70365 PubMed PMID: 42186133.
10. Monti MC, Zeugin J, Koch K, et al. Adulteration of low-delta-9-tetrahydrocannabinol products with synthetic cannabinoids: Results from drug checking services. *Drug Test Anal*. 2022;14(6):1026. doi:10.1002/DTA.3220 PubMed PMID: 34997693.
11. Ferrer RA, Klein WMP. Risk perceptions and health behavior. *Curr Opin Psychol*. 2015;5:85. doi:10.1016/J.COPSYC.2015.03.012 PubMed PMID: 26258160.
12. Keyhani S, Steigerwald S, Ishida J, et al. Risks and Benefits of Marijuana Use: A National Survey of U.S. Adults. *Ann Intern Med*. 2018;169(5):282–90. doi:10.7326/M18-0810 PubMed PMID: 30039154.
13. Turna J, Balodis I, Van Ameringen M, et al. Attitudes and Beliefs Toward Cannabis Before Recreational Legalization: A Cross-Sectional Study of Community Adults in Ontario. *Cannabis Cannabinoid Res*. 2022;7(4):526–36.
14. Goodman S, Hammond D. Perceptions of the health risks of cannabis: estimates from national surveys in Canada and the United States, 2018–2019. *Health Educ Res*. 2022;37(2):61–78. doi:10.1093/HER/CYAC006 PubMed PMID: 35311986.
15. Salloum NC, Krauss MJ, Agrawal A, et al. A reciprocal effects analysis of cannabis use and perceptions of risk. *Addiction*. 2018;113(6):1077–85.
16. Friese B. "Is Marijuana Even a Drug?" A Qualitative Study of How Teens View Marijuana Use and Why They Use It. *J Psychoactive Drugs*. 2017;49(3):209–16. doi:10.1080/02791072.2017.1290854 PubMed PMID: 28632075.
17. Leos-Toro C, Fong GT, Meyer SB, et al. Cannabis health knowledge and risk perceptions among Canadian youth and young adults. *Harm Reduction Journal*. 2020;17(1):54-. doi:10.1186/S12954-020-00397-W PubMed PMID: 32746859.
18. Terry-McElrath YM, Pang YC, Patrick ME. Historical change in associations between perceived risk, disapproval, and use of cannabis among young adults ages 19–30, 2011–2022. *Addictive Behaviors*. 2025;160:108185. doi:10.1016/J.ADDBEH.2024.108185 PubMed PMID: 39388852.
19. Bondarenko AI. Cannabinoids and Cardiovascular System. *Adv Exp Med Biol*. 2019;1162:63–87. doi:10.1007/978-3-030-21737-2_5/SAVE-RESEARCH PubMed PMID: 31332735.
20. Seffah KD, Kumar M, Naveen N, et al. To Weed or Not to Weed: A Systematic Review Exploring the Potential for Cannabis Use in Cardiovascular Disease, Mental Health and Pain Management. *Cureus*. 2023;15(6). doi:10.7759/CUREUS.40606 PubMed PMID: 37476127.
21. Storck W, Elbaz M, Vindis C, et al. Cardiovascular risk associated with the use of cannabis and cannabinoids: a systematic review and meta-analysis. *Heart*. 2025;111(22):1047–56. doi:10.1136/HEARTJNL-2024-325429 PubMed PMID: 40527600.

22. Muheriwa-Matemba SR, Baral A, Abdshah A, et al. Cardiovascular and Respiratory Effects of Cannabis Use by Route of Administration: A Systematic Review. *Subst Use Misuse*. 2024;59(9):1331–51. doi:10.1080/10826084.2024.2341317 PubMed PMID: 38644600.
23. Martinasek MP, McGrogan JB, Maysonet A. A Systematic Review of the Respiratory Effects of Inhalational Marijuana. *Respir Care*. 2016;61(11):1543–51. doi:10.4187/RESPCARE.04846 PubMed PMID: 27507173.
24. Malvi A, Khatib MN, Balaraman AK, et al. Cannabis consumption and risk of asthma: a systematic review and meta-analysis. *BMC Pulm Med*. 2025;25(1). doi:10.1186/S12890-025-03516-0 PubMed PMID: 39881272.
25. Vásconez-González J, Delgado-Moreira K, López-Molina B, et al. Effects of Smoking Marijuana on the Respiratory System: A Systematic Review. *Subst Abus*. 2023;44(3):249–60. doi:10.1177/08897077231186228 PubMed PMID: 37728136.
26. Georgakopoulou VE, Andreikos DA, Zhu W, et al. Cannabis use and its impact on respiratory physiology and lung cancer risk: Mechanistic and epidemiological insights (Review). *Biomed Rep*. 2025;23(5):1–17. doi:10.3892/BR.2025.2058/HTML
27. Richter JS, Quenardelle V, Rouyer O, et al. A systematic review of the complex effects of cannabinoids on cerebral and peripheral circulation in animal models. *Front Physiol*. 2018;9(MAY):363348. doi:10.3389/FPHYS.2018.00622/FULL
28. Archie SR, Cucullo L. Harmful effects of smoking cannabis: A cerebrovascular and neurological perspective. *Front Pharmacol*. 2019;10:491828. doi:10.3389/FPHAR.2019.01481/FULL
29. Humayun M, Suarez JI, Shah VA. Neurological Complications of Cannabinoids. *Semin Neurol*. 2024;44(4):430–40. doi:10.1055/S-0044-1787570/ID/JR20240028-19/BIB PubMed PMID: 38914126.
30. Hayes S, Delker E, Bandoli G. The prevalence of cannabis use reported among pregnant individuals in the United States is increasing, 2002–2020. *Journal of Perinatology*. 2022;43(3):387–9. doi:10.1038/s41372-022-01550-y PubMed PMID: 36310241.
31. Singh S, Filion KB, Abenhaim HA, et al. Prevalence and outcomes of prenatal recreational cannabis use in high-income countries: a scoping review. *BJOG*. 2020;127(1):8–16.
32. Corsi DJ, Donelle J, Sucha E, et al. Maternal cannabis use in pregnancy and child neurodevelopmental outcomes. *Nature Medicine*. 2020;26(10):1536–40. doi:10.1038/s41591-020-1002-5 PubMed PMID: 32778828.
33. Tadesse AW, Dachew BA, Ayano G, et al. Prenatal cannabis use and the risk of attention deficit hyperactivity disorder and autism spectrum disorder in offspring: A systematic review and meta-analysis. *J Psychiatr Res*. 2024;171:142–51. doi:10.1016/J.JPSYCHIRES.2024.01.045 PubMed PMID: 38281464.
34. Cajachagua-Torres KN, Boer OD, et al. The association of preconception and prenatal cannabis and tobacco exposure with autism symptoms in offspring: A population-based longitudinal study. *Neurotoxicol Teratol*. 2025;112:107561. doi:10.1016/J.NTT.2025.107561 PubMed PMID: 41016606.
35. Gerede A, Stavros S, Chatzakis C, et al. Cannabis Use during Pregnancy: An Update. *Medicina*. 2024;60(10):1691. doi:10.3390/MEDICINA60101691 PubMed PMID: 39459478.
36. Cohen K, Weinstein AM. Synthetic and Non-synthetic Cannabinoid Drugs and Their Adverse Effects-A Review From Public Health Prospective. *Front Public Health*. 2018;6:349132. doi:10.3389/FPUBH.2018.00162/FULL
37. Hasan A, von Keller R, Friemel CM, et al. Cannabis use and psychosis: a review of reviews. *Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci*. 2020;270(4):403–12. doi:10.1007/S00406-019-01068-Z/FIGURES/1 PubMed PMID: 31563981.
38. Linscott RJ, Van Os J. An updated and conservative systematic review and meta-analysis of epidemiological evidence on psychotic experiences in children and adults: on the pathway from proneness to persistence to dimensional expression across mental disorders. *Psychol Med*.

2013;43(6):1133–49. doi:10.1017/S0033291712001626 PubMed PMID: 22850401.
39. Kraan T, Velthorst E, Koenders L, et al. Cannabis use and transition to psychosis in individuals at ultra-high risk: review and meta-analysis. *Psychol Med*. 2016;46(4):673–81. doi:10.1017/S0033291715002329 PubMed PMID: 26568030.
40. Koskinen J, Löhönen J, Koponen H. Rate of cannabis use disorders in clinical samples of patients with schizophrenia: a meta-analysis. *Schizophr Bull.* 2010;36(6):1115–30. doi:10.1093/SCHBUL/SBP031 PubMed PMID: 19386576.
41. Myles H, Myles N, Large M. Cannabis use in first episode psychosis: Meta-analysis of prevalence, and the time course of initiation and continued use. *Aust N Z J Psychiatry*. 2016;50(3):208–19. doi:10.1177/0004867415599846 PubMed PMID: 26286531.
42. Marconi A, Di Forti M, Lewis CM. Meta-analysis of the Association Between the Level of Cannabis Use and Risk of Psychosis. *Schizophr Bull*. 2016;42(5):1262–9. doi:10.1093/SCHBUL/SBW003 PubMed PMID: 26884547.
43. Large M, Sharma S, Compton MT, et al. Cannabis use and earlier onset of psychosis: a systematic meta-analysis. *Arch Gen Psychiatry*. 2011;68(6):555–61. doi:10.1001/ARCHGENPSYCHIATRY.2011.5 PubMed PMID: 21300939.
44. Moore TH, Zammit S, Lingford-Hughes A, et al. Cannabis use and risk of psychotic or affective mental health outcomes: a systematic review. *Lancet*. 2007;370(9584):319–28. doi:10.1016/S0140-6736(07)61162-3 PubMed PMID: 17662880.
45. Zammit S, Moore THM, Lingford-Hughes A, et al. Effects of cannabis use on outcomes of psychotic disorders: systematic review. *Br J Psychiatry.* 2008;193(5):357–63. doi:10.1192/BJP.BP.107.046375 PubMed PMID: 18978312.
46. Schoeler T, Monk A, Sami MB, et al. Continued versus discontinued cannabis use in patients with psychosis: A systematic review and meta-analysis. *Lancet Psychiatry*. 2016;3(3):215–25. doi:10.1016/S2215-0366(15)00363-6 PubMed PMID: 26777297.
47. Hinckley JD, Conner BT, Mauch R, et al. A Systematic Review: Investigating Biomarkers of Anhedonia and Amotivation in Depression and Cannabis Use. *JAACAP Open*. 2025;3(3):379–405. doi:10.1016/j.jaacop.2024.08.005. doi:10.1016/j.jaacop.2024.08.005
48. Onaemo VN, Fawehinmi TO, D'Arcy C. Comorbid Cannabis Use Disorder with Major Depression and Generalized Anxiety Disorder: A Systematic Review with Meta-analysis of Nationally Representative Epidemiological Surveys. *J Affect Disord*. 2021;281:467–75. doi:10.1016/j.jad.2020.12.043 PubMed PMID: 33360749.
49. Churchill V, Chubb CS, Popova L, et al. The association between cannabis and depression: an updated Systematic Review and Meta-analysis. *Psychol Med*. 2025;55. doi:10.1017/S0033291724003143 PubMed PMID: 39936870.
50. Kosiba JD, Maisto SA, Ditre JW. Patient-reported use of medical cannabis for pain, anxiety, and depression symptoms: Systematic review and meta-analysis. *Soc Sci Med*. 2019;233:181–92. doi:10.1016/j.socscimed.2019.06.005 PubMed PMID: 31207470.
51. Lev-Ran S, Roerecke M, Le Foll B, et al. The association between cannabis use and depression: a systematic review and meta-analysis of longitudinal studies. *Psychol Med.* 2014;44(4):797–810. doi:10.1017/S0033291713001438 PubMed PMID: 23795762.
52. Hosseini S, Oremus M. The Effect of Age of Initiation of Cannabis Use on Psychosis, Depression, and Anxiety among Youth under 25 Years. *Can J Psychiatry.* 2019;64(5):304–12. doi:10.1177/0706743718809339 PubMed PMID: 30373388.
53. Sorkhou M, Dent EL, George TP. Cannabis use and mood disorders: a systematic review. *Front Public Health.* 2024;12. doi:10.3389/FPUBH.2024.1346207 PubMed PMID: 38655516.
54. Rittiphairoj T, Leslie L, Oberste JP, et al. High-Concentration Delta-9-Tetrahydrocannabinol Cannabis Products and Mental Health Outcomes : A Systematic Review. *Ann Intern Med.* 2025;178(10):1429–40. doi:10.7326/ANNALS-24-03819 PubMed PMID: 40854216.
55. Lowe DJE, Sorkhou M, George TP. Cannabis use in adolescents and anxiety symptoms and

disorders: a systematic review and meta-analysis. *Am J Drug Alcohol Abuse*. 2024;50(2):150–61. doi:10.1080/00952990.2023.2299922 PubMed PMID: 38285048.
56. Single A, Bilevicius E, Ho V, et al. Cannabis use and social anxiety in young adulthood: A meta-analysis. *Addictive Behaviors*. 2022;129. doi:10.1016/j.addbeh.2022.107275 PubMed PMID: 35184002.
57. Sharpe L, Sinclair J, Kramer A, et al. Cannabis, a cause for anxiety? A critical appraisal of the anxiogenic and anxiolytic properties. *J Transl Med*. 2020;18(1). doi:10.1186/S12967-020-02518-2 PubMed PMID: 33008420.
58. Mulligan LD, Varese F, Harris K, et al. Cannabis use and suicide in people with a diagnosis of schizophrenia: a systematic review and meta-analysis of longitudinal, case control, and cross-sectional studies. *Psychol Med*. 2025;55. doi:10.1017/S0033291725000236 PubMed PMID: 40059733.
59. Shamabadi A, Ahmadzade A, Pirahesh K, et al. Suicidality risk after using cannabis and cannabinoids: An umbrella review. *Dialogues Clin Neurosci*. 2023;25(1):50–63. doi:10.1080/19585969.2023.2231466 PubMed PMID: 37427882.
60. Bartoli F, Crocamo C, Carrà G. Cannabis use disorder and suicide attempts in bipolar disorder: A meta-analysis. *Neurosci Biobehav Rev*. 2019;103:14–20. doi:10.1016/j.neubiorev.2019.05.017 PubMed PMID: 31121199.
61. Borges G, Bagge CL, Orozco R. A literature review and meta-analyses of cannabis use and suicidality. *J Affect Disord*. 2016;195:63–74. doi:10.1016/j.jad.2016.02.007 PubMed PMID: 26872332.
62. Ricci V, Sarni A, Barresi M, et al. Cannabis and suicide risk in first-episode psychosis: Mechanisms, interactions, and intervention strategies. *Asian J Psychiatr*. 2025;110. doi:10.1016/j.ajp.2025.104624 PubMed PMID: 40651081.
63. Fresán A, Dionisio-García DM, González-Castro TB, et al. Cannabis smoking increases the risk of suicide ideation and suicide attempt in young individuals of 11–21 years: A systematic review and meta-analysis. *J Psychiatr Res*. 2022;153:90–8. doi:10.1016/j.jpsychires.2022.06.053 PubMed PMID: 35810604.
64. Dünya Sağlık Örgütü. Alcohol, Drugs and Addictive Behaviours. (26/08/2026 tarihinde https://www.who.int/teams/mental-health-and-substance-use/alcohol-drugs-and-addictive-behaviours/drugs-psychoactive/cannabis adresinden ulaşılmıştır).
65. Köroğlu E. DSM-5-TR Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı: Yeniden Gözden Geçirilmiş Beşinci Baskı. Ankara: Esenkal Yayıncılık; 2025.
66. Budney AJ, Borodovsky JT, Knapp AA. Clinical Manifestations of Cannabis Use Disorder. *Cannabis Use Disorders*. 2019;85–91. doi:10.1007/978-3-319-90365-1_10
67. Zehra A, Burns J, Liu CK, et al. Cannabis Addiction and the Brain: a Review. *Journal of Neuroimmune Pharmacology*. 2018;13(4):438. doi:10.1007/S11481-018-9782-9 PubMed PMID: 29556883.
68. Boyle EB, Hurd YL, Teutsch SM. Overview of Cannabis Policy. In: National Academies of Sciences E and MH and MDB on PH and PHPC on the PHC of C in the CPL (eds). *Cannabis Policy Impacts Public Health and Health Equity*. 2024.
69. Hall W, Lynskey M. Assessing the public health impacts of legalizing recreational cannabis use: the US experience. *World Psychiatry*. 2020;19(2):179–86. doi:10.1002/WPS.20735;SUBPAGE:STRING:FULL PubMed PMID: 32394566.
70. Smart R, Pacula RL. Early evidence of the impact of cannabis legalization on cannabis use, cannabis use disorder, and the use of other substances: Findings from state policy evaluations. *Am J Drug Alcohol Abuse*. 2019;45(6):644–63. doi:10.1080/00952990.2019.1669626 PubMed PMID: 31603710.
71. Farrelly KN, Wardell JD, Marsden E, et al. The Impact of Recreational Cannabis Legalization on Cannabis Use and Associated Outcomes: A Systematic Review. *Subst Abuse*. 2023;17.

BÖLÜM

10

DAVRANIŞSAL BAĞIMLILIKLAR: KUMAR OYNAMA BOZUKLUĞU, OYUN OYNAMA BOZUKLUĞU VE PROBLEMLİ İNTERNET KULLANIMI

Önder AYDEMİR [1]

1. GİRİŞ

Dijital teknolojiler, çevrim içi oyunlar ve farklı kumar ürünleri günlük yaşamın olağan parçaları hâline gelirken, bunlarla ilişkili sorunların hangi noktada bir halk sağlığı problemine dönüştüğü daha görünür bir tartışma alanı olmuştur. Kumar oynama, oyun oynama ya da internete bağlanma tek başına hastalık değildir. Bu davranışlar eğlenme, sosyalleşme, öğrenme ve dinlenme işlevleri görebilir. Sorun; davranış üzerindeki kontrolün belirgin biçimde azalması, davranışın yaşamın diğer alanlarının önüne geçmesi, olumsuz sonuçlara rağmen sürmesi ve kişisel, ailesel, sosyal, eğitsel ya da mesleki işlevsellikte anlamlı bozulmaya yol açmasıyla ortaya çıkar. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), oyun oynama bozukluğunda kontrol kaybını, oyunun diğer yaşam etkinliklerinin önüne geçmesini ve olumsuz sonuçlara rağmen sürdürülmesini temel tanısal özellikler arasında tanımlamaktadır (1).

Tanısal sınıflandırmaların gelişimi, davranışsal bağımlılık alanının sınırlarının neden dikkatle çizilmesi gerektiğini de göstermektedir. Amerikan Psikiyatri Birliğinin DSM-5-TR sınıflandırmasında kumar oynama bozukluğu resmî olarak bağımlılıklarla ilişkili bir bozukluk kabul edilirken, İnternet Oyun Oynama Bozukluğu (Internet Gaming Disorder, IGD) ileri araştırma gerektiren durumlar arasında yer almaktadır; genel internet, sosyal medya veya akıllı telefon kullanımına ilişkin sorunlar ise tek başına bağımsız bir DSM-5-TR tanısı değildir (2,3). Bu nedenle bu bölümde "internet bağımlılığı" ifadesi, tanısal kesinlik izlenimi oluşturacak biçimde kullanılmayacak; daha geniş ve ihtiyatlı bir kavram olan problemli internet kullanımı (PİK) tercih edilecektir. Fineberg ve arkadaşları PİK'i oyun, kumar, alışveriş, sosyal ağ kullanımı ve benzeri çeşitli çevrim içi davranışların işlev bozucu biçimlerini kapsayabilen bir şemsiye kavram olarak ele almaktadır (4).

[1] Uzm. Dr., Konya İl Sağlık Müdürlüğü, onder.aydemir@saglik.gov.tr,
ORCID iD: 0000-0001-8252-9925

DOI: 10.37609/akya.4380.c20855

temi, işlev kaybının nasıl değerlendirildiği ve klinik doğrulama yapılıp yapılmadığı açıkça bildirilmelidir. Bu yaklaşım Türkiye'de zaman serisi oluşturmayı ve uluslararası karşılaştırmaları güçlendirir.

Müdahale araştırmalarında kısa süreli semptom düşüşü tek başına yeterli değildir. Uyku, okul/iş işlevi, yaşam kalitesi, aile çatışması, finansal zarar, tedaviye erişim ve tekrar sorun yaşama gibi anlamlı sonuçlar da ölçülmelidir. Maliyet-etkililik ve sağlık eşitsizlikleri üzerindeki etki de uygulama kararlarının parçasıdır.

12. SONUÇ

Davranışsal bağımlılıklar, dijital ve ticari çevrenin içinde gelişen, klinik ve toplumsal boyutları iç içe geçmiş sorunlardır. Kumar oynama ve oyun oynama bozuklukları uluslararası sınıflandırmalarda tanınmış tanısal yapılarken, problemli internet kullanımı daha heterojen bir kavramdır. Bu ayrım, normal davranışların gereksiz yere patolojikleştirilmesini önlerken gerçek işlev kaybının görünür kalmasını sağlar.

Halk sağlığında hedef tedavinin ötesine uzanır. Maruziyetin biçimi, reklam ve pazarlama, ürün tasarımı, eşitsizlikler, aile-okul çevresi ve sağlık hizmetine erişim aynı önleme zincirinin parçalarıdır. Bireysel müdahalelerin; güvenli tasarım, reklam ve erişim düzenlemeleri, okul-aile programları, erken fark etme ve kanıta dayalı tedaviyle birlikte ele alınması daha bütüncül bir halk sağlığı yaklaşımı sunabilir.

Türkiye açısından öne çıkan alanlar; standart ve tekrarlanabilir epidemiyolojik izlem, çocuk ve gençleri korumaya yönelik dijital politikalar, sağlık çalışanlarının erken fark etme ve yönlendirme kapasitesi ve programların sonuç göstergeleriyle değerlendirilmesidir. Bu çerçevede başarı, dijital yaşamı ortadan kaldırmakla değil, çevreyi daha güvenli hâle getirip teknolojiyle işlevsel ve dengeli bir ilişkiyi desteklemekle ölçülebilir.

13. KAYNAKLAR

1. World Health Organization. *Clinical descriptions and diagnostic requirements for ICD-11 mental, behavioural and neurodevelopmental disorders.* Geneva: World Health Organization; 2024.
2. American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders.* 5th ed., text revision (DSM-5-TR). Washington, DC: American Psychiatric Association Publishing; 2022.
3. American Psychiatric Association. What Is Technology Addiction? Available from: https://www.psychiatry.org/patients-families/technology-addictions-social-media-and-more/what-is-technology-addiction [Accessed: 25 August 2026].
4. Fineberg NA, Demetrovics Z, Stein DJ, et al. Manifesto for a European research network into Problematic Usage of the Internet. *European Neuropsychopharmacology*. 2018;28(11):1232-1246. doi:10.1016/j.euroneuro.2018.08.004

5. Kardefelt-Winther D, Heeren A, Schimmenti A, et al. How can we conceptualize behavioural addiction without pathologizing common behaviours? *Addiction*. 2017;112(10):1709-1715. doi:10.1111/add.13763
6. Billieux J, King DL, Higuchi S, et al. Functional impairment matters in the screening and diagnosis of gaming disorder. *Journal of Behavioral Addictions*. 2017;6(3):285-289. doi:10.1556/2006.6.2017.036
7. Brand M, Wegmann E, Stark R, et al. The Interaction of Person-Affect-Cognition-Execution (I-PACE) model for addictive behaviors: Update, generalization to addictive behaviors beyond internet-use disorders, and specification of the process character of addictive behaviors. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*. 2019;104:1-10. doi:10.1016/j.neubiorev.2019.06.032
8. World Health Organization. Gambling. 2 December 2024. Available from: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/gambling [Accessed: 25 August 2026].
9. Wardle H, Degenhardt L, Marionneau V, et al. The Lancet Public Health Commission on gambling. *The Lancet Public Health*. 2024;9(11):e950-e994. doi:10.1016/S2468-2667(24)00167-1
10. Rose G. Sick individuals and sick populations. *International Journal of Epidemiology*. 1985;14(1):32-38. doi:10.1093/ije/14.1.32
11. Altıntaş M, Başgül ŞS, Avcu A, et al. A Study on Gambling Behavior in Türkiye: Perceptions, Attitudes, Thoughts, and Behaviors Toward Gambling. *Psychiatry and Clinical Psychopharmacology*. 2024;34(4):311-319. doi:10.5152/pcp.2024.24907
12. Yetim B, Kovancı M, Karaca MM, et al. Gambling Disorder in Türkiye: A Systematic Review and Meta-Analysis Study. *Current Addiction Reports*. 2026;13:59. doi:10.1007/s40429-026-00766-8
13. Montiel I, Ortega-Barón J, Basterra-González A, et al. Problematic online gambling among adolescents: A systematic review about prevalence and related measurement issues. *Journal of Behavioral Addictions*. 2021;10(3):566-586. doi:10.1556/2006.2021.00055
14. Raneri PC, Montag C, Rozgonjuk D, et al. The role of microtransactions in Internet Gaming Disorder and Gambling Disorder: A preregistered systematic review. *Addictive Behaviors Reports*. 2022;15:100415. doi:10.1016/j.abrep.2022.100415
15. Hing N, Rockloff M, Russell AMT, et al. Loot box purchasing is linked to problem gambling in adolescents when controlling for monetary gambling participation. *Journal of Behavioral Addictions*. 2022;11(2):396-405. doi:10.1556/2006.2022.00015
16. Kim HS, Leslie RD, Stewart SH, et al. A scoping review of the association between loot boxes, esports, skin betting, and token wagering with gambling and video gaming behaviors. *Journal of Behavioral Addictions*. 2023;12(2):309-351. doi:10.1556/2006.2023.00013
17. Johnson B, Co S, Sun T, et al. Cryptocurrency trading and its associations with gambling and mental health: A scoping review. *Addictive Behaviors*. 2023;136:107504. doi:10.1016/j.addbeh.2022.107504
18. Rumpf HJ, Achab S, Billieux J, et al. Including gaming disorder in the ICD-11: The need to do so from a clinical and public health perspective. *Journal of Behavioral Addictions*. 2018;7(3):556-561. doi:10.1556/2006.7.2018.59
19. Stevens MWR, Dorstyn D, Delfabbro PH, et al. Global prevalence of gaming disorder: A systematic review and meta-analysis. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*. 2021;55(6):553-568. doi:10.1177/0004867420962851
20. Ünübol H, Koç AŞ, Sayar GH, et al. Measurement, Profiles, Prevalence, and Psychological Risk Factors of Problematic Gaming Among the Turkish Community: A Large-scale National Study. *International Journal of Mental Health and Addiction*. 2021;19:1662-1682. doi:10.1007/s11469-020-00254-8
21. Werling AM, Kuzhippallil S, Emery S, et al. Problematic use of digital media in children and adolescents with a diagnosis of attention-deficit/hyperactivity disorder compared

to controls. A meta-analysis. *Journal of Behavioral Addictions*. 2022;11(2):305-325. doi:10.1556/2006.2022.00007
22. Nogueira-López A, Rial-Boubeta A, Guadix-García I, et al. Prevalence of problematic Internet use and problematic gaming in Spanish adolescents. *Psychiatry Research*. 2023;326:115317. doi:10.1016/j.psychres.2023.115317
23. Cai Z, Mao P, Wang Z, et al. Associations Between Problematic Internet Use and Mental Health Outcomes of Students: A Meta-analytic Review. *Adolescent Research Review*. 2023;8(1):45-62. doi:10.1007/s40894-022-00201-9
24. Shannon H, Bush K, Villeneuve PJ, et al. Problematic Social Media Use in Adolescents and Young Adults: Systematic Review and Meta-analysis. *JMIR Mental Health*. 2022;9(4):e33450. doi:10.2196/33450
25. World Health Organization. Commercial determinants of health. Available from: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/commercial-determinants-of-health [Accessed: 25 August 2026].
26. Gilmore AB, Fabbri A, Baum F, et al. Defining and conceptualising the commercial determinants of health. *The Lancet*. 2023;401(10383):1194-1213. doi:10.1016/S0140-6736(23)00013-2
27. Holly L, Demaio S, Kickbusch I. Public health interventions to address digital determinants of children's health and wellbeing. *The Lancet Public Health*. 2024;9(9):e700-e704. doi:10.1016/S2468-2667(24)00180-4
28. Pfund RA, Ginley MK, Kim HS, et al. Cognitive-behavioral treatment for gambling harm: Umbrella review and meta-analysis. *Clinical Psychology Review*. 2023;105:102336. doi:10.1016/j.cpr.2023.102336
29. Danielsen PA, Mentzoni RA, Låg T. Treatment effects of therapeutic interventions for gaming disorder: A systematic review and meta-analysis. *Addictive Behaviors*. 2024;149:107887. doi:10.1016/j.addbeh.2023.107887
30. Wölfling K, Müller KW, Dreier M, et al. Efficacy of Short-term Treatment of Internet and Computer Game Addiction: A Randomized Clinical Trial. *JAMA Psychiatry*. 2019;76(10):1018-1025. doi:10.1001/jamapsychiatry.2019.1676
31. Zhang M, Lan T, Song T, et al. Effectiveness of Interventions for Internet, Smartphone, and Gaming Addictions: Umbrella Review and Meta-Meta-Analysis. *Journal of Medical Internet Research*. 2026;28:e81705. doi:10.2196/81705
32. Yeşilay Danışmanlık Merkezi. Nasıl Yararlanabilirim? Available from: https://yedam.org.tr/nasil-yararlanabilirim [Accessed: 25 August 2026].
33. Throuvala MA, Griffiths MD, Rennoldson M, et al. School-based Prevention for Adolescent Internet Addiction: Prevention is the Key. A Systematic Literature Review. *Current Neuropharmacology*. 2019;17(6):507-525. doi:10.2174/1570159X16666180813153806
34. Žmavc M, Horvat J, Židan M, et al. The effectiveness of school-based interventions to reduce problematic digital technology use and screen time: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Behavioral Addictions*. 2025;14(2):571-589. doi:10.1556/2006.2025.00043
35. Akgül-Gündoğdu N, Selçuk-Tosun A. Effect of solution-focused approach on problematic internet use, health behaviors in schoolchildren. *Journal of Pediatric Nursing*. 2023;68:e43-e49. doi:10.1016/j.pedn.2022.11.002
36. Blank L, Baxter S, Woods HB, et al. Interventions to reduce the public health burden of gambling-related harms: a mapping review. *The Lancet Public Health*. 2021;6(1):e50-e63. doi:10.1016/S2468-2667(20)30230-9
37. Velasco V, Scattola P, Gavazzeni L, et al. Prevention and Harm Reduction Interventions for Adult Gambling at the Local Level: An Umbrella Review of Empirical Evidence. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021;18(18):9484. doi:10.3390/ijerph18189484
38. T.C. Adalet Bakanlığı. 7258 sayılı Futbol ve Diğer Spor Müsabakalarında Bahis ve Şans Oyunları Düzenlenmesi Hakkında Kanun. Available from: https://mevzuat.adalet.gov.tr/mevzuat/103801 [Accessed: 25 August 2026].

39. T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü. 2024 Yılı Faaliyet Raporu. Available from: https://www.mpi.gov.tr/files/faaliyet_2024.pdf [Accessed: 25 August 2026].
40. T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. Davranışsal Bağımlılıklar ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2024-2028. Available from: https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/Yayinlarimiz/Eylem_Planlari/DBM_EYLEM_PLANI_2024-2028.pdf [Accessed: 25 August 2026].
41. Türkiye İstatistik Kurumu. Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2024. Haber Bülteni Sayı: 53638, 24 Ekim 2024. Available from: https://veriportali.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2024-53638 [Accessed: 25 August 2026].

BÖLÜM

11

ERGENLER VE GENÇ YETİŞKİNLERDE BAĞIMLILIK: RİSK VE KORUYUCU FAKTÖRLER İLE OKUL TEMELLİ ÖNLEME

Egemen ÜNAL [1]

1. GİRİŞ

Son yıllarda bağımlılık kavramı, teknolojik gelişmelerin paralelinde ciddi bir değişim ve dönüşüm göstermektedir. Özellikle ergenler ve genç erişkinlerde, tütün ve ürünlerinin kullanımının yanı sıra davranışsal bağımlılıkların da artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu noktadan hareketle özellikle bir toplumun geleceğini oluşturan bu yaş grubundaki bireylerin bağımlılıktan korunması büyük önem taşımaktadır. Bu önleme faaliyetleri, hem toplumda hem de bu kişilerin zamanlarının büyük bölümünü geçirdikleri eğitim ortamlarında tüm bileşenleri ile geliştirilmeli, uygulanmalı ve sürdürülmelidir.

2. ERGENLİK VE GENÇ YETİŞKİNLİK DÖNEMİNİN ÖZELLİKLERİ

Ergenlik ve genç erişkinlik dönemi insan yaşamında fizyolojik, psikolojik ve sosyal yönlerden olgunlaşma ve hızlı bir dönüşümü ifade eden bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Ergenlik için tanımlanan yaş aralığı 10 ve 19 yaş olarak ifade edilirken, bu aralık genç erişkinlikte 18 ve 25 yaş arasında gösterilmektedir (1, 2). Yaşamın bu evresinde bireyler, hayatlarının erişkinlik döneminde de devam edebilecek yaşam tarzı seçimleri, kişilik gelişimi ve değer kazanımı gibi süreçlerden geçmektedirler (3). Bu geçiş periyodu, farklı nedenler ile erişkinlik döneminde de sürebilen bazı fiziksel, psikiyatrik bozukluklara ve bağımlılıklara sahne olabilir. Çalışmalar göstermektedir ki erişkinlik döneminde mevcut olan psikiyatrik sorunların yüzde 75'inden fazlası 24 yaş altı dönemden köken almaktadır (4).

[1] Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD., egemenunal@aybu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-9939-9191

DOI: 10.37609/akya.4380.c20856

25. SONUÇ

Sonuç olarak okul temelli önleme programları halk sağlığının en kritik ve maliyeti düşük uygulamalarından biridir. Ergenler, hızlı gelişim süreçleri nedeniyle ortaya çıkan maddesel ve davranışsal bağımlılık risklerine karşı savunmasız olsalar da koruyucu faktörler tarafından bakıldığında okul ortamı bu ergenlere ulaşılması ve destek olunması bakımından oldukça elverişli ortamlardır. Günümüz şartlarında teorik derslerin öğretmenden öğrenciye bilgi akışında ortaya çıkardığı eksiklikleri kapatmak için yeni nesil dijital imkanlarla ergenlerin bağımlılıkla ilgili riskleri tespit edilip, yönetilebilir. Endüstrinin özellikle dijital mecraları kullanarak gerçekleştirmiş olduğu maruziyetlere yine dijital imkanlar ile yanıt vermek en önemli görevlerimizden birisidir. Aileler, akranlar, eğitimciler ve okulun kaynaklarını en doğru şekilde kullanarak ve kanıta dayalı bilgi ile tecrübeleri entegre ederek ülkemizde ve tüm dünyada gençler için daha güvenli, daha sağlıklı ve bağımlılıktan uzak bir çevre oluşturabiliriz.

26. KAYNAKLAR

1. World Heatlh Organization (2026). *Adolescent health.* (02/09/2026 tarihinde https://www.who.int/health-topics/adolescent-health#tab=tab_1 adresinden ulaşılmıştır)
2. Substance Abuse and Mental Health Services Administration. *Key substance use and mental health indicators in the United States: results from the 2023 National Survey on Drug Use and Health.* Rockville (MD): Center for Behavioral Health Statistics and Quality, Substance Abuse and Mental Health Services Administration; 2024. (HHS Publication No. PEP24-07-021; NSDUH Series H-59). Available from: https://www.drugsandalcohol.ie/41611/
3. Marsh P, Allen JP, Ho M, et al. The changing nature of adolescent friendships: Longitudinal links with early adolescent ego development. *Journal of Early Adolescence*. 2006;26(4):414–431. Doi: 10.1177/0272431606291942.
4. Kessler RC, Berglund P, Demler O, et al. Lifetime prevalence and age-of-onset distributions of DSM-IV disorders in the National Comorbidity Survey Replication. *Arch Gen Psychiatry*. 2005;62(6):593–602.
5. Anbumalar C, Binu Sahayam D. Parent-adolescent relationship quality and smartphone addiction: a hierarchical analysis of relational and demographic predictors. *Front Public Health*. 2026;14:1749726. Doi: 10.3389/fpubh.2026.1749726.
6. Degenhardt L, Stockings E, Patton G, et al. The increasing global health priority of substance use in young people. *Lancet Psychiatry*. 2016;3(3):251–64. Doi: 10.1016/S2215-0366(15)00508-8.
7. Whiteford HA, Degenhardt L, Rehm J, et al. Global burden of disease attributable to mental and substance use disorders: findings from the global burden of disease study 2010. *Lancet*. 2013;382:1575–86. Doi: 10.1016/S0140-6736(13)61611-6.
8. World Health Organization (2026). *WHO urges governments to protect young people from addiction to tobacco and nicotine products.* (24/08/2026 tarihinde https://www.who.int/news/item/29-05-2026-who-urges-governments-to-protect-young-people-from-addiction-to-tobacco-and-nicotine-products adresinden ulaşılmıştır).
9. Meng SQ, Cheng JL, Li YY, et al. Global prevalence of digital addiction in general population: a systematic review and meta-analysis. *Clin Psychol Rev*. 2022;92(102128):102128. Doi: 10.1016/j.

cpr.2022.102128.
10. Ritchie H, Roser M. (2019) *Drug Use - Our World in Data: Global Change Data Lab;* (10/07/2026 tarihinde https://ourworldindata.org/drug-use adresinden ulaşılmıştır).
11. Demirci K, Akgönül M, Akpinar A. Relationship of smartphone use severity with sleep quality, depression, and anxiety in university students. *J Behav Addictions*. 2015;4:85–92.
12. Kee IK, Byun JS, Jung JK, et al. The presence of altered craniocervical posture and mobility in smartphone-addicted teenagers with temporomandibular disorders. *J Phys Therapy Sci*. 2016;28:339–346.
13. Kim H. Exercise rehabilitation for smartphone addiction. *J Exerc Rehabilitation*. 2013;9:500.
14. Ögel K. (2018). *Bağımlılık ve Tedavisi Temel Kitabı*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
15. Kuss DJ, van Rooij AJ, Shorter GW, et al. Internet addiction in adolescents: Prevalence and risk factors. *Comput Human Behav*. 2013;29(5):1987–1996. Doi: http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2013.04.002
16. T.C. Sağlık Bakanlığı (2026). *Bağımlılık Nedir?* (25/08/2026 tarihinde https://alo191.saglik.gov.tr/TR-21183/bagimlilik-nedir.html adresinden ulaşılmıştır).
17. Crews F, He J, Hodge C. Adolescent cortical development: a critical period of vulnerability for addiction. *Pharmacol Biochem Behav*. 2007;86(2):189–99. Doi: 10.1016/j.pbb.2006.12.001.
18. Ibrahim HDF, Ahmed AE-S. Awareness of smokers and non-smokers adolescents concerning psychosocial risk factors and harmful effect of cigarettes smoking in Assiut City (A comparative study). *Assiut Medical Journal*, Assiut University. 2006;4.
19. Vianna EO, Gutierrez MRP, Barbieri MA, et al. Respiratory effects of tobacco smoking among young adults. *Am J Med Sci*. 2008;336:44–9. Doi: 10.1097/MAJ.0b013e31815c3b47
20. Howard AL, Kennedy TM, Mitchell JT, Sibley MH, Hinshaw SP, Arnold LE, et al. Early substance use in the pathway from childhood ADHD to young adult substance use: Evidence of statistical mediation and substance specificity. Psychol Addict Behav. 2020;34(2):281-291.
21. Huang P, et al. Developmental trajectories of adolescent internet addiction: Interpersonal predictors and adjustment outcomes. *Research on Child and Adolescent Psychopathology*. 2023;51(3):355–367.
22. Zhu J, Racine N, Devereux C, Hodgins DC, Madigan S. Associations between adverse childhood experiences and substance use: A meta-analysis. *Child Abuse Negl*. 2025;168(Pt 1):106431. doi:10.1016/j.chiabu.2023.106431
23. Kim B, Royle M. Annual Research Review: Mapping the multifaceted approaches and impacts of adverse childhood experiences - an umbrella review of meta-analyses. *J Child Psychol Psychiatry*. 2025;66(4):399-416. doi:10.1111/jcpp.14022
24. Rioux C, Huet AS, Castellanos-Ryan N, et al. Substance use disorders and suicidality in youth: A systematic review and meta-analysis with a focus on the direction of the association. *PLoS One*. 2021;16(8):e0255799. Published 2021 Aug 6. doi:10.1371/journal.pone.0255799
25. Casey B, Tottenham N, Liston C, et al. Imaging the developing brain: What have we learned about cognitive development? *Trends in Cognitive Sciences*. 2005;9(3):104–110. Doi: 10.1016/j.tics.2005.01.011
26. Nawi AM, et al. Risk and protective factors of drug abuse among adolescents: a systematic review. *BMC Public Health*. 2021;21(1):2088.
27. Nooripour R, Ghanbari N, Hosseinian S, et al. Psychometric properties of Persian version of Escapism Scale among Iranian adolescents. *BMC Psychol*. 2023;11(1):323. Doi: 10.1186/s40359-023-01379-w
28. Yu Z, et al. Mobile Phone Addiction and Suicidal Behaviors in Adolescents: School-Based Cross-Sectional Study in Zhejiang Province, China. *Journal of Medical Internet Research*. 2025;27. Doi: 10.2196/80410
29. Zheng X, Jiang W, Peng S, et al. Childhood Adversity and Adolescent Smartphone Use Across Sexual Orientation and Gender Expression. *JAMA Netw Open*. 2024;7(4). Doi: 10.1001/

jamanetworkopen.2024.6448
30. Carbonneau R, Vitaro F, Brendgen M, et al. Alcohol, marijuana and other illicit drugs use throughout adolescence: Co-occurring courses and preadolescent risk-factors. *Child Psychiatry and Human Development*. 2022;53:1194–1206. Doi: 10.1007/s10578-021-01202-w
31. Ba-Break M, et al. School-based smoking prevention strategies for adolescents in a conservative LMIC context: a qualitative study from Egypt. *Frontiers in Public Health*. 2025;13:1694729.
32. Peréz-Jiménez M, et al. Social Media Consumption and Risk of Addiction Associated with Adolescent Disordered Eating Behaviour: An Observational Analysis. *Nutrients*. 2025;17(18):3017. Doi: 10.3390/nu17183017
33. Doggett A, Qian W, Godin K, et al. Examining the association between exposure to various screen time sedentary behaviours and cannabis use among youth in the COMPASS study. *SSM Population Health*. 2019;9:100487. Doi: 10.1016/j.ssmph.2019.100487.
34. Bozzola E, Spina G, Agostiniani R, et al. The use of social media in children and adolescents: Scoping review on the potential risks. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022;19(16):9960. Doi: 10.3390/ijerph19169960.
35. The American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (DSM-5®). (5th ed.). USA: American Psychiatric Publishing.
36. World Health Organization. *Frequently asked questions: Gaming disorder.* (01/07/2026 tarihinde https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/gaming-disorder adresinden ulaşılmıştır).
37. Boniel-Nissim M, Marino C, Galeotti T, Blinka L, Ozoliņa K, Craig W, et al. A focus on adolescent social media use and gaming in Europe, central Asia and Canada: Health Behaviour in School-aged Children international report from the 2021/2022 survey. Volume 6. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2024.
38. Byeon G, et al. Risk factors and outcomes of internet gaming disorder identified in Korean prospective adolescent cohort study. *Journal of Behavioral Addictions*. 2022;11(4):1035–1043.
39. Yokomitsu K, et al. Characteristics of Gamers who Purchase Loot Box: a Systematic Literature Review. *Current Addiction Reports*. 2021;8(4):481–493. Doi: 10.1007/s40429-021-00386-4
40. Calado F, Alexandre J, Griffiths MD. Prevalence of Adolescent Problem Gambling: A Systematic Review of Recent Research. *J Gambl Stud*. 2017;33(2):397–424. Doi: 10.1007/s10899-016-9627-5
41. Cook S, Turner NE, Ballon B, et al. Problem gambling among Ontario students: Associations with substance abuse, mental health problems, suicide attempts, and delinquent behaviours. *Journal of Gambling Studies*. 2014. Doi: 10.1007/s10899-014-9483-0
42. Wanner B, Vitaro F, Carbonneau R, Tremblay RE. Cross-lagged links among gambling, substance use, and delinquency from midadolescence to young adulthood: additive and moderating effects of common risk factors. *Psychol Addict Behav*. 2009;23(1):91-104. doi:10.1037/a0013182
43. Vassey J, Valente T, Barker J, et al. E-cigarette brands and social media influencers on Instagram: a social network analysis. *Tobacco Control*. 2023;32–e191.
44. World Health Organization. (2025). *WHO European Region has the highest rate of tobacco use in the world, with an alarming rise in young people using e-cigarettes, global report warns.* (15/07/2026 tarihinde https://www.who.int/europe/news/item/08-10-2025-who-europeanregion-has-the-highest-rate-of-tobacco-use-in-the-world–with-an-alarming-rise-inyoung-people-using-e-cigarettes–global-report-warns adresinden ulaşılmıştır).
45. Gallus S, Lugo A, Stival C, et al. Electronic Cigarette Use in 12 European Countries: Results from the TackSHS Survey. *Journal of Epidemiology*. 2023;33(6):276–284. Doi: 10.2188/jea.JE20210329
46. Langford R, Bonell CP, Jones H, et al. The WHO Health Promoting School framework for improving the health and well-being of students and their academic achievement. *The Cochrane database of systematic reviews vol.*. 2014;4, Article CD008958. Doi: 10.1002/14651858.

CD008958.pub2
47. World Health Organization. (2022). *Making every school a health-promoting school: Implementation guidance.* World Health Organization. (https://www.who.int/initiatives/making-every-school-a-health-promoting-school adresinden ulaşılmıştır).
48. Rodrigo CS, Escolar-Llamazares MC, Mercado Val EI. Adolescents' perceptions of tobacco and electronic cigarette prevention: Six school-based cohorts (2010/11–2023/24). *Addictive Behaviors Reports*. 2026:100676.
49. Catalano RF, Berglund ML, Ryan JAM, et al. Positive youth development in the United States: research findings on evaluations of positive youth development programs. *Prev Treat*. 2002;5(1):15a. Doi: 10.1037/1522-3736.5.1.515a.
50. Liu J, Gaiha SM, Halpern-Felsher B. A breath of knowledge: overview of current adolescent e-cigarette prevention and cessation programs. *Curr Addict Rep*. 2020;7:520–532. Doi: 10.1007/s40429-020-00345-5.
51. Gaiha SM, et al. Development and Reach of the Stanford Tobacco Prevention Toolkit: Implementation of a Community-Based Participatory Approach. *The Journal of School Health*. 2021;91(10):813–824. Doi: 10.1111/josh.13074
52. Žmavc M, Horvat J, Židan M, et al. The effectiveness of school-based interventions to reduce problematic digital technology use and screen time: A systematic review and meta-analysis. *J Behav Addict*. 2025;14(2):571–589. Doi: 10.1556/2006.2025.00043
53. Lazaro A, et al. A novel approach to training educators to conduct school-based adolescent e-cigarette education and prevention: Using the Tobacco Prevention Toolkit. *Addictive Behaviors*. 2021;118:106858. Doi: 10.1016/j.addbeh.2021.106858
54. Caplan G. (1964) Principles of preventive psychiatry. New York: Basic Books; 1964.
55. Gordon RS Jr. An operational classification of disease prevention. *Public Health Rep.* 1983;98(2):107–109.
56. Newton NC, Teesson M, Barrett EL, et al. The CAP study, evaluation of integrated universal and selective prevention strategies for youth alcohol misuse: Study protocol of a cluster randomized controlled trial. *BMC Psychiatry*. 2012;12(1):1–10. Doi: 10.1186/1471-244X-12-118
57. World Health Organization. (2002). Prevention and promotion in mental health: Evidence and research; Geneva, 2002, pp. 1-46.
58. Teesson M, Newton NC, Slade T, et al. The Climate Schools Combined study: A cluster randomised controlled trial of a universal internet-based prevention program for youth substance misuse, depression and anxiety. *BMC Psychiatry*. 2014;14(1):1–10. Doi: 10.1186/1471-244X-14-32
59. Edalati H, Conrod PJ. A review of personality-targeted interventions for prevention of substance misuse and related harm in community samples of adolescents. *Frontiers in Psychiatry*. 2019;9:770. Doi: 10.3389/fpsyt.2018.00770
60. Van Der KP, Wiborg G, Galanti MR, et al. 'Unplugged': a new European school programme against substance abuse. *Drugs Educ Prev Policy*. 2009;16:167–81. Doi: 10.1080/09687630701731189.
61. González -Roz A, et al. Protocol for a Trial Assessing the Efficacy of a Universal School-Based Prevention Program for Addictive Behaviors. *Psicothema*. 2023;35(1):41–49. Doi: 10.7334/psicothema2022.251
62. Throuvala MA, et al. School-based Prevention for Adolescent Internet Addiction: Prevention is the Key. A Systematic Literature Review. *Current Neuropharmacology*. 2019;17(6):507–525. Doi: 10.2174/1570159X16666180813153806
63. Espada JP, Gonzálvez MT, Orgilés M, et al. Meta-analysis of the effectiveness of school substance abuse prevention programs in Spain. *Psicothema*. 2015;27(1):65–72. Doi: 10.7334/psicothema2014.161
64. Sanchez ZM, et al. Effectiveness evaluation of the school-based drug prevention program #Tamojunto2.0: protocol of a cluster randomized controlled trial. *BMC Public Health*.

2019;19(1):750. Doi: 10.1186/s12889-019-7090-9
65. Moore A, Stapley E, Hayes D, et al. Barriers and Facilitators to Sustaining School-Based Mental Health and Wellbeing Interventions: A Systematic Review. *Int J Environ Res Public Health*. 2022;19(6):3587. Doi: 10.3390/ijerph19063587
66. Medeiros PFP, Cruz JI, Schneider DR, et al. Process evaluation of the implementation of the Unplugged Program for drug use prevention in Brazilian schools. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*. 2016;11, Article 2. Doi: 10.1186/s13011-015-0047-9
67. Marsch LA, Borodovsky JT. Technology-based interventions for preventing and treating substance use among youth. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America.* 2016;25(4):755–768. Doi: 10.1016/j.chc.2016.06.005
68. Kaya A, Işler Dalgiç A. How does Internet Addiction Affect Adolescent Lifestyles? Results from a School-Based Study in the Mediterranean Region of Turkey. *Journal of Pediatric Nursing*. 2021;59–e43. Doi: 10.1016/j.pedn.2021.01.021

BÖLÜM

12

KADINLAR, GEBELİK VE BAĞIMLILIK: ANNE-BEBEK SAĞLIĞI VE TOPLUM TEMELLİ İZLEM

Ufuk ACAR [1]

1. GİRİŞ

Bağımlılık, bireyin yalnızca kendi sağlığını değil; içinde yaşadığı ailenin, gelecek kuşakların ve toplumun sağlığını da etkileyen bir halk sağlığı sorunudur. Bu etkinin en yoğun ve en kırılgan biçimde görüldüğü alanlardan biri, kadın sağlığı ve gebelik dönemidir. Üreme çağındaki bir kadında madde kullanım bozukluğunun varlığı, tek bir bireyin değil; anne ve gelişmekte olan bebek olmak üzere en az iki canlının sağlığını eşzamanlı olarak tehdit eder. Bu nedenle kadınlar ve gebelik, bağımlılığın halk sağlığı perspektifinden ele alınmasında ayrı ve öncelikli bir başlığı hak eder.

Kadınlarda madde kullanımı uzun yıllar boyunca erkeklere kıyasla daha az görünür kabul edilmiş, araştırmalar ve hizmet modelleri büyük ölçüde erkek kullanıcılar üzerinden tasarlanmıştır. Oysa kadınların bağımlılığa giriş yolları, hastalığın seyri, beraberindeki ruhsal ve toplumsal yükler ile tedaviye erişim engelleri erkeklerden önemli farklılıklar gösterir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), gebelikte madde kullanımının tanımlanması ve yönetilmesine yönelik rehberinde, bu alanın düşük ve orta gelirli ülkeler başta olmak üzere küresel ölçekte ihmal edildiğine ve kanıta dayalı bir halk sağlığı yaklaşımına acil gereksinim olduğuna dikkat çekmektedir (1).

Bu alandaki en büyük güçlüklerden biri, sorunun hem tıbbi hem de toplumsal boyutlarının bir arada bulunmasıdır. Madde kullanımı; biyolojik bir bağımlılık süreci olduğu kadar, yoksulluk, eğitim eksikliği, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve damgalanma gibi toplumsal belirleyicilerle de örülüdür. Bu nedenle etkili bir yanıt yalnızca klinik tedaviyi değil; önlemeyi, sosyal desteği ve politika düzeyindeki müdahaleleri de kapsamak zorundadır. Halk sağlığı bakış açısı, tam da bu çok katmanlı yapıyı bütüncül biçimde ele alabilmesi nedeniyle bu konuda vazgeçilmezdir.

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD., ufukacar@harran.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-2663-8307

DOI: 10.37609/akya.4380.c20857

Gebelikte tütün, alkol, opioidler ve kannabis başta olmak üzere madde kullanımı; düşük doğum ağırlığından preterm doğuma, fetal alkol spektrum bozukluklarından neonatal yoksunluk sendromuna, ani bebek ölümü sendromundan uzun dönemli nörogelişimsel bozukluklara uzanan geniş bir olumsuz sonuç yelpazesiyle ilişkilidir. Bu sonuçların büyük bölümü önlenebilir niteliktedir; bu da konunun halk sağlığı açısından umut verici yanını oluşturur.

Kanıtlar tutarlı bir mesaj vermektedir. Sorunun zamanında ve yargılamadan tanınması için tarama evrensel olmalı; tarama, kısa müdahale ve tedaviye yönlendirme ile sürdürülmelidir. Sigara bırakmada psikososyal müdahaleler, opioid kullanım bozukluğunda ilaçla tedavi, alkol konusunda erken danışmanlık etkili araçlardır. Cezalandırıcı yaklaşımlar kadınları bakımdan uzaklaştırırken; damgalamayan, kadın merkezli ve çok disiplinli bir yaklaşım hem anne hem de bebek için en iyi sonuçları üretir.

Türkiye, ASM temelli gebe, lohusa ve bebek izlemleriyle güçlü bir toplum temelli izlem altyapısına sahiptir. Bu altyapının; damgalamayan tarama, kısa müdahale ve uzmanlaşmış tedaviye sevk halkalarıyla donatılması, görece düşük maliyetle yüksek bir halk sağlığı kazanımı sağlayabilir. Güneydoğu Anadolu ve Şanlıurfa gibi yüksek doğurganlığa sahip bölgelerde, kültürel olarak duyarlı ve haneyi kapsayan müdahaleler ile bölgesel epidemiyolojik verinin güçlendirilmesi özel öncelik taşımaktadır. Sonuç olarak, kadınlarda ve gebelikte bağımlılık; önlenebilir, tedavi edilebilir ve toplum temelli izlemle yönetilebilir bir halk sağlığı sorunudur. Bu potansiyeli gerçeğe dönüştürmek, kanıta dayalı, hakkaniyet temelli ve insan onurunu gözeten bir sağlık sisteminin sorumluluğundadır.

Bu bölümde ele alınan kanıtlar ve yaklaşımlar, tek bir ortak ilkeye işaret etmektedir: Kadını yargılamak yerine desteklemek. Gebelikte bağımlılıkla mücadele, ancak anneyi sağlık sisteminin içinde tutan, güven veren ve sürekliliği olan bir bakımla başarıya ulaşır. Bu, hem en insani hem de kanıta dayalı olarak en etkili yoldur.

11. KAYNAKLAR

1. World Health Organization. Guidelines for the identification and management of substance use and substance use disorders in pregnancy. Geneva: World Health Organization; 2014.
2. Towers EB, Williams IL, Qillawala EI, et al. Sex/gender differences in the time-course for the development of substance use disorder: a focus on the telescoping effect. *Pharmacological Reviews*. 2023;75(2): 217-249. doi:10.1124/pharmrev.121.000361
3. Lange S, Probst C, Rehm J, et al. National, regional, and global prevalence of smoking during pregnancy in the general population: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet Global Health*. 2018;6(7): e769-e776. doi:10.1016/S2214-109X(18)30223-7
4. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Türkiye Sağlık Araştırması, 2025. (05.09.2026 tarihinde https://data.tuik.gov.tr adresinden ulaşılmıştır).
5. Gölbaşı Z. Gebe kadınların sigara kullanımı ve pasif sigara dumanına maruziyetinin belirlenmesi. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2021;6(3): 78-89. doi:10.52881/gsbdergi.938147
6. Popova S, Lange S, Probst C, et al. Estimation of national, regional, and global prevalence

of alcohol use during pregnancy and fetal alcohol syndrome: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet Global Health*. 2017;5(3): e290-e299. doi:10.1016/S2214-109X(17)30021-9
7. Lange S, Probst C, Gmel G, et al. Global prevalence of fetal alcohol spectrum disorder among children and youth: a systematic review and meta-analysis. *JAMA Pediatrics*. 2017;171(10): 948-956. doi:10.1001/jamapediatrics.2017.1919
8. Patrick SW, Barfield WD, Poindexter BB, et al. Neonatal opioid withdrawal syndrome. *Pediatrics*. 2020;146(5): e2020029074. doi:10.1542/peds.2020-029074
9. Ko JY, Patrick SW, Tong VT, et al. Incidence of neonatal abstinence syndrome: 28 states, 1999-2013. *MMWR Morbidity and Mortality Weekly Report*. 2016;65(31): 799-802. doi:10.15585/mmwr.mm6531a2
10. Hirai AH, Ko JY, Owens PL, et al. Neonatal abstinence syndrome and maternal opioid-related diagnoses in the US, 2010-2017. *JAMA*. 2021;325(2): 146-155. doi:10.1001/jama.2020.24991
11. Patrick SW, Schumacher RE, Benneyworth BD, et al. Neonatal abstinence syndrome and associated health care expenditures: United States, 2000-2009. *JAMA*. 2012;307(18): 1934-1940. doi:10.1001/jama.2012.3951
12. Lo JO, Ayers CK, Yeddala S, et al. Prenatal cannabis use and neonatal outcomes: a systematic review and meta-analysis. *JAMA Pediatrics*. 2025;179(7): 738-746. doi:10.1001/jamapediatrics.2025.0689
13. Sainz K, Ulibarri H, Arroyo A, et al. Meta-analysis of maternal and neonatal outcomes of cannabis use in pregnancy current to March 2024. *Maternal Health, Neonatology and Perinatology*. 2025;11. doi:10.1186/s40748-025-00216-9
14. Shukla R, Kanaan M, Siddiqi K. Tobacco use among 1 310 716 women of reproductive age (15-49 years) in 42 low- and middle-income countries: secondary data analysis from the 2010-2016 Demographic and Health Surveys. Nicotine & Tobacco Research. 2021;23(12): 2019-2027. doi:10.1093/ntr/ntab131
15. U.S. Department of Health and Human Services. The Health Consequences of Smoking: 50 Years of Progress. A Report of the Surgeon General. Atlanta: U.S. Department of Health and Human Services, Centers for Disease Control and Prevention; 2014.
16. Wei J, Liu CX, Gong TT, et al. Cigarette smoking during pregnancy and preeclampsia risk: a systematic review and meta-analysis of prospective studies. *Oncotarget*. 2015;6(41): 43667-43678. doi:10.18632/oncotarget.6190
17. Popova S, Lange S, Shield K, et al. Prevalence of fetal alcohol spectrum disorder among special subpopulations: a systematic review and meta-analysis. *Addiction*. 2019;114(7): 1150-1172. doi:10.1111/add.14598
18. Jones HE, Kaltenbach K, Heil SH, et al. Neonatal abstinence syndrome after methadone or buprenorphine exposure. *The New England Journal of Medicine*. 2010;363(24): 2320-2331. doi:10.1056/NEJMoa1005359
19. American College of Obstetricians and Gynecologists Committee on Obstetric Practice. Committee Opinion No. 711: opioid use and opioid use disorder in pregnancy. *Obstetrics & Gynecology*. 2017;130(2): e81-e94. doi:10.1097/AOG.0000000000002235
20. Chamberlain C, O'Mara-Eves A, Porter J, et al. Psychosocial interventions for supporting women to stop smoking in pregnancy. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. 2017;(2): CD001055. doi:10.1002/14651858.CD001055.pub5
21. Claire R, Chamberlain C, Davey MA, et al. Pharmacological interventions for promoting smoking cessation during pregnancy. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. 2020;(3): CD010078. doi:10.1002/14651858.CD010078.pub3
22. Olds DL. The nurse-family partnership: an evidence-based preventive intervention. *Infant Mental Health Journal*. 2006;27(1): 5-25. doi:10.1002/imhj.20077
23. T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. Doğum Öncesi Bakım Yönetim Rehberi. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı; 2018.

24. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Doğum İstatistikleri, 2025. (05.09.2026 tarihinde https://data.tuik.gov.tr adresinden ulaşılmıştır).
25. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü; 2019.

BÖLÜM

13

BAĞIMLILIKTA TARAMA, KISA MÜDAHALE, SEVK VE TEDAVİ ENTEGRASYONU: BİRİNCİ BASAMAK, HASTANE VE TOPLUM TEMELLİ HİZMETLER

Ayşegül EKEMEN [1]

1. GİRİŞ: TEDAVİ AÇIĞINDAN BÜTÜNLEŞİK BAKIMA

Psikoaktif madde kullanımı ve madde kullanım bozuklukları, mortalite, hastalık yükü, eş hastalıklar, yaralanmalar ve sosyal işlev kaybı yoluyla toplum sağlığını etkileyen önemli sorunlardır. Dünya Sağlık Örgütünün (DSÖ) 2024 Küresel Durum Raporuna göre 2019 yılında alkol kullanımına yaklaşık 2,6 milyon, diğer psikoaktif madde kullanımına ise yaklaşık 600 bin ölüm atfedilmiştir. Buna karşın madde kullanım bozukluklarında kaliteli ve etik tedaviye erişim hâlâ sınırlıdır. Karşılaştırılabilir veri sağlayabilen ülkelerde tedavi hizmetleriyle temas oranı alkol kullanım bozukluğu için %0,3–14, diğer madde kullanım bozuklukları için %0,3–35 arasında değişmekte; Türkiye için alkol kullanım bozukluğunda bu oran 2016 yılında %1,4 olarak bildirilmektedir (1).

Madde kullanımına bağlı sorunların önemli bir özelliği, belirgin bağımlılık gelişmeden önce uzun bir riskli kullanım döneminin bulunabilmesidir. Buna karşın sağlık hizmetleri tarihsel olarak sorun ağırlaştığında başvurulan uzmanlaşmış tedavi merkezleri etrafında örgütlenmiş; bu da erken evredeki riskli kullanımın gözden kaçmasına ve bakımın gecikmesine yol açmıştır. DSÖ ile Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisinin (UNODC) ortak standartları, madde kullanım bozukluklarının diğer kronik sağlık sorunları gibi kanıta dayalı, erişilebilir, insan haklarına saygılı ve sağlık sisteminin farklı basamaklarıyla bağlantılı hizmetler içinde ele alınmasını önermektedir (2,3). Bu standartların birincil odağı alkol ve nikotin dışındaki madde kullanım bozuklukları olmakla birlikte, belgede birçok ilke ve bölümün alkol ve nikotin kullanımına bağlı bozuklukların tedavisine

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD., aysegulekemen@hotmail.com, ORCID iD: 0000-0003-4764-9678

DOI: 10.37609/akya.4380.c20858

Ancak tarama tek başına yeterli değildir. Pozitif sonuçların uygun klinik değerlendirmeye dönüşmesi, yüksek riskli bireylerin aktif biçimde tedaviye bağlanması ve bakımın birinci basamak, hastane, uzman bağımlılık hizmetleri ve toplum temelli destekler arasında sürdürülmesi gerekir. Kanıtlar özellikle kısa müdahalenin etkinliğinin kullanılan maddeye ve uygulama ortamına göre değişebildiğini; buna karşılık tedaviye erişimin artırılmasında entegrasyon, bakım koordinasyonu ve sürekliliğin temel önem taşıdığını göstermektedir.

Bu nedenle halk sağlığı açısından hedef, yalnız daha fazla kişiyi taramak veya sevk etmek değil; hizmete giriş noktasından bağımsız olarak uygun bakıma ulaşılabilen ve gerektiğinde yeniden değerlendirme ve tedaviye dönüşün mümkün olduğu kesintisiz bir hizmet ağı oluşturmaktır.

10. KAYNAKLAR

1. World Health Organization. *Global status report on alcohol and health and treatment of substance use disorders*. Geneva: World Health Organization; 2024.
2. United Nations Office on Drugs and Crime, World Health Organization. *International standards for the treatment of drug use disorders: revised edition incorporating results of field-testing*. Geneva: World Health Organization and United Nations Office on Drugs and Crime; 2020.
3. World Health Organization. *Mental Health Gap Action Programme (mhGAP) guideline for mental, neurological and substance use disorders*. Geneva: World Health Organization; 2023.
4. Babor TF, McRee BG, Kassebaum PA, et al. Screening, Brief Intervention, and Referral to Treatment (SBIRT): toward a public health approach to the management of substance abuse. *Substance Abuse*. 2007;28(3): 7–30. doi:10.1300/J465v28n03_03
5. Humeniuk RE, Henry-Edwards S, Ali RL, et al. *The Alcohol, Smoking and Substance Involvement Screening Test (ASSIST): manual for use in primary care*. Geneva: World Health Organization; 2010.
6. Humeniuk RE, Henry-Edwards S, Ali RL, et al. *The ASSIST-linked brief intervention for hazardous and harmful substance use: manual for use in primary care*. Geneva: World Health Organization; 2010.
7. US Preventive Services Task Force. Screening for unhealthy drug use: US Preventive Services Task Force recommendation statement. *JAMA*. 2020;323(22): 2301–2309. doi:10.1001/jama.2020.8020
8. Altın D, Coşkunol H. Sigara, alkol ve madde kullanımı tarama testinin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*. 2020;6(4): 67–86. doi:10.5152/addicta.2020.19067
9. Bilici R, Unubol B, Cinka E, et al. Turkish validity and reliability study of the Alcohol, Smoking, and Substance Involvement Screening Test (ASSIST) Scale. *Dusunen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*. 2025;38(4): 212–222. doi:10.14744/DAJPNS.2025.00297
10. Babor TF, Higgins-Biddle JC, Saunders JB, et al. *AUDIT: The Alcohol Use Disorders Identification Test: guidelines for use in primary care*. 2nd ed. Geneva: World Health Organization; 2001.
11. Saatçioğlu Ö, Evren C, Çakmak D. Alkol Kullanım Bozuklukları Tanıma Testi'nin geçerliği ve güvenirliği. *Türkiye'de Psikiyatri*. 2002;4(2–3): 107–113.
12. Pautrat M, Barbier E, Lebeau JP. Identifying available substance use disorder screening tests feasible for use in primary care: a systematic review. *Preventive Medicine Reports*. 2024;38: 102610. doi:10.1016/j.pmedr.2024.102610

13. McNeely J, Wu LT, Subramaniam G, et al. Performance of the Tobacco, Alcohol, Prescription Medication, and Other Substance Use (TAPS) Tool for substance use screening in primary care patients. *Annals of Internal Medicine*. 2016;165(10): 690–699. doi:10.7326/M16-0317
14. Kandemir H, Aydemir O, Ekinci S, et al. Validity and reliability of the Turkish version of CRAFFT Substance Abuse Screening Test among adolescents. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*. 2015;11: 1505–1509. doi:10.2147/NDT.S82232
15. Humeniuk R, Ali R, Babor TF, et al. Validation of the Alcohol, Smoking and Substance Involvement Screening Test (ASSIST). *Addiction*. 2008;103(6): 1039–1047. doi:10.1111/j.1360-0443.2007.02114.x
16. Kaner EFS, Beyer FR, Muirhead C, et al. Effectiveness of brief alcohol interventions in primary care populations. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. 2018;(2): CD004148. doi:10.1002/14651858.CD004148.pub4
17. Saitz R, Palfai TPA, Cheng DM, et al. Screening and brief intervention for drug use in primary care: the ASPIRE randomized clinical trial. *JAMA*. 2014;312(5): 502–513. doi:10.1001/jama.2014.7862
18. Roy-Byrne P, Bumgardner K, Krupski A, et al. Brief intervention for problem drug use in safety-net primary care settings: a randomized clinical trial. *JAMA*. 2014;312(5): 492–501. doi:10.1001/jama.2014.7860
19. Gette JA, Regan T, Schumacher JA. Screening, brief intervention, and referral to treatment (SBIRT) for cannabis: a scoping review. *Journal of Substance Use and Addiction Treatment*. 2023;146: 208957. doi:10.1016/j.josat.2023.208957
20. Glass JE, Hamilton AM, Powell BJ, et al. Specialty substance use disorder services following brief alcohol intervention: a meta-analysis of randomized controlled trials. *Addiction*. 2015;110(9): 1404–1415. doi:10.1111/add.12950
21. Taylor RM, Minkovitz CS. Warm handoffs for improving client receipt of services: a systematic review. *Maternal and Child Health Journal*. 2021;25(4): 528–541. doi:10.1007/s10995-020-03057-4
22. Watkins KE, Ober AJ, Lamp K, et al. Collaborative care for opioid and alcohol use disorders in primary care: the SUMMIT randomized clinical trial. *JAMA Internal Medicine*. 2017;177(10): 1480–1488. doi:10.1001/jamainternmed.2017.3947
23. Jones M, Seel CJ, Dymond S. Electronic-screening, brief intervention and referral to treatment (e-SBIRT) for addictive disorders: systematic review and meta-analysis. *Substance Use & Addiction Journal*. 2024;45(4): 736–752. doi:10.1177/29767342241248926
24. McQueen J, Howe TE, Allan L, et al. Brief interventions for heavy alcohol users admitted to general hospital wards. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. 2011;(8): CD005191. doi:10.1002/14651858.CD005191.pub3
25. Danovitch I, Korouri S, Kaur H, et al. The addiction consultation service for hospitalized patients with substance use disorder: an integrative review of the evidence. *Journal of Substance Use and Addiction Treatment*. 2024;163: 209377. doi:10.1016/j.josat.2024.209377
26. Abraham TE, Qadeer A, Meier MH, et al. Outcomes associated with an inpatient addiction consult service: systematic review and meta-analysis. *SAGE Open Medicine*. 2026;14: 20503121261453173. doi:10.1177/20503121261453173
27. T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı. *Türkiye Uyuşturucu Raporu: Eğilimler ve Gelişmeler 2025*. EGM Yayın Katalog No: 778; NSB Yayınları: 62; Yayın No: 2025/4. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü; 2025.
28. T.C. Sağlık Bakanlığı. Bağımlılık Danışma, Arındırma ve Rehabilitasyon Merkezleri Hakkında Yönetmelik. *Resmî Gazete*. 10 Mart 2019; Sayı 30710.
29. Türkiye Yeşilay Cemiyeti. *2025 Faaliyet Raporu*. İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti; 2025.
30. T.C. Sağlık Bakanlığı. *Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2024–2028*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı; 2024.

BÖLÜM

14

ZARAR AZALTMA YAKLAŞIMLARI: STERİL ENJEKSİYON EKİPMANI, NALOKSON, DÜŞÜK EŞİKLİ HİZMET MODELLERİ VE DAMGALAMAYI AZALTMA

Hümeyra YILMAZ [1]

1. GİRİŞ

Madde kullanım bozuklukları, dünya genelinde önlenebilir hastalık yükünün ve erken ölümlerin başlıca nedenleri arasında yer alır. Opioid kaynaklı aşırı doz ölümleri yılda 100.000'i aşmakta; bu ölümlerin önemli bir bölümü, müdahale edilebilecek bir tanığın bulunduğu ortamlarda ve tıbbi yardımın yetişebileceği bir zaman penceresi içinde gerçekleşmektedir (1,2). Aynı zamanda, tedavi gereksinimi olan bireylerin yalnızca küçük bir bölümü herhangi bir yılda tedaviye ulaşabilmektedir; bu tablo, yalnızca tedavi kapasitesinin değil, hizmetlere erişimin önündeki yapısal ve tutumsal engellerin de sorgulanmasını gerektirir (3,4).

Zarar azaltma, madde kullanımını sürdüren bireylerde kullanımın sağlık, sosyal, hukuki ve ekonomik sonuçlarını azaltmayı amaçlayan politika, program ve müdahalelerin bütünüdür (5). Yaklaşımın ayırt edici özelliği, ayıklığı ön koşul olarak dayatmaksızın, bireyle yargılayıcı olmayan bir ilişki içinde, mevcut kullanım örüntüsünün taşıdığı riskleri hedeflemesidir. Zarar azaltma, önleme ve tedavinin alternatifi değil tamamlayıcısıdır: bireyi tedaviye ulaşana kadar hayatta ve sağlıkta tutan, tedaviyle iç içe geçmiş bir bakım sürekliliği halkasıdır (5,6).

Bu bölümde önce zarar azaltmanın kavramsal çerçevesi ve ilkeleri tanımlanacak; ardından dört temel müdahale alanı — steril enjeksiyon ekipmanı temini ve güvenli tüketim ortamları, eve götürülen nalokson programları, düşük eşikli hizmet modelleri ve damgalamayı azaltma müdahaleleri — mekanizmaları ve etkililik kanıtlarıyla ele alınacaktır.

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD., humeyra.yilmaz@gop.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-0952-9889

DOI: 10.37609/akya.4380.c20859

12. KAYNAKLAR

1. Strang J, McDonald R, Campbell G, et al. Take-home naloxone for the emergency interim management of opioid overdose: the public health application of an emergency medicine. *Drugs*. 2019;79(13):1395-1418. doi: 10.1007/s40265-019-01154-5.
2. World Health Organization. *Opioid overdose. Geneva: WHO; updated August 29, 2025* [Online]. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/opioid-overdose (Erişim tarihi: 13.08.2026).
3. Jakubowski A, Fox A. Defining low-threshold buprenorphine treatment. *Journal of Addiction Medicine*. 2020;14(2):95-98. doi: 10.1097/ADM.0000000000000555.
4. Bielenberg J, Swisher G, Lembke A, Haug NA. A systematic review of stigma interventions for providers who treat patients with substance use disorders. *Journal of Substance Abuse Treatment*. 2021;131:108486. doi: 10.1016/j.jsat.2021.108486.
5. European Union Drugs Agency (EUDA). *Harm reduction – the current situation in Europe (European Drug Report 2026). Lisbon: EUDA 2026.* [Online]. https://www.euda.europa.eu/publications/european-drug-report/2026/harm-reduction_en (Erişim tarihi: 19.08.2026).
6. Hawk M, Coulter RWS, Egan JE, et al. Harm reduction principles for healthcare settings. *Harm Reduction Journal*. 2017;14(1):70. doi: 10.1186/s12954-017-0196-4.
7. Merrall EL, Kariminia A, Binswanger IA, et al. Meta-analysis of drug-related deaths soon after release from prison. *Addiction*. 2010;105(9):1545-1554. doi: 10.1111/j.1360-0443.2010.02990.x.
8. Sordo L, Barrio G, Bravo MJ, et al. Mortality risk during and after opioid substitution treatment: systematic review and meta-analysis of cohort studies. *BMJ*. 2017;357:j1550. doi: 10.1136/bmj.j1550.
9. Santo T Jr, Clark B, Hickman M, et al. Association of opioid agonist treatment with all-cause mortality and specific causes of death among people with opioid dependence: a systematic review and meta-analysis. *JAMA Psychiatry*. 2021;78(9):979-993. doi: 10.1001/jamapsychiatry.2021.0976.
10. Platt L, Minozzi S, Reed J, et al. Needle syringe programmes and opioid substitution therapy for preventing hepatitis C transmission in people who inject drugs. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. 2017;9:CD012021. doi: 10.1002/14651858.CD012021.pub2.
11. MacArthur GJ, Minozzi S, Martin N, et al. Opiate substitution treatment and HIV transmission in people who inject drugs: systematic review and meta-analysis. *BMJ*. 2012;345:e5945. doi: 10.1136/bmj.e5945.
12. European Centre for Disease Prevention and Control; *European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Prevention and control of infectious diseases among people who inject drugs: 2023 update. Stockholm: ECDC; Lisbon: EMCDDA; 2023.* https://www.ecdc.europa.eu/en/publications-data/prevention-and-control-infectious-diseases-among-people-who-inject-drugs-2023 (Erişim tarihi: 19.08.2026).
13. Strang J, Darke S, Hall W, et al. Heroin overdose: the case for take-home naloxone. *BMJ*. 1996;312(7044):1435. doi: 10.1136/bmj.312.7044.1435.
14. World Health Organization. *Community management of opioid overdose. Geneva: WHO; 2014.* https://www.who.int/publications/i/item/9789241548816 (Erişim tarihi: 17.08.2026).
15. McDonald R, Lorch U, Woodward J, et al. Pharmacokinetics of concentrated naloxone nasal spray for opioid overdose reversal: phase I healthy volunteer study. *Addiction*. 2018;113(3):484-493. doi: 10.1111/add.14033.
16. Walley AY, Xuan Z, Hackman HH, et al. Opioid overdose rates and implementation of overdose education and nasal naloxone distribution in Massachusetts: interrupted time series analysis. *BMJ*. 2013;346:f174. doi: 10.1136/bmj.f174.
17. Giglio RE, Li G, DiMaggio CJ. Effectiveness of bystander naloxone administration and overdose education programs: a meta-analysis. *Injury Epidemiology*. 2015;2(1):10. doi:10.1186/s40621-

015-0041-8.
18. McDonald R, Strang J. Are take-home naloxone programmes effective? Systematic review utilizing application of the Bradford Hill criteria. *Addiction*. 2016;111(7):1177-87. doi: 10.1111/add.13326.
19. Moustaqim-Barrette A, Dhillon D, Justin Ng, et al. Take-home naloxone programs for suspected opioid overdose in community settings: a scoping umbrella review. *BMC Public Health*. 2021;21(1):597. doi: 10.1186/s12889-021-10497-2.
20. Fischer LS, Asher A, Stein R, et al. Effectiveness of naloxone distribution in community settings to reduce opioid overdose deaths among people who use drugs: a systematic review and meta-analysis. *BMC Public Health*. 2025;25:1135. doi: 10.1186/s12889-025-22210-8.
21. Moustaqim-Barrette A, Papamihali K, Williams S, et al. Adverse events related to bystander naloxone administration in cases of suspected opioid overdose in British Columbia: An observational study. *PLoS One*. 2021;16(10):e0259126. doi: 10.1371/journal.pone.0259126.
22. Payne ER, Stancliff S, Rowe K, et al. Comparison of administration of 8-milligram and 4-milligram intranasal naloxone by law enforcement during response to suspected opioid overdose - New York, March 2022-August 2023. *Morbidity and Mortality Weekly Report (MMWR)*. 2024;73:110-113. doi: 10.15585/mmwr.mm7305a4.
23. Strang J. Take-home naloxone and the prevention of deaths from heroin overdose: pursuing strong science, fuller understanding, greater impact. *European Addiction Research*. 2022;28(3):161-175. doi: 10.1159/000519939.
24. Chan RRD, Yakiwchuk EM, Halpape K. Take-home naloxone access and use among older adults living with pain: a scoping review. *The Canadian Journal of Hospital Pharmacy*. 2024;77(1):e3506. doi: 10.4212/cjhp.3506.
25. Marshall BDL, Milloy MJ, Wood E, et al. Reduction in overdose mortality after the opening of North America's first medically supervised safer injecting facility: a retrospective population-based study. *Lancet*. 2011;377(9775):1429-1437. doi: 10.1016/S0140-6736(10)62353-7.
26. Gariépy G, Prowse RKM, Plouffe R, et al. Supervised consumption sites and population-level overdose mortality: a systematic review of recent evidence, 2016-2024. *Health Promotion and Chronic Disease Prevention Canada*. 2025;45(9):357-366. doi: 10.24095/hpcdp.45.9.02.
27. Maghsoudi N, Tanguay J, Scarfone K, et al. Drug checking services for people who use drugs: a systematic review. *Addiction*. 2022;117(3):532-544. doi: 10.1111/add.15734.
28. Lee JD, Vocci F, Fiellin DA. Unobserved "home" induction onto buprenorphine. *Journal of Addiction Medicine*. 2014;8(5):299-308. doi: 10.1097/ADM.0000000000000059.
29. Carroll KM, Weiss RD. The role of behavioral interventions in buprenorphine maintenance treatment: a review. *American Journal of Psychiatry*. 2017;174(8):738-747. doi: 10.1176/appi.ajp.2016.16070792.
30. Alford DP, LaBelle CT, Richardson JM, et al. Treating homeless opioid dependent patients with buprenorphine in an office-based setting. *Journal of General Internal Medicine*. 2007;22(2):171-176. doi: 10.1007/s11606-006-0023-1.
31. Langendam MW, van Brussel GH, Coutinho RA, et al. The impact of harm-reduction-based methadone treatment on mortality among heroin users. *American Journal of Public Health*. 2001;91(5):774-780. doi: 10.2105/ajph.91.5.774.
32. Ahamad K, Hayashi K, Nguyen P, et al. Effect of low-threshold methadone maintenance therapy for people who inject drugs on HIV incidence in Vancouver, BC, Canada: an observational cohort study. *Lancet HIV*. 2015;2(10):e445-450. doi: 10.1016/S2352-3018(15)00129-0.
33. Nolan S, Hayashi K, Milloy MJ, Kerr T, Dong H, Lima VD, et al. The impact of low-threshold methadone maintenance treatment on mortality in a Canadian setting. *Drug and Alcohol Dependence*. 2015;156:57-61. doi: 10.1016/j.drugalcdep.2015.08.037.
34. van Boekel LC, Brouwers EPM, van Weeghel J, et al. Stigma among health professionals towards patients with substance use disorders and its consequences for healthcare delivery:

systematic review. *Drug and Alcohol Dependence*. 2013;131(1-2):23-35. doi: 10.1016/j.drugalcdep.2013.02.018.
35. Sibley AL, Colston DC, Go VF. Interventions to reduce self-stigma in people who use drugs: a systematic review. *Journal of Substance Use and Addiction Treatment*. 2024;159:209284. doi: 10.1016/j.josat.2023.209284.
36. Corrigan PW, Rao D. On the self-stigma of mental illness: stages, disclosure, and strategies for change. *Canadian Journal of Psychiatry*. 2012;57(8):464-469. doi: 10.1177/070674371205700804.
37. Rivera AV, DeCuir J, Crawford ND, et al. Internalized stigma and sterile syringe use among people who inject drugs in New York City, 2010-2012. *Drug and Alcohol Dependence*. 2014;144:259-264. doi: 10.1016/j.drugalcdep.2014.09.778.
38. Luoma JB, Kulesza M, Hayes SC, et al. Stigma predicts residential treatment length for substance use disorder. *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*. 2014;40(3):206-212. doi: 10.3109/00952990.2014.901337.
39. Kelly JF, Westerhoff CM. Does it matter how we refer to individuals with substance-related conditions? A randomized study of two commonly used terms. *International Journal of Drug Policy*. 2010;21(3):202-207. doi: 10.1016/j.drugpo.2009.10.010.
40. Livingston JD, Milne T, Fang ML, et al. The effectiveness of interventions for reducing stigma related to substance use disorders: a systematic review. *Addiction*. 2012;107(1):39-50. doi: 10.1111/j.1360-0443.2011.03601.x.
41. Luoma JB, Kohlenberg BS, Hayes SC, et al. Slow and steady wins the race: a randomized clinical trial of acceptance and commitment therapy targeting shame in substance use disorders. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2012;80(1):43-53. doi: 10.1037/a0026070.
42. Karakaya I, Sacakli G, Bilici R, et al. The pathway to care of patients with SUD who presented at addiction treatment centers (AMATEM) in Turkey. *Journal of Ethnicity in Substance Abuse*. 2022;21(1):55-69. doi: 10.1080/15332640.2019.1704959.
43. Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM). *Türkiye Uyuşturucu Raporu 2025. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı; 2025*. https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/Duyurular/2025/10/2025-Uyusturucu-Raporu.pdf (Erişim tarihi: 21.08.2026).

BÖLÜM

15

BAĞIMLILIK POLİTİKALARI: VERGİLENDİRME, REKLAM KISITLAMALARI, YASAL DÜZENLEMELER VE PROGRAM DEĞERLENDİRME

Ülfiye ÇELİKKALP [1]

1. GİRİŞ

Bağımlılık, bireyin belirli bir maddeye veya davranışa yönelik kontrolünü kaybetmesi, olumsuz sonuçlarına rağmen kullanım ya da davranışı sürdürmesi ve zaman içinde fiziksel, psikolojik ve sosyal işlevselliğinin bozulması ile karakterize edilen kronik ve yineleyici bir sağlık sorunudur (1). Günümüzde bağımlılık kavramı yalnızca alkol, nikotin ve uyuşturucu maddeler gibi psikoaktif maddelerle sınırlı olmayıp; internet, dijital oyun, kumar, alışveriş ve benzeri davranışsal örüntüleri de kapsayan geniş bir sağlık sorunu olarak ele alınmaktadır (2). Bağımlılığın gelişiminde beynin ödül, motivasyon ve karar verme süreçlerinde meydana gelen değişiklikler önemli rol oynamakta; bireyin zararlarını bilmesine rağmen davranışını kontrol etmekte zorlanmasına neden olmaktadır (1). Bununla birlikte bağımlılık, bir sağlık sorununun ötesinde, aile yapısını, sosyal ilişkileri, eğitim ve çalışma yaşamını etkileyen önemli bir halk sağlığı problemi olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca; sağlık hizmeti gereksinimini artırması, erken ölümlere neden olması, üretkenlik kaybı oluşturması ve toplumsal maliyetleri artırması nedeniyle çok boyutlu bir mücadele alanı oluşturmaktadır (3).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen Türkiye STEPS Araştırması (2023) sonuçlarına göre, 15 yaş ve üzeri bireylerin %34,8'i tütün ürünü kullanmakta, %31,3'ü ise günlük tütün kullanmaktadır. Tütün kullanımı erkeklerde (%46,1), kadınlara (%23,6) göre belirgin olarak daha yüksektir (4). Tütün kullanımı; kardiyovasküler hastalıklar, kronik obstrüktif akciğer hastalığı (KOAH), kanserler ve erken ölümler açısından en önemli önlenebilir risk faktörlerinden biri olmaya devam etmektedir (3).

[1] Doç. Dr. Trakya Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı AD., ulfiyecelikkalp@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-9945-2984

DOI: 10.37609/akya.4380.c20860

Etki değerlendirmesi, uygulanan politikaların uzun vadede toplum sağlığı üzerindeki sonuçlarını ortaya koymayı amaçlar. Bağımlılıkla ilişkili hastalıkların, erken ölümlerin, sağlık hizmeti kullanımının ve ekonomik yükün azalması gibi göstergeler bu düzeyde değerlendirilebilir. Dolayısıyla bir politikanın başarısı yalnızca tüketim oranlarındaki değişimle değil, hastalık, ölüm, sağlık harcamaları ve toplumsal maliyetler üzerindeki etkileriyle birlikte ele alınmalıdır

Değerlendirme sonuçlarının geri bildirim olarak politika sürecine aktarılması, bağımlılık politikalarının etkinliğinin sürdürülebilmesi açısından önem taşımaktadır. Değerlendirme sonuçları, hangi müdahalelerin etkili olduğunu, hangilerinin beklenen sonuçları oluşturmadığını ve uygulamada hangi sorunların bulunduğunu ortaya koyarak yeni politikaların geliştirilmesine rehberlik etmelidir. Örneğin yüksek tütün vergilerine rağmen tüketimde beklenen azalmanın gerçekleşmemesi durumunda yalnızca vergi oranının artırılması değil; ürünlerin satın alınabilirliği, kaçak ticaret, satış denetimi, reklam ve pazarlama stratejileri ve bırakma hizmetleri birlikte değerlendirilmelidir (70). DSÖ de tütün vergilerinin fiyat ve gelir düzeyleriyle birlikte düzenli olarak izlenmesini ve ürünlerin zaman içinde daha ulaşılabilir hale gelmesinin önlenmesini önermektedir (28).

Bu çerçevede bağımlılıkla mücadelede program değerlendirme, yalnızca yürütülen faaliyetlerin ve mevcut mevzuatın izlenmesini değil, uygulanan politikaların davranışsal ve sağlık sonuçlarının ortaya konulmasını da kapsamaktadır. Dolayısıyla bağımlılıklarla mücadelede temel yaklaşım, yalnızca yüksek vergi oranlarına dayalı bir politika değil; fiyat ve vergilendirme politikalarını koruyucu sağlık hizmetleri, düzenleyici uygulamalar ve toplum temelli müdahalelerle bütünleştiren kapsamlı bir halk sağlığı stratejisi olmalıdır. Başarılı bir bağımlılık politikası; kapsamlı mevzuatın oluşturulmasının yanı sıra, bu düzenlemelerin etkili biçimde uygulanmasına, sonuçlarının bilimsel yöntemlerle izlenmesine ve elde edilen kanıtlara göre sürekli geliştirilmesine bağlıdır. Türkiye'de bağımlılık politikalarının güçlendirilmesi için politika, uygulama, çıktı, sonuç ve etki göstergelerini birlikte izleyen; kurumlar arası veri paylaşımını destekleyen ve değerlendirme sonuçlarını yeni politika tasarımına aktarabilen sürekli bir izleme ve değerlendirme sisteminin geliştirilmesi önem taşımaktadır.

11. KAYNAKLAR

1. APA. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. 5th ed, text rev. Washington, DC: American Psychiatric Association Publishing; 2022. (31.08.2026 tarihinde https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787 adresinden ulaşılmıştır).
2. T. C. Sağlık Bakanlığı. *Davranışsal bağımlılıklar ile mücadele ulusal strateji belgesi ve eylem planı 2024-2028*. (28.07.2026 tarihinde https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/Yayinlarimiz/Eylem_Planlari/DBM_EYLEM_PLANI_2024-2028.pdf adresinden ulaşılmıştır).
3. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. *On ikinci kalkınma planı 2024-2028 Bağımlılıkla Mücadele Çalışma Grubu Raporu 2023*. (28.07.2026 tarihinde https://www.sbb.gov.

tr/wp-content/uploads/2025/08/Bagimlikla-Mucadele-CG-Raporu_01082025.pdf adresinden ulaşılmıştır).
4. Bağcı HH, Marconi D, Keklik K, et al. NCDs risk factors in Türkiye: comparison analysis of WHO STEPS surveys conducted in 2017 and 2023. *Eur J Public Health*. 2025; 4:27-35. doi: 10.1093/eurpub/ckaf161.937
5. WHO. *World Health Organization Alcohol use 2024 General facts about alcohol* (28.07.2026 tarihinde (https://www.who.int/europe/news-room/fact-sheets/item/alcohol-use adresinden ulaşılmıştır).
6. TUBİM. *Türkiye Uyuşturucu Raporu 2025.* (29.07.2026 tarihinde https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/Duyurular/2025/10/2025-Uyusturucu-Raporu.pdf adresinden ulaşılmıştır).
7. Şanlı ME. Uyuşturucu ve Uyarıcı Madde Bağımlılığı. In: Sonay Türkmen A, Çakıcı AB. (ed.) *Bağımlılıklar Risk Faktörleri Tanı Süreçleri ve Sonuçları.* Ankara: Eğitim Yayınevi; 2024. p. 55-66.
8. WHO. *Clinical descriptions and diagnostic requirements for ICD-11 mental, behavioural and neurodevelopmental disorders.* (31.08.2026 tarihinde https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/dcf73611-9e0f-4d5c-85f6-85a58b0da6de/content adresinden ulaşılmıştır).
9. Darvesh N, Radhakrishnan A, Lachance CC, et al. Exploring the prevalence of gaming disorder and Internet gaming disorder: a rapid scoping review. *Systematic reviews*, 2020;9(1): 68. doi.org/10.1186/s13643-020-01329-2
10. GSMA. *Trends in Mobile Internet Connectivity The State of Mobile Internet Connectivity 2025.* (31.08.2026 tarihinde https://www.gsma.com/somic/trends-in-mobile-internet-connectivity/ https://www.gsma.com/somic/wp-content/uploads/2025/09/The-State-of-Mobile-Internet-Connectivity-2025-Trends-in-Mobile-Internet-Connectivity.pdf?utm_source adresinden ulaşılmıştır).
11. Candussi CJ, Kabir R, Sivasubramanian M. Problematic smartphone usage, prevalence and patterns among university students: A systematic review. *Journal of Affective Disorders Reports.* 2023; 14: 100643.doi:10.1016/jadr.2023100643
12. Lu X, An X, Chen S. Trends and Influencing Factors in Problematic Smartphone Use Prevalence (2012–2022): A Systematic Review and Meta-Analysis. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking.* 2024;27(9):616-634. doi:10.1089/cyber.2023.0548
13. Buğdaycı Yalçın BN, Kale D, ve ark. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinde akıllı telefon bağımlılığı prevalansı ve ilişkili faktörlerin araştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*. 2023;36(3):211-224. doi.org/10.18614/deutip.1141173
14. Göktaş H, Demirer V. Lise öğrencilerinin nomofobi, akıllı telefon bağımlılığı ve akademik başarı düzeyleri arasındaki ilişki. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama.* 2023;13(1): 209-232. doi.org/10.17943/etku.1130214
15. WHO. *Guidelines on mental health promotive and preventive interventions for adolescents: helping adolescents thrive*. (30.07.2026 tarihinde https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/1cba1d3a-29b6-407e-9b3e-250753af02ae/content adresinden ulaşılmıştır).
16. WHO. *Global strategy on digital health 2020–2025*. [Online] 28.07.2026 tarihinde https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/1f4d4a08-b20d-4c36-9148-a59429ac3477/content adresinden ulaşılmıştır).
17. Arslan K. Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının halk sağlığı politikalarına katkısı: yeşilay ve yedam üzerinden bir değerlendirme. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches*. 2024; 10(48):268-285. doi.org/10.5281/zenodo.15448484
18. Yavuz Ö, Ateş H. Türkiye'de bağımlılıkla mücadelede yerel yönetimlerin rolü. In: Ateş H, Koçak A. (ed). *Bir Kamu Politikası Olarak bağımlılıkla Mücadele*. Ankara: Atlas Akademik Basım; 2018. p. 185-220.
19. Doğan YB. Madde kullanımı ve bağımlılığı. *Aile ve Toplum*. 2001;4(4):1-8. https://doi.

org/10.21560/spcd.12192
20. UNFDC & WHO. *International standards on drug use prevention (2nd ed.).* Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime. (01.082026 tarihinde https://www.unodc.org/documents/prevention/UNODC-WHO_2018_prevention_standards_E.pdf adresinden ulaşılmıştır).
21. Anderson P, Chisholm D, Fuhr DC. Effectiveness and cost-effectiveness of policies and programmes to reduce the harm caused by alcohol. *The Lancet*. 2009;373(9682), 2234-2246.
22. Miller WR, Rollnick S. A New Look at Motivation . *TIP35 Enhancing Motivation for Change in Substance Use Disorder Treatment* Updated 2019. New York, NY: Guilford Press. 2019: p. 183-293.
23. WHO &UNODC. *International standards for the treatment of drug use disorders: Revised edition Incorporating feedback from field-testing World Health Organization*. (04.07.2026 tarihinde https://www.unodc.org/documents/drug-prevention-and-treatment/UNODC-WHO_International_Standards_Treatment_Drug_Use_Disorders_April_2020.pdf adresinden ulaşılmıştır).
24. WHO &UNODC. *International Standards for Drug Use Prevention – Second Edition.* (28.07.2026 tarihinde https://cdn.who.int/media/docs/default-source/substance-use/standards-180412.pdf?sfvrsn=a49fa11f_2&download=true adresinden ulaşılmıştır).
25. Yeşiltaş A. MPOWER politikası sonrası ergenlerde tütün ve tütün ürünleri kullanımı: sistematik derleme. *Bağımlılık Dergisi.* 2020; 21(2): 137-148. https://izlik.org/JA64KK44WM
26. Taghiyev R. Alkol ve tütün ürünleri üzerinde uygulanan özel tüketim vergisinin etkinliği: Türkiye ve Azerbaycan örneği (Master's thesis, Bursa Uludag University (Turkey). 2020.
27. Yılmaz GA. Bulaşıcı olmayan hastalıkları önleyici bir araç olarak sağlık vergileri: OECD ülkeleri incelemesi. *Maliye Çalışmaları Dergisi*, 2025;(74): 79-111. doi.org/10.26650/mcd2025-1701360
28. WHO. *Health Taxes*. (28.07.2026 tarihinde https://www.who.int/health-topics/health-taxes#tab=tab_1 adresinden ulaşılmıştır).
29. Bird RM. Tobacco and alcohol excise taxes for improving public health and revenue outcomes: marrying sin and virtue?. *World Bank Policy Research Working Paper, 7500*. 2015; 1-35. Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=2695230
30. Chaloupka, FJ, Powell, LM, Warner KE. The use of excise taxes to reduce tobacco, alcohol, and sugary beverage consumption. *Annual Review of Public Health*. 2019;40: 187–201. doi: 10.1146/annurev-publhealth-040218-043816.
31. Durmaz S. *Tütün Endüstrisi Taktikleri ve Etkili Mücadele*: Güncel Değerlendirmeler. In: Üner S, Okyay P (ed.) *Sağlık Raporu 2020*. Ankara: Hipokrat Yayıncılık; 2020. p.1041-1047.
32. WHO. *Tackling NCDs: best buys and other recommended interventions for the prevention and control of noncommunicable diseases, 2024.* (05.08.2026 tarihinde https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/f6f90d96-8688-42e9-87ba-5c86e7f8e0e1/content adresinden ulaşılmıştır).
33. Tütün Mamullerinin Özel Tüketim Vergisi Oran ve Tutarlarının Belirlenmesine İlişkin Cumhurbaşkanı Kararı (Karar Sayısı: 11489), T.C. Resmî Gazete (Sayı: 33299 Mükerrer), 2026. (05.08.2026 tarihinde https://gib.gov.tr/mevzuat/kanun/437/cbk/431 adresinden ulaşılmıştır).
34. Tütün mamullerinde özel tüketim vergisi oran ve tutarlarının yeniden belirlenmesi hakkında Vergi sirküleri. (Sirküler No: 2026/93). (28.07.2026 tarihinde https://www.verginet.net/Yazdir.aspx?IcerikID=55677 adresinden ulaşılmıştır).
35. TBMM. Gelir İdaresi Başkanlığı. Özel tüketim vergisi kanunu (III sayılı liste). (4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanununun (12/3) maddesi uyarınca güncellenen liste) (Yürürlük:4/7/2022) (06.08.2026 tarihinde https://cdn.gib.gov.tr/api/gibportal-file/file/getFileResources?objectKey=arsiv/yardim-kaynaklar/yararli-bilgiler/ozel-tuketim-vergisi-oranlari/04072022_III_sayili_liste.pdf adresinden ulaşılmıştır).
36. Koç Ö. Türkiye'de sigara ve alkol kullanımının OECD ülkeleri ile karşılaştırmalı analizi. *SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi*. 2025; 7(2): 288-302. https://izlik.org/JA89ZN95AR
37. Çetin M, Özkan E. Türkiye'de Vergi-tüketim ilişkisi: alkol ve tütün ürünlerine yönelik bir

saha araştırması. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2018; 21(40): 271-288. https://doi.org/10.31795/baunsobed.492515
38. Shiu E, Hassan LM, Walsh G, et al. Demarketing tobacco through governmental policies–The 4Ps revisited. *Journal of Business Research*. 2009;62(2):269-278. doi: 10.1016/j.jbusres.2008.01.034
39. Yıldırım L, Ağcabay S. Sosyal medya pazarlaması ve influencerlar. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 2024;12(Özel Sayı):362-76. doi:10.52122/nisantasisbd.1570811
40. WHO. *Exposing marketing tactics and strategies driving the global growth of nicotine pouches*, 2026. (08.08.2026 tarihinde. https://www.who.int/publications/i/item/9789240114920 adresinden ulaşılmıştır).
41. WHO. *Framework Convention on Tobacco Control, 2023.* (31.08.2026 tarihinde https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/264104b3-241a-4e48-88f9-aa7120779ffc/content adresinden ulaşılmıştır).
42. Saad C, Cheng BH, Takamizawa R, et al. Effectiveness of tobacco advertising, promotion and sponsorship bans on smoking prevalence, initiation and cessation: a systematic review and meta-analysis. *Tobacco Control.* 2025; 0:1-12. doi:10.1136/tc-2024-058903
43. Lovato C, Watts A, Stead LF. Impact of tobacco advertising and promotion on increasing adolescent smoking behaviours. *Cochrane database of systematic reviews*. 2011;(10):CD003439. doi: 10.1002/14651858.CD003439.pub2.
44. Leonardi-Bee J, Nderi M, Britton J. Smoking in movies and smoking initiation in adolescents: systematic review and meta-analysis. *Addiction.* 2016 ;111(10):1750-63. doi: 10.1111/add.13418.
45. McKelvey K, Baiocchi M, Halpern-Felsher B. Adolescents' and young adults' use and perceptions of pod-based electronic cigarettes. *JAMA Network Open.2018;* 1(6): e183535. doi:10.1001/jamanetworkopen.2018.3535
46. Chacon L, Mitchell G, Golder S. The commercial promotion of electronic cigarettes on social media and its influence on positive perceptions of vaping and vaping behaviours in Anglophone countries: A scoping review. *PLOS Global Public Health*, 2024;4(1), e0002736. doi.org/10.1371/journal.pgph.0002736
47. Jernigan D, Noel J, Landon J, et al. Alcohol marketing and youth alcohol consumption: a systematic review of longitudinal studies published since 2008. *Addiction.* 2017;112(1):7-20. doi: 10.1111/add.13591.
48. Stautz K, Brown KG, King SE, et al. Immediate effects of alcohol marketing communications and media portrayals on consumption and cognition: a systematic review and meta-analysis of experimental studies. *BMC Public Health*. 2016; 9:16:465. doi: 10.1186/s12889-016-3116-8.
49. Fuller A, Vasek M, Mariconti E, et al. Understanding and preventing the advertisement and sale of illicit drugs to young people through social media: A multidisciplinary scoping review. *Drug and Alcohol Review*. 2024; 43(1):56–74. https://doi.org/10.1111/dar.13716.
50. Singer J, Wöhr A, Otterbach S. Gambling operators' use of advertising strategies on social media and their effects: A systematic review. *Current Addiction Reports*. 2024; 11:437–446. https://doi.org/10.1007/s40429-024-00560-4
51. Han W, Li R, Lin Y. Adolescents and loot boxes: A systematic review of behavioral mechanisms and problematic outcomes. *Addictive Behaviors.* 2026; 181:108738. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2026.108738.
52. Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun 4207. (08.08.2026 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4207&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 adresinden ulaşılmıştır).
53. T.C. Sağlık Bakanlığı. 2024–2028 Tütün Kontrolü Strateji Belgesi ve Eylem Planı. (01.09.2026 tarihinde https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/Yayinlarimiz/Eylem_Planlari/2024-2028_Tutun_Kontrolu_Strateji_Belgesi_ve_Eylem_Plani.pdf adresinden ulaşılmıştır).
54. İspirto ve İspirtolu İçkiler İnhisarı Hakkında Kanun. (1942). Kanun No. 4250. Resmî Gazete. (31.08.2026 tarihinde https://mevzuat.gov.tr/

mevzuat?MevzuatNo=4250&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3 adresinden ulaşılmıştır).
55. TBMM. 2026. Bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına dair Kanun (Kanun No. 7584). Resmî Gazete, 33286. (31.08.2026 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2026/06/20260620-2.htm adresinden ulaşılmıştır).
56. Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkilerin Satışına ve Sunumuna İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. (2011). Resmî Gazete, 27808. (01.09.2026 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=14646&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5 adresinden ulaşılmıştır).
57. Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkol Piyasasının Düzenlenmesine Dair Kanun. Resmî Gazete Tarihi: 09.01.2002 Resmî Gazete Sayısı: 24635 (11.08.2026 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4733&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 adresinden ulaşılmıştır).
58. Saraçoğlu S, Öztürk F. Türkiye'de tütün kontrol politikaları ve tütün tüketimi üzerine bir değerlendirme. *Politik Ekonomik Kuram*. 2020;4(1):20-44. doi.org/10.30586/pek.730271
59. Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 2008. Kanun No. 5727. Resmî Gazete, 26761. (01.09.2026 tarihinde https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/01/20080119-1.htm adresinden ulaşılmıştır).
60. WHO. *WHO report on the global tobacco epidemic, 2008*: the MPOWER package. (01.09.2026 tarihinde https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/eaacf71a-5f7b-4841-9349-c0a9ea4b9562/content adresinden ulaşılmıştır).
61. Bazı Kanunlar ile 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. Kanun No. 6487 Kabul Tarihi: 24/5/2013 (11.08.2026 tarihinde https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D24/Y3/T2/KanunMetni/8c49a4c7-9c75-4b1b-8ad2-b6183aeab54e.html adresinden ulaşılmıştır).
62. 20 Haziran 2026 tarihli ve 33286 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7584 sayılı Kanun'un 2. maddesi ile 4250 sayılı İspirto ve İspirtolu İçkiler İnhisarı Kanunu'nu değişiklik (11.08.2026 tarihinde https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y4/KanunMetni/56dd6cfd-41a6-437b-9961-9bfb3b7f2013.htm adresinden ulaşılmıştır).
63. TBMM. Uyuşturucu Maddelere Dair 1961 Tek Sözleşmesi [Online] https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D21/Y2/T1/DosyaKomisyonRaporunuVerdi/4ce60b74-7995-4fa7-b2cd-10345d651f3f.htm [Erişim tarihi:28.07.2026]
64. Türk Ceza Kanunu. Kanun Numarası: 5237 Resmî Gazete Tarihi: 12.10.2004 Resmî Gazete Sayısı: 25611 (11.07.2026 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTertip=5&MevzuatTur=1 adresinden ulaşılmıştır).
65. T.C. Sağlık Bakanlığı, 2024. Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2024–2028. Sağlık Bakanlığı. (01.09.2026 tarihinde https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/49625/0/2024-2028-uyusturucu-ile-mucadele-ulusal-strateji-belgesi-ve-eylem-planipdf.pdf adresinden ulaşılmıştır).
66. İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun. (2007). Kanun No. 5651. Resmî Gazete (Sayı 26530). (01.09.2026 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5651&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 adresinden ulaşılmıştır).
67. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (t.y.). Güvenli İnternet. BTK Tüketici Sitesi. (01.09.2026 tarihinde https://www.guvenlinet.org.tr/test adresinden ulaşılmıştır).
68. Sosyal Hizmetler Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Kanun No. 7578, 1 Mayıs 2026 Cuma Resmî Gazete Sayı: 33240 (12.08.2026 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2026/05/20260501-1.htm adresinden ulaşılmıştır).
69. Kidder DP, Fierro LA, Luna E, et al. CDC Program evaluation framework, 2024. *MMWR Recommendations and Reports*. 2024; 73(6): 1–37. https://doi.org/10.15585/mmwr.rr7306a1
70. Zhang X, Zhang Z. The impact of goods and services tax increase on economic crime: Evidence from China's tobacco tax hike. *Tobacco Induced Diseases*. 2025;23 (3):1-10. doi: 10.18332/tid/197330